

Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çevirileri

Hidayet AYDAR*

Giriş

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın yeryüzüne göndermiş olduğu son ilahî mesajdır. Önceki kitaplar gibi o da “insanlar, üzerinde düşünsünler de ne dediğini anlasınlar” diye inzâl edilmiştir. Nitekim bir âyette “onlar Kur'an üzerinde düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilit mi var!”¹ denilerek bu hususa dikkat çekilmiştir. Ayrıca “Şüphesiz ki biz Kur'an'ı üzerinde düşünülüp anlaşılın diye kolay kıldık! Yok mu düşünen?”² şeklinde ifade edilerek de bu konuya vurgu yapılmıştır.

Kur'an'ın bu maksadını gerçekleştirmenin yollarından biri onun diğer dillere çevrilmesi, bir diğeri ise tefsir edilmesidir. Bunun için oldukça erken dönemlerden itibaren Kur'an bir yandan tercüme edilirken, öbür yandan da tefsir edilmiştir. Tefsir hareketi Hz. Peygamber döneminde başlamış ve hâlen de devam etmekte olan bir harekettir. Tefsir hareketini işleyen Tefsir tarihi kitaplarının verdiği bilgilere baktığımızda binli rakamlarla ifade edilecek kadar çok tefsirin kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Arapça olarak telif edilen tefsirler, daha sonraları ihtiyaca binaen, Arap olmayan Müslüman toplumların dillerine tercüme edilmeye başlanmıştır. Kaynakların ittifakla bildirdiğine göre tercüme tefsir hareketi ilk olarak Taberî tefsirinin tercümesiyle başlamıştır. Sâmânoğulları emiri Mansûr b. Nuh Sâmânî'nin (v. 366/977)³ emriyle oldukça erken sayılabilecek dönemde, 350/961'li yıllarda Kur'an bir bütün halinde Farsçaya çevrilmiştir.⁴ Emir, bu iş

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.

1 Muhammed, 47/24.

2 el-Kamer, 54/17.

3 İmâdüddin Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (nşr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Kahire: Dâru Hecer, 1417/1997, c. 7, s. 367.

4 Habîb Yağmâî, “Mukaddime-i Musahhîh”, *Terceme-i Tefsîr-i Taberî*, (trc. Heyet), (Ed. Habîb ↔

için Horasan, Harezm, Fergana ve Maverâünnehir âlimlerini toplamış, onlardan, Kur'an'ı Farsçaya tercüme etmelerini istemiş, onlar da İbrahim sûresinin dördüncü âyetine⁵ istinaden Kur'an-ı Kerim'i Farsçaya çevirmişlerdir.⁶ Aynı heyet, İbn Cerîr et-Taberî'nin (v. 310/922) yazmış olduğu *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı mühim tefsirini de, yine Emir'in talebi üzerine Kur'an çevirisiyle eş zamanlı olarak 4 cilt halinde Farsçaya tercüme edip ona takdim etmiştir.⁷

Bu tercüme, bilebildiğimiz kadarıyla, İslam tarihinde yapılan ilk tefsir tercümesidir; tercüme Arapçadan Farsçaya yapılmıştır. Gerçi Tefsir üzerinde çalışma yapan Fadl el-Hâdî, "bana öyle geliyor ki, bu eser, bilinen manada Taberî tefsirinin tercümesi değildir. Bilakis o tefsir konusunda yazılmış müstakil bir kitaptır" diyor.⁸ Ancak kaynaklar bunun Taberî'nin tefsirinin büyük oranda kısaltılmış bir hülâsası olduğu konusunda ittifak etmektedirler. Esasen tercüme tahkik eden Yağmâî de bunu dile getirmiştir.⁹ Dolayısıyla tefsir tercümesi hareketi ilk kez Farsça olarak gerçekleşmiştir. Nitekim ilk Kur'an tercümesi de bu dille yapılmıştır.¹⁰

Yağmâî), Tahran: 1356 ş., c. 1, s. 5; Abdulkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercüme-leri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1961, s. 7-8; Janos Eckmann, *Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXI'den ayrı basım), (İstanbul: 1975), s. 16; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemu musannafâti'l-Kur'âni'l-kerim*, Riyad: Dâru'r-Rifâi, 1404/1983, c. 2, s. 12; Ekmeleddin İhsanoğlu, "el-Cühûdü'l-mebzûle 'l-muhafazati 'ale'l-Kur'âni'l-kerim ve tercemetih", *en-Nedvetü'l-âlemiyye havle tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim*, y.y., 1395 h., s. 267; Z. Velidi Togan, "Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri", İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 1964, c. 4, s. 1-9; Mofakhar Hussain Khan, "Kur'an-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihçesi", (çev. M. Dağlı), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, sy.1, s. 373; J.D. Pearson, "Translation of the Quran", *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden: 1981, c. 5, s. 430; Muhammed Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, (çev. S. Mutlu), İstanbul: 1400/1980, s. 65.

5 "Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye, her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik."

6 İnan, *Bir İnceleme*, s. 7-8; İshak, *Mu'cem*, c. 2, s. 12; İhsanoğlu, "el-Cühûdü'l-mebzûle", s. 267; Togan, "Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri" s. 1-9; Khan, "Kur'an-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihçesi", s. 373; Pearson, "Translation of the Quran", c. 5, s. 430; Eckmann, *Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri*, s. 16; Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, s. 65; Abdülgafûr b. Abdilhak el-Belûşî, "Târîhu tetavvuri tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim ila'l-luğati'l-Fârisiyye", *Nedvetu tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerim takvîmun li'l-mâdi ve tahîttun li'l-mustakbal*, el-Medine el-Münevver: Mucammau'l-Melik Fehd li tibâati'l-Musha 'ş-şerif, 10-12 Safer 1423/23-25 Nisan 2002, s. 31.

7 İnan, *Bir İnceleme*, s. 7-8; İshak, *Mu'cem*, c. 2, s. 12; İhsanoğlu, "el-Cühûdü'l-mebzûle", s. 267; Togan, "Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri" s. 1-9; Khan, "Kur'an-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihçesi", s. 373; Pearson, "Translation of the Quran", c. 5, s. 430; Eckmann, *Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri*, s. 16; Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, s. 65; Belûşî, "Târîh", s. 31.

8 Bkz. Belûşî, "Târîh", s. 18.

9 Yağmâî, "Mukaddime-i Musahhîh", *Terceme-i Tefsîr-i Taberî*, c. 1, s. 5-7.

10 Khan, "Kur'an-ı Kerim'in Bengalce Tercümelerinin Tarihçesi", s. 373; Ali es-Sadık Haseneyn, ➤

Bu tercüme tefsirin, bazı nüshaları Bursa ve İstanbul gibi muhtelif merkezlerde bulunmaktadır. Yağmâî bu nüshalardan yararlanarak tercümeyle elden geçirmiş ve *Terceme-i Tefsîr-i Taberî*¹¹ adı ile 4 cilt halinde bastırmıştır.¹²

Bu tefsir, aynı zamanda, Arapçadan başka bir dilde vücuda getirilmiş ilk Kur'an tefsiridir. Buna göre tefsir tercümesi hareketi, Arapçanın dışındaki dillerde, tefsir hareketinin öncüsü olmuş ve başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Bu açıdan tefsir tercümesi hareketi, telif tefsir hareketinden daha büyük bir önem arz etmektedir. Zira daha sonra ortaya çıkacak olan telif tefsirler bu hareketi takip ederek ortaya çıkacaktır. Nitekim kısa bir süre sonra Ebü'l-Muzaffer Şahfûr b. Tâhîr İsferyânî (v. 471/1078) tarafından Farsça yapılmış ilk telif tefsirlerden biri olan *Tâcü't-terâcim fî tefsîri'l-Kur'ân li'l-e'âcim*¹³ adlı eser ortaya çıkacaktır.

Farsça çeviriyle başlayan tefsir tercümesi hareketi daha sonra Türkler arasında da yaygınlık kazanacaktır. Nitekim Osmanlı Devletinin kurulduğu dönemlerde Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin (v. 375/985) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-kerîm* adlı eserinin Türkçeye çevrildiğini görüyoruz. *Terceme-i tefsîr-i Ebi'l-Leys* veya bazı nüshalarda görüldüğü üzere *Enfesü'l-cevâhir* adıyla bilinen tefsir, Musa el-İznîkî (v. 850/1446) tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ilk tefsirdir. Daha sonra Gurabzâde Ahmed en-Nâsîh (v. 1099/1688) Kâdî Beyzâvî ile Hüseyin Vâiz el-Kâşîfî'nin (v. 910/1505) tefsirlerinden yararlanarak ve büyük oranda onların çevirisinden oluşan *Terceme-i tefsîr-i zübed-i âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* adında 2 ciltlik bir tefsir hazırlamıştır.¹⁴ Bunun ardından Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin (v. 1111/1699) yaptığı *Tibyân Tefsiri*'nin tercümesi gelmektedir. Ayrıca *Mevâkib Tefsiri* ve *Tefsîru'l-Cemâlî ale't-Tefsîri'l-Celâlî* adlı tercümeleleri de hatırlatmak gerekir.¹⁵ Bunların dışında bazı nâtamam tefsir tercümeleleri de mevcuttur.

"Lemhatun târihiyyetun an terâcimi maâni'l-Kur'âni'l-kerîm", *en-Nedvetu'l-âlemiyye havle tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm*, y.y., 1395 h., s. 166.

11 (Ed. Habib Yağmâî-Cafer Müderris Sâdık), Tahran, 1356 şemsî. Eserin bir nüshası İSAM kütüphanesinde mevcuttur.

12 Muhammed Hamidullah, "Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Yazma Tercümeleleri", (çev. Salih Tuğ), *Türkiyat Mecmuası*, 1964, c. 14, s. 67; a.mlf., "Fehmü'l-Kur'âni'l-kerîm limen lâ yantiku bi luğati'd-dât", *en-Nedvetu'l-âlemiyye havle tercemeti maâni'l-Kur'âni'l-kerîm*, y.y., 1395 h., s. 54.

13 (Ed.) Necib Mâyil Herveri-Ali Ekber İlâhî Horasânî, Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1375 ş./1996 m.

14 Abdülhamit Birışık, "Osmanlıca Tefsir Tercümeleleri ve Hüseyin Vaiz-i Kâşî 'nin Mevâhib-i Aliyyesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2004, c. 17, sy. 1, s. 58-59.

15 Bkz. Hidayet Aydar, "Osmanlılar Dönemi Türkçe Kur'an Tercüme ve Tefsirleri", *Kur'âni Hayat Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2010, y. 2, sy. 13, s. 40-56.

Cumhuriyet döneminde daha fazla tefsir Türkçeye tercüme edilmiştir ki biz burada anahatlarıyla bunların üzerinde duracağız.¹⁶ Çalışmada Cumhuriyetin ilân edildiği yıl olan 1923 tarihi esas alınacaktır. Bu dönemden önce basılmış olanlar ve yukarıda işaret ettiğimiz Osmanlılar döneminde tercüme edilip Cumhuriyet döneminde latinize edilen veya yeniden elden geçirilip basılan tefsirler kapsamın dışında tutulacaktır.

Çalışmada mümkün olduğunca kronolojik sıra takip edilmiştir ve bunun için eserlerin orijinallerinin yazıldığı tarih değil, tercümenin ilk baskısının yapıldığı tarih esas alınmıştır. Buna göre üzerinde duracağımız ilk eser, Seyyid Kutub'un *Fî zilâli'l-Kur'ân* adlı tefsiri olacaktır. Bu eser, Cumhuriyet döneminde Arapçadan tercüme edilerek basılmış ilk tefsirdir.

Çalışmada öncelikle tefsirlerin ve bunların tercümelerinin önsöz/ mukaddime ve girişlerinden yararlanılmıştır. Her tefsir tanıtılırken, buralarda verilen bilgilerden hareket edilmiştir. Zira genelde her müfessir tefsirini yazmaya neden ihtiyaç duyduğunu, tefsirde hangi yöntemi takip ettiğini, tefsirin özelliklerini vs. burada açıklamaktadır.¹⁷ Aynı şekilde tercüme yapan da eserin başında bu tefsiri neden tercüme ettiğini, tercümede hangi yöntemi uyguladığını, tefsirin özelliklerini, müfessirin kimliğini vs. anlatmaktadır. Bunlar bizim için çok önem arz eden bilgilerdir. Aynı şekilde her tefsirin son kısmı da gözden geçirilmiştir; burada tefsiri veya müfessirini yahut tercümeyle daha fazla tanımamızı sağlayacak herhangi bilgi varsa ondan istifade edilmiştir.

Çalışmada eleştirel bir yaklaşımdan ziyade bir takım değerlendirmeler üzerinden tefsirler incelenmeye tabi tutulmuştur. Eleştiriler genelde sübjektif bir değerlendirme olduğu için okuyucuyu yanlış yönlendirmelere götürebilir. O açıdan biz sadece anahatlarıyla tercümelemleri tanıtıma çalışacağız.¹⁸

İşbu çalışmada tamamı yapılmış bitmiş tefsirler ele alındığı gibi, henüz tercümesi bitmeyip devam eden tefsirler de incelenmiştir. Ayrıca başladığı halde daha sonra herhangi bir nedenle tercümesi durmuş, dolayısıyla eksik kalmış tercüme tefsirleri de vereceğiz. Ancak sadece bir sûrenin veya bir âyetin tefsiri şeklinde hazırlanıp Türkçeye çevrilmiş eserlere burada değinmeyeceğiz.

16 Cumhuriyet döneminde yapılmış Türkçe telif tefsirler için bkz. Hidayet Aydar, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Kur'an Tefsirleri", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsir ve Toplum*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), s. 211-303.

17 Ancak çalışmanın hacminin daha fazla büyümemesi için biz burada bunların bir kısmını almayı ve mümkün olduğunca tercüme yönü üzerinde durmaya çalışacağız.

18 Burada sözünü edeceğimiz tefsir tercümeleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Hidayet Aydar, "Cumhuriyet Dönemindeki Tercüme Tefsirleri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri*, (İstanbul: Ensar yayınları, 2012), s. 425-626.

I- Cumhuriyet Döneminde Türkçeye Tercüme Edilmiş Tefsirler ve Özellikleri

1 – *Fî Zilâli'l-Kur'ân*

Fî zilâli'l-Kur'ân, Mısırlı âlim Seyyid Kutub (v. 1966) tarafından yazılmıştır. Kutub'un diğer pek çok eseri gibi tefsiri de Türkçeye tercüme edilmiştir.

(1 a) - *Fî Zilâli'l-Kur'ân: Kur'an'ın Gölgesinde*

Tefsir, ilk olarak eserin Beyrut'ta İhyâu't-Turâsi'l-Arabî yayınlarının basılan üçüncü baskısı esas alınarak, M. Emin Saraç - İ. Hakkı Şengüler ve B. Karlığa'dan oluşan üç kişilik bir heyet tarafından 16 cilt halinde tercüme edilmiştir.¹⁹ Bu üç mütercim tarafından hazırlanan tefsir, çok rağbet görmüş ve bundan dolayı ilk baskısından sonraki 20-25 yıl içinde, yirminin üzerinde baskısı yapılmıştır.²⁰

Başında tefsiri yayınlayan Hikmet yayınlarının bir Takdim yazısı vardır. Burada büyük itina göstermelerine rağmen baskıda kusurlarının olabileceği, bunların kendilerine bildirilmesinin beklendiği; müellifin Şâfiî mezhebine mensup olmasından dolayı eserde nadiren geçen fıkıh ahkâmının bu mezhebe göre olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca tefsirde verilen meâlin, Türkiye'deki mevcut ve muteber meâllerden faydalanılarak tefsire konulduğu belirtilmiştir.²¹

Takdim yazısından sonra Mahir İz tarafından “Kur'an-ı Kerim'in Gölgesinde” başlığı altındaki takdimi gelmektedir. İz burada, esere şöyle bir göz gezdirdiğini belirtiyor ve “anlayabildiğim kadar(ıyla) eserin bir nümune-i belağat olduğu neticesine vardım” diyor.²²

Ayrıca eserin baş kısmında İsmail Hakkı Şengüler tarafından “Seyyid Kutub Kimdir” başlığıyla müellifin hayatı, fikirleri ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.²³

Tefsir kısmının başında Seyyid Kutub'un bir Mukaddimesi vardır.²⁴ Kutub, “Kur'an'ın gölgesinde hayat bir nimettir. Bu nimeti ancak tadanlar bilir. Ömrü yükselten, safiyete ulaştıran ve mübarek kılan bir nimet...” diye başladığı uzun mukaddimede, önce Allah'a hamd etmekte, ardından oldukça edebî bir üslup ile Kur'an'ın gölgesinde hissettiklerini okuyucuyla paylaşmaktadır.

19 İstanbul: Hikmet Yayınları, 1970.

20 H. Bekir Karlığa, “Fî Zilâli'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 1996, c. 13, s. 51.

21 “Takdim”, Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (çev. İ.H. Şengüler-M.E. Saraç-B. Karlığa), İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1970), c. 1, s. 5-6.

22 Mahir İz, “Kur'an-ı Kerim'in Gölgesinde”, Kutub, *a.g.e.*, c. 1, s. 7.

23 Bkz. İsmail Hakkı Şengüler, “Seyyid Kutub Kimdir”, Kutub, *a.g.e.*, c. 1, s. 9-14.

24 Bkz. Kutub, *a.g.e.*, c. 1, s. 17-29.

Tefsirin birinci cildi Fâtiha sûresi ile Bakara'nın büyük bir kısmını (252. âyetin sonuna kadar) ihtiva etmektedir.

Tefsirde Kur'an'ın edebi özellikleri, İslam'ın dünya hayatına dair yaptığı tanzimler, sosyal ve bireysel planda sosyolojik, ekonomik, psikolojik vs. sorunlara sunduğu çözümler, çarpıcı bir şekilde dile getirilmiş, tefsirin ilerleyen sayfalarında bilhassa içtimai, iktisadi ve siyasi konular üzerinde durulmuş, bu konular çok yönlü olarak gayet güzel bir şekilde anlatılmıştır. İslam'ın ortaya koydukları, Komünizm, Sosyalizm, Kapitalizm gibi beşeri sistemlerle mukayese edilmiş, İslam'ın üstünlüğü açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Fî zilâl, Cumhuriyet döneminde Türkçeye çevrilen ilk Arapça tefsirdir. İçtimai tefsirlerin en mühimlerinden olan eser, Arap âleminde çok yaygın bir şekilde bilindiği gibi, Türkiye'de de büyük ilgi görmüştür. Ülkemizde inanç gençliğinin gelişmesinde, bilinçlenip şuurlanması *Fî zilâl*'in büyük etkisi olmuştur. Eser bugün de hala okunmakta ve büyük bir ilgi görmeye devam etmektedir.

Bu çalışmanın Türk kamuoyuna sunulan gerçek manada ilk tercüme tefsir olmasının, o dönemdeki sosyo-ekonomik ve siyasi konjonktürle yakın alakası olsa gerektir. Mütercimlerin tercüme için bu tefsiri seçmiş olmasında bu konjonktürel yapının etkisinin olduğu kanaatindeyiz. Bilindiği gibi 1960-70'li yıllar, dünya ölçeğinde ideolojilerin çok ciddi manada çatıştığı, başka bir ifadeyle soğuk savaşın yaşandığı yıllardır. Bir yandan Batının başını çektiği Kapitalizm, öte yandan Sovyetler Birliği'nin öncülüğünü yaptığı Sosyalizm; bu iki ideoloji dünyayı iki kutuplu, iki zıt uçlu bir dünya haline getirmişti. Soğuk savaşın belki de en fazla yaşandığı, etkisinin en çok hissedildiği bölge İslam coğrafyasıydı. Müslüman ülkelerin bir kısmı Amerika'nın hegemonyası altına girmişken, diğer bir kısmı da Sovyetlerin peyki durumunda olmuşlardı. Bu ülkelerde yaşayan düşünürler de daha çok bu iki ideolojiye göre fikir üretiyor, bunlara dair eserler yazıyor, savaşa bu anlamda dâhil oluyorlardı...

Burada üzerinde durduğumuz tefsirin müellifi Seyyid Kutub, İslam'ın yaşanan küresel sorunlara çözüm mahiyetindeki önerilerini muhtelif kitaplarında işlemiş; bunları diğer beşeri dünya görüşlerinin önerileriyle mukayese etmiş ve İslami dünya görüşünün ne kadar üstün olduğunu ispatlamaya çalışmıştı...

İşte Kutub'un burada üzerinde durduğumuz tefsiri böyle bir ortamda, böyle bir anlayış içerisinde ortaya çıkmış bir tefsirdir. O açıdan diğer tefsirlerden oldukça farklıdır; o yazıldığı dönemi yaşayan, yaşatan ve bir ayna gibi yansıtan bir tefsir mahiyetindedir. Onda klasik tefsirlerde bulabileceğiniz bir takım bilgilerin yanı sıra o dönemde yaşanan fikri ve siyasi hareketleri, bu paralelde yapılan tartışmaları da görebiliriz.

Bu yüzden *Fî zilâli'l-Kur'ân* kısa bir süre içerisinde birçok baskı yapmış, çok büyük bir kitle tarafından okunur olmuştur. Yaklaşık 20 yıl bu çizdiğimiz çerçeve içerisinde Türkiye'de rakipsiz tek tefsir olarak okunup durmuştur. Bundan yaklaşık 20 yıl sonra Mevdûdî'nin *Tefhîmü'l-Kur'ân*'ı tercüme edilip basılacaktır ve o da ciddi bir ilgi görecektir. Fakat *Fî zilâl*'e olan ilgi asla azalmayacaktır.

(2) - (1 - b) - *Asrın Tefsiri Fi Zilâl-İl Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde)*

Eserin bu şekilde büyük ilgi görmesi başka tercümelerinin de yapılmasına yol açmıştır. Nitekim eser daha sonra Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yılmaz, Mehmet Yolcu, Lütfullah Bender, İbrahim Türk, İbrahim Balcı, İbrahim Tüfekçi ve İbrahim Türklü'den oluşan kalabalık bir heyet tarafından da tercüme edilmiştir. Tercüme Dünya Yayıncılık tarafından basılmıştır. Adı da *Asrın Tefsiri Fi Zilâl-İl Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde)* olarak konmuş ve 10 cilt olarak 1989'da tabedilmiştir.

(3) - (1 - c) - *Fî Zilâli'l-Kur'ân*

Tefsir, ayrıca Yakup Çiçek başkanlığında sekiz kişilik başka bir heyet tarafından da *Fî Zilâli'l-Kur'ân* adıyla tercüme edilmiştir. Tercüme kurulunda Ali Turgut, Abdülkerim Ünalın, Ahmet Yaşar, Cüneyt Gökçe, Abdülaziz Hatip, Niyazi Beki ve Abdülhamit Birşik bulunmaktadır. Bu tercüme de Hikmet Yayınları tarafından İstanbul'da 1991 yılında 12 cilt olarak neşredilmiştir. Dolayısıyla tefsir üç kez ayrı ayrı tercüme edilmiştir.

Fî zilâl tefsiri bugün, -her alanda yaşanan büyük değişiklikler, meydana gelen gelişmeler ve yeni yeni yazılan eserler nedeniyle- eskisi kadar popüler değilse de, eskisi kadar okur kitlesi bulmuyorsa da, hala etkili bir tefsirdir, hala okuyucuda derin tesirler meydana getirme gücüne sahiptir. Bilhassa Türkiye'deki İslâmî hareketin güçlenmesindeki rolü ve etkisi ise asla unutulmayacak ve o, bu yönüyle her zaman diğer tefsirlerden farklı bir konumda ve yerde olmaya devam edecektir.

Bu arada belirtelim ki, bugüne kadar Türkçeye tercüme edilerek neşredilen hiçbir tefsir, *Fî zilâl* kadar etkili olamamış ve hiçbiri onun mahzar olduğu ilgiye mahzar olamamıştır.

2 - (4) - *Ahkâm Âyetlerinin Tefsiri*

Bu tefsir Mısırlı âlim Muhammed Ali es-Sâys'e (v. 1976) isnad edilmektedir. Esasında *Tefsiru âyati'l-âhkâm*²⁵ adını taşıyan eser, Ezher Üniversitesinden bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Eser, Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesinde okuyan öğrencilere ders kitabı olarak okutulmak üzere hazırlan-

25 Bkz. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "Ahkâm Tefsirleri ve Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, sy. 5, s. 215.

mıştır. Hazırlayanlar arasında Abdüllatif es-Sübki, Muhammed İbrahim Kersün ve Muhammed Ali es-Sâyiş bulunmaktadır. Bununla birlikte kitap ağırlıklı olarak Sâyiş'e aittir. Sâyiş ayrıca eserin tashih ve tertibini de yapmıştır.

İşte bu tefsir 1971-1973 yıllarında *Ahkâm Âyetlerinin Tefsiri*²⁶ adıyla 2 cilt halinde Türkçeye çevrilmiştir. Tercümeyi Naim Erdoğan ve İhsan Toksarı yapmıştır.

Eser, yayınevinin Takdim yazısıyla başlamaktadır. Burada eserin Kur'an'daki ahkâm âyetlerini ele alıp işlediği, Ezher üniversitesinde ders kitabı olarak okutulduğu belirtildikten sonra, "Bu kitabın, Türkiye'de ilim hayatında yeni bir çığır açacağına inanıyoruz. Bugün hala mezhep imamlarının ve diğer müçtehidlerin neden ihtilafa düştüklerini bilmeyen kimseler pek çok. Kur'an-ı Kerim'den nasıl hüküm çıkarıldığını bilmeyenler var. Kur'an hükümlerini tafsilatıyla bilmeyenler ise çok fazla. İşte bu eseri neşretmekle İslami hükümleri ve sebeplerini bilmek isteyenlere büyük faydası olacağına inanmaktayız.²⁷ Türk İslam kültür hayatında büyük bir boşluğu dolduracağına kani olmaktayız."²⁸ Daha sonra tercümede titizlik gösterildiği, ancak yine de gözden kaçmış bazı hususların olabileceği, bu hususta okuyucuların ikazının beklendiği ve ikinci baskıda bunların göz önünde bulundurulacağı belirtiliyor.²⁹

Eserde çok sayıda gramatik hataya rastladığımızı belirtelim. Eserin birinci cildinin sonunda İçindekiler'den önce, "Bu Kitap Hakkında Önemli Bir Açıklama" başlığı altında, bu eserin toplam üç cilt olacağı belirtilmektedir. Tefsirde ahkâm âyetleri sûre sırasına göre incelenmektedir. Ancak bir sûredeki ahkâm âyetleri işlenirken onunla münasebeti olan diğer âyetlere de temas edilmiştir.³⁰ Eserin birinci cildi, emanet konusunun işlendiği Nisâ sûresi 58. âyetin tefsiri ve çıkarılan hükümlerle son bulmuştur.³¹

3 – (5) - *Kur'an-ı Kerim'in Ahkâm Tefsiri*

Daha sonra Muhammed Ali es-Sâbûnî'ye ait bir tefsir Türkçeye aktarılır. Tefsirin orijinal adı *Revâi'u'l-beyân tefsiru âyati'l-ahkâm*'dir. Eser, Mazhar Taşkesenlioğlu tarafından *Kur'an-ı Kerim'in Ahkâm Tefsiri* adı ile Türkçeye aktarılmış ve 1984 yılında İstanbul'da iki cilt halinde basılmıştır.

Tercüme, tefsirin ilk baskısı esas alınarak yapılmıştır. Taşkesenlioğlu yazdığı mukaddimede "dilimizde Kur'an-ı Kerim'in pek çok zevat tarafından

26 İstanbul: Nida Yayınevi.

27 Cümle bu şekilde verilmiştir.

28 Muhammed Ali es-Sâyiş, *Ahkâm Âyetlerinin Tefsiri*, (çev. Naim Erdoğan-İhsan Toksarı), İstanbul: Nida Yayınevi, 1971, c. 1, s. 3 (Takdim yazısı).

29 Sâyiş, *a.g.e.*, c. 1, s. 3 (Takdim yazısı).

30 Sâyiş, *a.g.e.*, c. 1, s. 478.

31 Sâyiş, *a.g.e.*, c. 1, s. 473-478.

hazırlanmış tefsirleri mevcuttur. Ancak özellikle ahkâm tefsirlerine dair bir tefsir bulunmamaktadır” diyor ve bundan dolayı büyük bir boşluğu dolduracağına inandığı böyle bir tefsiri tercüme etmeyi düşündüğünü söylüyor.³² Taşkesenlioğlu, Cessâs ve Kurtubî'nin ahkâm tefsirlerini hatırlattıktan sonra, bunların gerek hacim bakımından çok büyük olup istifadeden hâli olmaları, gerekse konularının bugünkü insanın ihtiyaçlarından uzak bulunmaları sebebiyle onları tercüme etmek yerine, günümüzde meydana getirilmiş olan ve hem kısa, hem de günümüz insanının ihtiyaçlarına ve sorunlarına çözüm getiren *Revâiu'l-beyân* tefsirini seçtiğini belirtmektedir.³³

Tefsirin orijinaline daha sonraları yapılan ilâveler tercümede mevcut değildir. Tercümenin dil bakımından ve tercüme tekniği açısından başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

Tefsirin son baskısı yine Şamil yayınları tarafından 2011 yılında yapılmıştır.

Revâi' Tefsiri Türkçe yanından aralarında Farsça, Malayca, Uygurcanın da bulunduğu pek çok dile çevrilmiştir.

4 – *Tefhîmu'l-Kur'an*

(6) - (4 – a) - *Tefhîmu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*

Tefhîmu'l-Kur'ân, Pakistanlı âlim Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî (v. 1979) tarafından Urduca olarak yazılmış bir tefsirdir. Eser, başta İngilizce olmak üzere başka dillere çevrildiği gibi *Tefhîmu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*³⁴ adıyla Türkçeye de çevrilmiştir. Türkçe çeviri, Urduca aslından değil, İngilizce tercümesinden yapılmış, ancak Pakistanlı olan ve Urduca bilen Muhammed Han Kayhani tarafından aslıyla karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Bununla beraber yine de bu husus, tercüme için bir za'f olarak görülmüş, bu yüzden eserin Urducadan bir tercümesi de yapıp basılmıştır.

Biz önce İnsan yayınları tarafından 1986 yılında basılanı tanıtacağız. Eser, bir kurul tarafından tercüme edilmiştir. Kurulda Muhammed Han Kayhani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal ve Hamdi Aktaş yer almışlardır.

Heyet, tefsiri kendi arasında bölüşmüş, herkes kendi payına düşen kısmı tercüme etmiştir. Herkesin çevirdiği bölüm belirtilmiştir. Eserin editörlüğünü Ali Bulaç, redaksiyonunu Ahmet Özalp, İsmail Bosnalı ve Düccane Cündioğlu yapmışlardır. Tashihi Ersel Anmaç tarafından yapılmıştır.

32 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Kur'an-ı Kerim'in Ahkâm Tefsiri*, (çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), İstanbul: 1984, c. 1, s. 5-6.

33 Sâbûnî, *a.g.e.*, c. 1, s. 5-6.

34 Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, (Trc. Heyet), I-VII, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Tercümede önce tefsiri yapılacak olan Arapça Kur'an metninin altına Türkçe tercümesi konmuş, tercümede tefsiri yapılmak istenen kısma dipnot düşülmüş ve bu dipnotlar tercümenin bitimini müteakip açıklanmışlardır. Tefsirde zaman zaman haritalarla bilgilerin desteklendiği olmuştur. Tefsire konulan haritaların sayısı 32'dir. Ayrıca 12 tane de mimariyle ilgili resim konulmuştur.³⁵ İlk baskısı 7 cilt halinde yapılan tefsir, daha sonraları da birkaç kez basılmıştır.

Eserin birinci cildinde "Kur'an-ı Kerim'e Giriş", Fâtiha sûresi, Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide ve En'am sûreleri yer almaktadır ki, buraları Nazife Şişman tercüme etmiştir.

(7) - (4 - b) - *Tefhîmu'l-Kur'an*

Fî zilâl tefsirinin Türk kamuoyunda elde ettiği başarıya yukarıda değinmiştik. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla *Fî zilâl*'den sonra en çok ilgi çeken tefsirlerden biri Mevdûdî'nin *Tefhîmu'l-Kur'an*'ı olmuştur. Eser 1986 yılındaki basımının ardından halkın büyük teveccühünü kazanmış, bu yüzden birkaç baskı yapmıştır. Hatta bu ilginin etkisiyle tefsir, birincisinden farklı olarak orijinal dili olan Urduca'dan tercüme edilerek yeniden basılmıştır. Bu ikinci tercüme Dr. Ahmet Asrar tarafından yapılmış ve Bengisu yayınları tarafından 1997 yılında 7 cilt olarak basılmıştır. Böylece tefsir ikinci kez tercüme edilmiştir. Bu tercümeyle neden ihtiyaç duyulduğu, aynı tefsiri ikinci kez tercüme etmenin hangi gerekçeden kaynaklandığı vs. gibi hususlarda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bunun nedeni ilk tercümenin Urduca aslından değil, İngilizce tercümesinden yapılmış olması olabilir. Zira bu tercüme doğrudan Urduca aslından yapılmıştır.

5 - (8) - *Tefsir-i Kebîr*

Fahreddin er-Râzî'ye (v. 606/1209) ait *Mefâtihu'l-ğayb* adlı eserin tercümesidir. Râzî'nin bu mühim ve kapsamlı eseri, Suat Yıldırım başkanlığında Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci ve Sadık Doğru'dan oluşan bir heyet tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Tefsir-i Kebîr (Büyük Kur'an Tefsiri)* adı ile 1988-1995 yılları arasında Ankara'da Akçağ yayınları tarafından yayınlanmıştır.

Burada işaret edelim ki Râzî'nin tefsiri Osmanlılar zamanında kısmen tercüme edilmiştir. Nitekim Muallim Naci (v. 1893) diye bilinen Ömer Hulusi b. Sarrac Ali, Râzî'nin tefsirinden Fâtiha ve İhlas sûrelerinin bir bölümü ile mukattaa harfleri hakkında verilen bilgileri tercüme etmiştir.³⁶ Yine Sırrı Giridî diye meşhur olan Giritli Sırrı Paşa (v. 1895) da Râzî'nin Fâtiha sûresini üç cilt

35 Salih Akdemir, "Türkçe Te'lif ve Tercüme Tefsirler Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ağustos 1988, c. 2, sy. 8, s. 32.

36 Birışık, "Osmanlıca Tefsir Tercümeleleri ve Hüseyin Vaiz-i Kâşî 'nin Mevahib-i Aliyyesi", s. 57-58.

halinde tercüme etmiştir. Sırrı Paşa'nın tefsire dair diğer eserleri de ağırlıklı olarak Râzî tefsirinin ilgili bölümlerinin tercümesinden ibarettir.³⁷ Ama asıl ve tam tercümesi yukarıda isimlerini zikrettiğimiz zevat tarafından yapılmıştır.

Tefsirin tercümesi 23 cilt tutmuştur ki, ciltlerde yazıların oldukça sık ve küçük puntolarla yazıldığını belirtmeliyiz. Şayet bunlar daha açık ve rahat okunur bir şekilde dizilse 30 cilt civarında tutar diye düşünüyoruz.

Görebildiğimiz kadarıyla mütercimler tercümede büyük bir hassasiyet göstermişlerdir.³⁸ Eserin dili bazen oldukça ağırlaşmaktadır. Bilhassa astronomik, tıbbî ve felsefî izahlar yapılırken oldukça ağırdal bir dil kullanılmıştır. Mütercimler zaman zaman bu tür yerlerde ufak-tefek atlamalarla metin üzerinde tasarrufta bulunmuşlarsa da genel olarak başarılıdır ve metindeki manaları yansıtmaya büyük gayret göstermişlerdir.

Mülk sûresinin tefsirinde birinci mesele çevrilirken, (فيلزم أن لا يكون المعدوم شيئاً وهو) (المطوب) kısmı (Bu sebeple de madumun da şey olması gerekir ki, işte matlub da budur) şeklinde çevrilmiştir.³⁹ Oysa (olmaması) diye çevrilmeliydi. Bu hatanın bir sehiv sonucu olduğunu zannediyoruz.

Mütercimler tercümede zaman zaman, tefsirin aslında da/orjinalinde de bulunan, birinci mesele, ikinci mesele diye ara başlıklar atmışlardır. Daha sonra bu başlıkların altında konunun neyle ilgili olduğu belirtilmiştir ki bu, tefsirin aslında/orjinalinde bulunmamaktadır. Mesela Mülk sûresinin tefsirinde “Birinci mesele” diye başlık atıldıktan sonra hemen altında “Ma'dûm ‘Şey’ midir?” diye bir başlık kullanılarak, birinci meselenin neyle ilgili olduğu ihsas ettirilmiştir.

6 – (9) - *el-Esâs fi't-Tefsir*

1989 yılında Arapçadan Türkçe'ye, bir tefsir daha tercüme edilerek yayınlanır. *el-Esâs fi't-tefsir* adlı eser, Said Havva'ya (v. 1989) aittir. Said Havva'nın bu mühim eseri, aynı isimle yani *el-Esâs fi't-tefsir* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Tefsiri, ağırlıklı olarak Beşir Eryarsoy çevirmiştir. Ancak 15. cildin bir kısmı ile 16. cilt Abdüsselam Arı tarafından tercüme edilmiştir. Bazı yerlerin tercüme edilmesine Ahmet Ağırakça ve Harun Ünal da katkıda bulunmuşlardır. Eser, 1989 yılında Şamil yayınları tarafından 16 cilt olarak basılmıştır.

Tercümenin tanıtımında şöyle denmektedir: “*el-Esâs fi't-tefsir* diğer tefsirlerden farklı bir tefsirdir. Farklı tarafları: Kur'an'ın birliğini âyetin

37 Birışık, “Osmanlıca Tefsir Tercümelere ve Hüseyin Vaiz-i Kâşî 'nin Mevâhib-i Aliyyesi”, s. 58.

38 Akdemir, “Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 32.

39 Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir (Büyük Kur'an Tefsiri)*, (trc. Suat Yıldırım-Sadık Kılıç-Lütfullah Cebeci-Sadık Doğru), Ankara: Akçağ yayınları, 1988-1992, c. 21, s. 572.

âyetlerle tefsirini yaparak ortaya çıkarmıştır. Bu birliği ispat etmenin gerekliliği ve zorunluluğunun çağımız açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. İlmî kabul edilmeyen meselelerden uzak durulmuştur. İhtisasa bağlı ilimlerin inceliklerini verir. Günümüzdeki Müslümanların, içinde bulunduğu çıkmazları aydınlatmaya çalışmış uyarıcı özellikler sunulmuştur. Bir başka deyişle bu tefsir, ilim, davet, terbiye ve cihat tefsiridir. Bu tefsirde, Hafis kraati esas alınmıştır. Tefsirin açıklanmasında genel mana, harfi manalar daha sonra da tamamlayıcı bilgiler verilerek düzenlenmiş, okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Bu Tefsir dirayeti ve rivayeti birleştirir. Alusî, Nesefî, Fizilâl ve İbn-i Kesîr gibi âlimlerin tefsirine de yer veren Said Havva kendi tefsiriyle de birleştirerek tüm tefsirlerin özünü vermiştir. Bu tefsir çağımızın tefsiridir. İddialı bir tefsirdir.”

Suudi Arabistan’da *Cerîdetü’l-Medîneti’l-Münevver’e* de (sayı 7291) yayınlanan bir makalede Said Havva’nın tefsiriyle ilgili olarak şöyle denmiştir: “Seyyid Kutub’un tefsirine, ‘Kur’an sahasında 14. asrın tefsiri’ diye itibar ediyoruz; Said Havva’nın *el-Esâs fi’t-tefsir* adlı tefsirini okuyunca, ‘bu kitap da kendisine Kur’an sahasında 15. asrın tefsiri diye itibar edilmesini hak ediyor’ demeye karar verdim.”⁴⁰

Tefsirin tercümesi bakabildiğimiz kadarıyla başarılı ve anlaşılır bir tercümedir.

7 – (10) - *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur’an Tefsiri Tefsîru’l-Merâğî ve Tercümesi*

Ahmed Mustafa el-Merâğî’nin (v. 1952) *Tefsîru’l-Merâğî* adlı eseri 1989 yılında bir heyet tarafından Türkçeye aktarılarak *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur’an Tefsiri Tefsîru’l-Merâğî ve Tercümesi* adıyla yayınlanır. Eser 23 ciltten ibaret olacak şekilde planlanmıştır ve hazırlanan ciltler Aydınlar Yayınevi tarafından basılmıştır. Ancak biz sadece ilk iki cildini bulabildik. Muhtemelen diğer ciltler basılmamıştır. Heyette İstanbul eski müftüsü Ali Fikri Yavuz, İstanbul eski vaizi Abdullah Aydın, Bursa İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi A. Vehbi Yavuz ve Din görevlisi Mehmet Yalar yer almaktadır. Aydınlar Yayınevi, eseri oldukça lüks bir kâğıda ve yine lüks bir kapak ile basmıştır.

Tefsirin tercüme heyetinde bu zatların adı geçmesine rağmen, Yavuz ailesinin bazı fertleriyle yaptığımız görüşmelerde bu eserin tercümesinde Ali Fikri Yavuz’un hiç yer olmadığını öğrendik. Yine bu görüşmelerden edindiğimiz bilgiye göre eseri ilk önce Yunus Vehbi Yavuz, bir gurup arkadaşıyla tercüme etmeye teşebbüs eder ve hatta 100 sayfa civarında da

40 Bkz. Said Havvâ, *Hâzihi tecribetü ve hâzihi şehâdetü*, Mektebetu Vehbe, 1407/1987, s. 150.

eserin tercümesini yaparlar. Ancak daha sonra tercüme işini bırakırlar. Sonra yaptıkları bu tercüme Abdullâh Aydın kendilerinden alır ve kendisi biraz daha yaparak ilk iki cildi yayımlar. Üstelik tercüme heyetinden Yunus Vehbi Yavuz'un adını da A. Vehbi Yavuz diye yanlış yazar.

Tercümenin Sunuşunu yapan Aydınlar Yayınevi, Merâğî'nin mukaddimesinde de geçtiği üzere tarih boyunca birçok tefsirin yazıldığını, her birinin farklı bir anlayış ile kaleme alındığını ve kendi asrındaki anlayışı yansıttığını belirtiyor. Çağımızda da Müslümanların sorunlarının ve ihtiyaçlarının farklılaştığının belirtildiği sunuşta, bu konuları bir tefsir mantığı içinde en iyi işleyen eserlerden birinin Merâğî'nin bu tefsiri olduğu yazılıyor. Merâğî'nin önemli bir şahsiyet olduğu, çağımız Müslümanlarının sorunlarını iyi bildiği ve bunların çözümünün Kur'an'da olduğuna inandığı belirtildikten sonra, tefsirinin Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde çok rağbet gördüğü, böyle bir tefsire büyük ihtiyacın hissedildiği ülkemizde de hak ettiği ilgiyi göreceği anlatılmaktadır.⁴¹

Sunuşta daha sonra şunlar söylenmektedir: “Biz bu değerli eseri tercüme ederken gerekli olduğuna inandığımız hiçbir çaba ve zahmetten kaçınmadık. Eserin orijinal Arapça metnini tercümeyle birlikte bastık. Bunda iki önemli yararın bulunduğunu düşündük:

1 – Arapçaya ilgi duyanların, özellikle din adamlarının, ilahiyatçıların ve bu sahada eğitim gören öğrencilerin Arapçalarını ilerletmeleri, tercüme tekniğini geliştirmeleri. Zira tefsirde her âyetin açıklanmasında kelime tahlilleri vardır. Arapçaya ilgi duyanlar, bundan yararlanabilirler.

2 – Bu tefsirden faydalanan vaiz ve hatipleri, âyet ve hadislerin Arapçalarını aramak zahmetinden kurtarmak.”⁴²

Tefsirde takip edilen tercüme yöntemi konusunda da şunlar söylenmektedir: “Arapça metinleri koymamız, tercüme metodu açısından bizi zorladı. Bilindiği gibi tercümede esas olan mota mot çeviri yapmak değil, metinden çıkan anlamı, çeviri yapılan dilde en rahat anlaşılabilir şekilde ifade etmektir. Ancak tercümeyle metinle karşılaştırıp, Arapçadan en iyi şekilde yararlanmayı sağlamak için, tercümede mota mot ile serbest çeviri arasında orta bir yol izledik.”⁴³

Baskı konusunda en son ve en gelişmiş teknolojiyi kullandıklarını, tefsiri en lüks ve kaliteli kâğıda bastıklarını belirten yayınevi, bunu da “tefsirler başvuru kaynakları olduğundan, çok bakılmaları gereken, bu yüzden de

41 Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsiru'l-Merâğî ve Tercümesi*, (trc. Heyet), İstanbul: Aydınlar Yayınları, 1989, c. 1, s. 5-6.

42 Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsiru'l-Merâğî ve Tercümesi*, c. 1, s. 6.

43 Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsiru'l-Merâğî ve Tercümesi*, c. 1, s. 6.

dayanıklı ve sağlam olmaları lazım olan eserlerdir” mantığıyla yaptıklarını belirtiyor.⁴⁴

23 cilt tutan bu tefsiri hazırlarken, ülkenin tanınmış din adamları, İlahiyat Fakültesi hocaları, ilahiyatçı, edebiyatçı ve dilbilimcilerden oluşan geniş bir kadro ile tercüme, redaksiyon ve tashih çalışmaları yaptıklarını anlatan yayınevî, eserin sonuna bütün âyetlerdeki konuları içine alan genel bir fihrist ilave ettiklerini belirtiyor.⁴⁵

Merâğî'nin hayatının anlatıldığı kısmın ardından⁴⁶ tefsirin tercümesine geçilmektedir. Önce mukaddime,⁴⁷ ardından Fâtiha ve diğer sûreler tercüme edilmiştir. Tercümede sol sayfada tefsirin aslı, Arapça orijinal metni, sağ tarafta ise tercümesi verilmektedir.

Tercümede zaman zaman asılda olmayan alt başlıklar kullanılmaktadır. Mesela Hz. Âdem'in konulduğu cennetten bahsedilirken, “Hz. Âdem'in Cenneti Neresidir?” şeklinde bir başlık atılmıştır.

Kendi orijinal dili de oldukça kolay ve anlaşılır olan tefsirin Türkçesi de başarılıdır. İnceleyebildiğimiz kadarıyla, sunuşta da geçtiği gibi mota mot tercümeyle serbest çeviri arasında, mota mot çeviriye daha yakın, fakat anlaşılır bir çeviri yapılmıştır.

Tefsirde zaman zaman farklı müfessirlerden bazı iktibaslar da yapılmıştır.

8 – (11) - *Min Vahyi'l Kur'an Tefsir Dersleri*

Eser, Irak'ta doğan, daha sonra Lübnan'a yerleşip orada ilmî, kültürel ve siyâsî hizmetler sunan Şîî âlim Muhammed Hüseyin Fadlullah'ın (v. 2010) aynı isimli tefsirinin tercümesidir. Tercüme Mehmet Yolcu ve Cuma Ağaç tarafından *Min Vahyi'l-Kur'an Tefsir Dersleri* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. İnceleme imkânı bulduğumuz 1, 2 ve 5. ciltleri Mehmet Yolcu, 3 ve 6. ciltleri ise Cuma Ağaç tercüme etmiştir. Eser İstanbul'da Akademi Yayınları arasında 1989-1992 yılları arasında 10 cilt halinde neşredilmiştir. Her cilt ortalama 200 sayfa civarında olup roman kitapları ebatında, karton kapaklı ve üçüncü hamur kâğıda basılmıştır.

Birinci cilt müellifin önsözüyle başlamaktadır. Burada belirttiğine göre yazarın tefsir çalışmalarına başlarken asıl gayesi bir tefsir yazmak değildir; amaç, Kur'an'a dayalı bir diriliş hareketini başlatmak üzere tefsir dersleri

44 Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsîru'l-Merâğî ve Tercümesi*, c. 1, s. 7.

45 Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsîru'l-Merâğî ve Tercümesi*, c. 1, s. 7.

46 Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsîru'l-Merâğî ve Tercümesi*, c. 1, s. 9-10.

47 Merâğî, *Çağımızın Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri Tefsîru'l-Merâğî ve Tercümesi*, c. 1, s. 12-49.

vermektedir.⁴⁸ Ancak daha sonra bu dersler kitap haline getirilmiştir.

Ayrıca, müfessirin özgeçmiş ve eserin Türkçeye tercümesi için gönderdiği takdim yazısı da birinci ciltte yer almaktadır. Bu takdim yazısında müellif, kitabın Türkçeye tercümesi ve yayınlanmasında emeği geçenlere teşekkür ettikten sonra şunları söylüyor: “Türkiye’deki bütün genç Müslümanlardan eleştirel değerlendirmelerini bana ulaşturmalarını rica ederim. Düşünce ve üslupta herhangi bir hata bulacak olurlarsa beni bu vesileyle uymalıdır. Yüce Allah’tan dileğim, bu kitabı müslümanlara yararlı kılmasıdır.”⁴⁹

Bizim incelediğimiz metin ile Türkçe tercüme arasında bazı farklar görebiliyoruz. Mesela Arapça aslında/orjinalinde, uzunca bir kısım Fâtiha sûresine ayrılmıştır ve burada bu sûre pek çok yönden izah ve tefsir edilmiştir.⁵⁰ Oysa Türkçe çeviri, müellifin önsözünden sonra hemen Bakara sûresine geçmektedir ve orada Fâtiha sûresi yoktur. Bakara sûrenin başında sûrenin Medenî olduğu ve 286 âyetten ibaret olduğu belirtildikten sonra şöyle bir başlık atılmıştır: Sûretü’l-Bakara beyne’l-isim ve’l-musemma”. Hemen bunun altında da “bu sûreyle ilgili olarak aklımıza ilk gelen husus şu sorudur: Neden bu isim?” şeklinde bir başlangıç yapılmıştır. Sonra sûrenin ismiyle musemma arasındaki bağı üzerinde durulmuştur. Türkçe tercümesinde ise müellifin önsözünden sonra, Birinci Ders: Bakara Sûresi 1-2. Âyetler diye bir başlık atılmakta, onun da altına “Kur’an, onda şüphe yoktur, o muttakiler için bir rehberdir” şeklinde ilk iki âyetin meali yazılmıştır. Sonra “Bu sûre Neden Bakara (İnek) Sûresi Diye Adlandırılmıştır?” diye bir soru sorulmuş ve “Cevap” denerek bunun nedeni açıklanmıştır. Bu cevap aynen, asıl nüshada da vardır.

Türkçesine baktığımız zaman yukarıda yaptığımız alıntılardan da anlaşılabilir gibi bazı ifadelerin Türkçe bakımından uygun olmadığını görüyoruz. Mesela “Ben bu dersleri pratik ve dinamik bir temele dayandırıp, değerli İslami hayatımızı yaşayacağımız bir Kur’an atmosferini diriltmeye çalıştım...”⁵¹ cümlesinde geçen “değerli İslami hayatımız” ifadesi Türkçe olarak uygun değildir. Mütercim aşırı bir şekilde asla sadık kalmaya çalışması, müellifin kullandığı kelimenin birebir anlamını vermeye gayret göstermesi, metnin –bilhassa bazı kısımlarının- Türkçe bakımından anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

48 Bkz. Muhammed Hüseyin Fadlullah, “Giriş”, *Min Vahyi’l-Kur’an*, (trc. Mehmet Yolcu), (İstanbul: Akademi Yayınları, 1989), c. 1, s. 7-8. Orijinali için bkz. Âyetullah el-Uzmâ Muhammed Hüseyin Fadlullah, *Tefsîru min vahyi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru’l-Melâd, 1419/1998), c. 1, s. 23-24.

49 Fadlullah, *Min Vahyi’l-Kur’an*, c. 1, s. 15.

50 Fadlullah, *Tefsîru min vahyi’l-Kur’an*, c. 1, s. 31-91.

51 Fadlullah, “Giriş”, *a.g.e.*, c. 1, s. 9.

9 – (12) - *Safvetü't-Tefâsîr*

Tefsir, Suriyeli âlim Muhammed Ali es-Sâbûnî'ye aittir. Oldukça özlü bir eser olan tefsir, 1990 yılında Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz tarafından *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü* adıyla dilimize çevrilmiştir.

Tefsir, Ensar Vakfı ve İz Yayıncılık tarafından 7 cilt olarak neşredilmiştir. Tefsirin Kerim Aytekin'in gözetiminde ve bittikten sonra Emin Saraç'a arz edilmesinden sonra basılması müellifi tarafından şart koşulmuştur. Nitekim bu husus, müellifin bizzat kendi el yazısıyla yazdığı ve tercüme konulmuş olan mektupta belirtilmektedir.⁵²

Kur'an'ın tefsirine duyulan ihtiyacın varlığından ve bu ihtiyacın günümüz şartlarında da mevcut olduğundan söz edilen, Ensar Vakfı'nın, takdim, yazısında, Sâbûnî'nin tefsirinin Türkçeye tercümesi konusunda çok ciddi talepler alındığı, bu yüzden bu işe girildiği anlatılmaktadır. Tercümenin Sadrettin Gümüş ile Nedim Yılmaz tarafından titizlikle yapıldığının belirtildiği yazıda ayrıca, tercümenin redaksiyonunun da M. Akif Aydın tarafından yapıldığı, müellifin talebi üzerine bir de Kerim Aytekin ve Emin Saraç'a inceletildiği yazılmaktadır.⁵³

Daha sonra Emin Saraç'ın yazdığı Takriz var ki, Saraç, burada Sâbûnî'nin âlim bir zat olduğunu ve tefsirinin İslam âleminin her yerinde ilgi gördüğünü anlatıyor.⁵⁴

Mütercimler de önsözlerinde, önce Sâbûnî'nin neden bu tefsiri yazdığını, sonra da yöntemini, Sâbûnî'nin mukaddimesinden yararlanarak vermektedirler. Mütercimler burada 10. madde olarak kadınların eğitimi, birden çok kadınla evlilik gibi yer yer toplumsal meselelerle ilgili geniş bilgi verildiğini söylemektedirler.⁵⁵

Mütercimler, tercümedeki tarzları hakkında şunları söylemektedirler: "Tercümede mümkün olduğu kadar bugünün yaşayan dilini kullanmaya çalıştık. Metne bağlı kalmakla birlikte tercümenin anlaşılabilir olmasını esas aldık."⁵⁶

Tercümede âyetlerin meâlinde, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından Yüksek İslam Enstitüsü öğretim üyelerinden bir heyete tercüme ettirilmiş olan (şu an Türkiye Diyanet Vakfınca basılmakta olan) Kur'an meâli esas alınmıştır.

52 Bkz. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, (Trc. S.Gümüş-N.Yılmaz), İstanbul: Ensar Vakfı-İz Yayıncılık, 1990), c. 1, s. 10-11.

53 Bkz. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, c. 1, s. 12.

54 Bkz. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, c. 1, s. 13.

55 Bkz. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, c. 1, s. 24-25.

56 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, c. 1, s. 25.

Ancak tefsirle farklılık gösteren yerlerde Sâbûnî'nin görüşü tercih edilmiştir.⁵⁷

Tercümede Kur'an metni, tefsirde delil olarak getirilen beyitler, darb-ı meseller, açıklamada uygun görülen kelime ve cümleler Arap harfleriyle yazılmıştır. Âyetin âyetle tefsir edildiği yerlerde delil olarak getirilen âyetlerin sûre ve âyet numaraları tespit edilip verilmiştir. Tefsirde geçen hadislerin sadece meâlleri verilmiş, *Kütüb-i sitte*, *Muvatta*, *Müsned* ve *Dârimî'nin Sünen*'inde olanlar tahriç edilmiştir. Tefsirde geçen dînî, edebî, ilmî ve uygun görülen diğer kelimelerin asıl hali muhafaza edilmiş, anlaşılmaları için bir lügatçe hazırlanarak her cildin sonuna ilâve edilmiştir.⁵⁸

Sâbûnî'nin tefsirinin tercümesi de Türkiye'de en çok rağbet gören ve okunan tefsirlerden biridir.

10 – (13) - *Davetçinin Tefsiri*

Günümüz âlimlerinden Seyfuddin el-Muvahhid tarafından *Tefsîru'd-Dâiye* adıyla yazılmış olan tefsir, İbrahim Özsoy (ilk 8 cüz) ve Ahmet Mak'ın (9.cüz) tercümesiyle Türkçeye kazandırılmaktadır. Aslı 30 cüz olan eser, Türkçeye de 30 cüz halinde çevrilecektir. Tercüme Hak Yayınları tarafından yapılmaktadır. İlk cildi 1990, şimdiye kadar yapılmış son cilt olan 9. cüz ise 2014 yılında basılmıştır. Tercümelere internete de bulmak mümkündür.⁵⁹ Basılmış olan ciltlerin sayfa sayıları 284-600 arasında değişmektedir.

Yayınevi adına yazılan önsözde piyasada çok tefsir kitabı bulunduğu, ancak bunların hiçbirinin günümüzün problemlerine cevap verebilecek nitelikte olmadığı ileri sürülmektedir. Bu eserler bilhassa şirk nokta-i nazarından yetersiz bulunmaktadır: “Çünkü bu kitaplar zamanımızın şirkinin anlaşılmasını sağlayacak veya müslümanların şirk unsuru olan şeylere karşı taknacıkları tavırları öğretebilecek kadar açık ve net değildir.”⁶⁰

Seyfuddin el-Muvahhid'in tefsirinin başta şirkten sakındırma olmak üzere günümüz Müslümanlarının ihtiyaçlarını karşılayan bir tefsir olduğu, bu tefsirde hiçbir tefsir kitabının ihtiva etmediği birçok meselenin açık ve net bir şekilde izah edildiği, İslam davetçisinin ihtiyacı olan akaid, fıkıh ve usul ilminin, özellikle zamanımızdaki tagutların örtmek istedikleri gerçek tevhidin çok güzel ve herkesin anlayabileceği bir üslupla anlatıldığı iddia edilerek bu tefsirin tercüme edilerek Türk kamuoyuna sunulması kararlaştırılır.⁶¹

Tefsirde selefî/vehhabî bir anlayış hâkimdir. Birçok değer “şirk”le ilişkilendirilerek inkâr edilmekte, bugünkü birçok Müslümanın “Müslüman”

57 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, c. 1, s. 25-26.

58 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr Tefsirlerin Özü*, c. 1, s. 26.

59 (16.08.2011), http://www.haqyayinlari.com/tr/okuma_salonu.htm.

60 (16.08.2011), <http://www.haqyayinlari.com/tr/katalog/tefsir8.htm>.

61 (16.08.2011), <http://www.haqyayinlari.com/tr/katalog/tefsir8.htm>.

olduğunu zannettiği halde Kur'an ve sünnete göre müslüman olmadığı belirtilerek, bu eserin yeniden gerçek İslam'a dönmek isteyen herkes için bir yol gösterici olduğuna dikkat çekilmektedir.⁶²

Tefsirde önce İstiazenin tefsiri yapılmaktadır. Ardından Besmele, Hamd ve Fatıha sûresindeki diğer kavramlar açıklanmaktadır.⁶³

11 – İbn Kesir Tefsiri

(14) - (11 – a) - *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*

Tefsir, Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr'in (v. 774/1373) *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm* adlı tefsirinin tercümesidir. İbn Kesîr'in bu mühim eseri, birkaç kez Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser ilk önce *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* adıyla Türkçeye çevrilir ve bu tercüme 1993 yılında Çağrı Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilir. Bu tercümeyi Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner yapmışlardır.⁶⁴

Mütercimler, İbn Kesîr'in tefsirinin tamamını çevirdikleri gibi, ayrıca okuyucunun daha iyi anlaması açısından lüzum hissedilen yerlerde tefsirin aslında olmayan çok farklı bilgiler de vermişlerdir. Mesela tefsirin birinci cildi "Kur'an-ı Kerim'e Giriş" ismiyle tamamen Kur'an'a has genel bilgilere tahsis edilmiştir. Tefsir ikinci ciltten itibaren başlamaktadır. Bekir Karlığa'nın yazdığı bu ciltte de önce "İbn Kesîr Tefsirine Başlarken" başlığı altında İbn Kesîr'in hayatı, eserleri verilmekte,⁶⁵ sonra "İbn Kesîr Tefsirinin Tercümesinde Dikkat Edilen Hususlar" başlığıyla bir takım konulara dikkat çekilmektedir.⁶⁶ Bundan sonra İbn Kesîr tefsirinin tercümesine geçilmektedir. Ardından "izahı" başlığı altında İbn Kesîr'in dışındaki müfessirlerden pek çok alıntılar yapılarak konu geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Tefsirde İbn Kesîr dışında alıntının yapıldığı tefsirlerin listesi verilmiştir ki, bunların sayısı 49'dur. Beğavî (v. 516/1123), İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201), Zemahşerî (v. 538/1144), Fahrüddin Râzî, Ebüssuûd (v. 982/1574), Celâlüddin Süyûtî (v.911/1505), Şevkânî (v.1273/1843), İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725), Âlûsî (v. 1227/1854), Muhammed Abduh (v. 1905), Muhammed Reşid Rıza (v. 1935), Cemâlüddin Kâsımî (v. 1914), Tantâvî Cevherî (v. 1940) Seyyid Kutub (v. 1966) gibi

62 (16.08.2011), <http://www.haqyayinlari.com/tr/katalog/tefsir8.htm>.

63 (16.08.2011), http://www.haqyayinlari.com/tr/okuma_salonu.htm.

64 İsmail Cerrahoglu, *Tefsir Tarihi*, Ankara: DİB Yayınları, 1988, c. 2, s. 206-210; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirin*, İstanbul: Bilmen Yayınları, 1971, c. 2, s. 392-393; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l müfessirîn*, Dârul-kütübî'l-hadis, 1396/1976, c. 1, s. 242-243; Bekir Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993, c. 2, s. XI-XIV.

65 Bkz. Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 2, s. XI-XIV.

66 Bkz. Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 2, s. XV.

müfessirler bunlardan bazılarıdır.⁶⁷ Hatta Hamdi Yazır (v. 1942), Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971), Hasan Basri Çantay (v. 1964) gibi son dönem Türk âlimlerinin tefsirleri dahi kullanılmıştır.

Mütercimler, okuyucuyu usandıracağı ve tefsirden güdülen asıl gayeyi örtbas edeceği endişesiyle tefsirin aslında bulunan isnatları terk etmiş, sadece ilk ve son raviyi -aralarına birkaç nokta koymak sûretiyle- zikretmekle iktifa etmişlerdir. Ayrıca 8. hicri asırda yazılmış olan eserde, o dönemler için ehemmiyet arz edip bugün için bir önemi kalmamış üslup terk edilmiş ve Türk okuyucu için anlamlı bir değer ifade etmeyen bazı hususlar tefsirden atılmıştır.⁶⁸ Yine tefsirde, Arap dilini bilenler için önem ifade eden şevâhid adı verilen ve çoğunluğu cahiliye devri şiirlerinden alınmış olan, kelimelerin kullanılışındaki incelikleri gösteren beyitler de atılmıştır. Mütercimlere göre bunların Türk okuyucu için herhangi bir önemi ve anlamı yoktur.⁶⁹ Aynı şekilde Arapça bilen okuyucuya hitap eden gramer kuralları da esere alınmamıştır. Ancak anlam üzerinde bir etkisi varsa bu alınmıştır.⁷⁰ Atılan bütün kısımlar (...) şeklinde açılan parantezlerle gösterilmiştir.

Hadislerin tamamı tefsirin orijinalinde bulunduğu halde, hacmi genişletmemek için tercümede verilmemiştir. Sadece *Kütüb-i sitte*'de bulunan ve özellikle *Buhârî* ve *Müslim*'de yer alan hadislerin metinleri verilmiştir. Şayet hadisin nereden alındığı, yani kaynağı müellif tarafından belirtilmemişse, mütercimler onu dipnotta vermişlerdir.

İktibaslarda mümkün olduğunca tekrar ifade etmeyen kısımlar aktarılmıştır, tekrar ifade eden bölümler ise atılmıştır. Böylece diğer tefsirlerden yapılan seçmelerde, daha çok o tefsir bakımından orijinal olan kısımlara yer verilmiştir.⁷¹

Tefsir 15. ciltte bitmektedir. 16. cild yine Bekir Karlığa tarafından yazılmış uzunca bir Tefsir Tarihi içermektedir.⁷² Eser indeks, fihristler ve bibliyografyayla sona ermektedir.⁷³

Böylece aslından farklı bir tefsir meydana gelmiştir. Zaten bu yüzden mütercimler eserlerine *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* adını vermişlerdir. Bununla beraber esas alınan tefsir, İbn Kesîr'in tefsiridir.

67 Bedrettin Çetiner, "Nazratun ilâ tercemeti tefsiri'l-Kur'âni fi Türkiyâ", *en-Nedvetu'l-âlemiyye havle tercemati maâni'l-Kur'âni'l-kerîm*, y.y., 1395 h., s. 152, 161-162.

68 Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 2, s. 14.

69 Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 2, s. 15.

70 Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 2, s. 15.

71 Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 2, s. 15.

72 Bkz. Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 16, s. 3-292.

73 Bkz. Karlığa, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn Kesir*, c. 16, s. 293-313; 1-382.

(15) - (11 – b) - Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri Kur'an-ı Kerim'in Hadislerle Tefsiri

İbn Kesîr Tefsiri'nin muhtasarı da Türkçeye çevrilmiştir. Bunun için Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Muhtasaru İbn Kesîr* adıyla yaptığı çalışma esas alınmıştır. Sâbûnî burada isnatları, rivayetleri, kıssaları, hakkında ihtilaf bulunan fikhî meseleleri hazfetmiştir. Bu çalışma *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri Kur'an-ı Kerim'in Hadislerle Tefsiri* adıyla emekli İstanbul vaizlerinden Arif Erkan tarafından tercüme edilmiştir. Tercüme İstanbul'da Sağlam Yayınları tarafından 1992 yılında 6 cilt halinde basılmıştır.

(16) - (11 – c) - Büyük Kur'an Tefsiri

Eser ayrıca Abdülvehhap Öztürk tarafından *Büyük Kur'an Tefsiri* adıyla tercüme edilmiştir. Öztürk'ün yaptığı İbn Kesîr tercümesi tam metin ve eksiksiz bir tercümedir. Tercüme 10 cilt halinde Kahraman yayınları tarafından 2011 yılında basılmıştır.

Öztürk, tefsirin muhtelif baskılarına ve Sâbûnî tarafından ihtisar edildiğine işaret ettikten sonra hakkında yapılan övgülere yer vermekte, bilhassa dilinin basit olmasına işaret etmektedir. Kendisi de tercümede açık bir dil kullanmaya gayret ettiğini belirtmektedir.

Öztürk, daha sonra tercümesinin orijinal olduğunu, kısaltma (muhtasar) olmadığını ve aynı zamanda üzerine herhangi bir şeyin ilave edilmediğini belirtiyor. Böylece bu tercüme, hem Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner'in yaptığı ilaveli nüshadan, hem de Arif Erkan'ın yaptığı muhtasar nüshadan ayrılmış oluyor. Tercümede hiçbir şey atılmamıştır. Arapça beyitlerin tamamı dikkatlice tercüme edilmiştir. Rivayet zinciri atlanmaksızın aynen verilmiştir. Ravilerin adlarının zikredilmesinden bereket umulmuştur. Hadisler de tahriç edilmiştir.

Öztürk, eserin başına bir hadis ıstılahları sözlüğü koymuştur ki bunu, gerek senetler zikredilirken ve gerek hadisler tahriç edilirken bol miktarda hadis kritiği terimlerinin kullanılmasından dolayı zorunlu olduğu için yapmıştır.

(17) - (11 – d) - İbn Kesîr Tefsiri –tam metin-

Tefsir Dr. Savaş Kocabaş ve Beşir Eryarsoy tarafından da İbn Kesîr Tefsiri – tam metin- adıyla tercüme edilmiştir. Tercümede Abdurrezzak el-Mehdî'nin tahkikini yaptığı nüsha (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1432/2011) esas alınmıştır. Tercüme 2012 yılında 12 cilt halinde Polen yayınları tarafından basılmıştır. Her cilt 640-650 sayfa civarındadır.

Buna göre İbn Kesîr tefsirinin dört ayrı çeviri söz konusudur.

12 – *Rûhu'l-Beyân* Tefsiri

(18) – (12 – a) - *Muhtasar Rûhu'l-Beyân* Tefsiri

1995 yılında tercüme edilerek yayınlanmaya başlanan bir tefsir de İsmail Hakkı Bursevî'nin (v. 1137/1725) *Rûhu'l-beyân* adlı tefsirinin Sâbûnî tarafından *Tenvîru'l-ehzân min tefsîri Rûhi'l-beyân* adıyla hazırlanmış olan muhtasarının tercümesidir. Tefsir ilk olarak 13 kişilik bir heyet tarafından *Muhtasar Rûhu'l-Beyân* tefsiri adıyla Türkçeye aktarılmıştır. Durak Pasmaz ve Hüseyin Kayapınar'ın kontrol ettiği, Hayrettin Karaman'ın tetkikini yaptığı tercüme Damla Yayınları 1995 yılından itibaren peyderpey basmaya başlamış, nihayet 10 cilt halinde basımını bitirmiştir. Bütün ciltler, sunuşu yapan yayınevi sahibi ve aynı zamanda emekli Eminönü müftüsü olan Mehmet Doğru tarafından bir okuyucu gözüyle baştan sona okunmuş, görülen teknik hatalar ve ifade bozuklukları düzeltilmiştir.⁷⁴

Tercümenin Sunuş'unda belirtildiğine göre tefsir dikkatli ve titiz bir şekilde basılmış, bütün teknik imkânlardan yararlanılmıştır.⁷⁵ Tefsire ait metinler, Arapça ve Türkçeye hâkim kişiler tarafından çevrilmiştir. Her sûrenin başında o sûreyi Türkçeye çevirenin adı belirtilmiştir. Türkçeye çevrilen sûreler, bu konuda belirli bir tecrübeye sahip olan Yüksel Kanar tarafından redaksiyona tabi tutularak üslup birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Tefsiri yapılan âyetlerin açıklayıcı diğer âyetlerle, hadis ve şiirlerin Türkçesi verilmiştir; bu âyetlerin, hangi sûrenin kaçınıcı âyeti olduğu belirtilmiş, aynı şekilde hadislerin de kaynağı dipnotta gösterilmiştir. Tefsirde geçen hadislerin kaynağına ulaşılabilmesi için, o ciltte geçen hadis metinlerinin başlangıç bölümü, ciltteki sayfa numaraları ile birlikte her cildin sonuna konulmuştur. Her cildin sonunda, o ciltte geçen şiirlerin Arapça metinleri de yer almıştır.⁷⁶

Daha sonra “*Rûhu'l-Beyân ve Muhtasarı Üzerine*” adıyla bir takriz yazan Hayreddin Karaman, *Rûhu'l-beyân*'ın dirayet ve işaret yollarını cemedan bir tefsir sayılabileceğine dair bilgiler veriyor.⁷⁷

Bundan sonra “İsmail Hakkı Bursevî ve *Rûhu'l-Beyân* Tefsiri” başlığı altında Bursevî'nin hayatı⁷⁸ ve *Rûhu'l-beyân* tefsiri hakkında bilgi verilmektedir.⁷⁹ Bunun ardından Muhammed Ali Sâbûnî ve bu tefsirin muhtasarı olan *Tenvîru'l-ehzân* hakkında bilgi verilmektedir.⁸⁰

74 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, (trc. Heyet), İstanbul: Damla Yayınları, 1995, Sunuş, c. 1, s. 9.

75 Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, Sunuş, c. 1, s. 8.

76 Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, Sunuş, c. 1, s. 8.

77 Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, c. 1, s. 12-13.

78 Bkz. Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, c. 1, s. 15-17.

79 Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, c. 1, s. 17-19.

80 Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, c. 1, s. 19-20.

(19) – (12 – b) - *Tefsîru Rûhi'l-Beyân Rûhu'l-Beyân Tefsiri*
(*Tam Metin Tercüme*)

Tefsir, daha sonra *Tefsîru Rûhi'l-Beyân Rûhu'l-Beyân Tefsiri (Tam Metin Tercüme)* adıyla tam metin olarak da tercüme edilmiştir. Tercüme Ömer Faruk Hilmi ve Osman Şen tarafından yapılmıştır. Hilmi, aynı zamanda Tefsirde geçen hadisleri tahkik ve tahriç de yapmıştır. Osmanlı Yayınları tarafından basılan tefsirin birinci cildinin üstünde basım tarihi yoktur. Ancak eser hakkında verilen bilgilerden ilk cildin 2010 yılında basıldığı belirtilmektedir. 25. cild, 25. cüzde bulunan Câsiye sûresi 32. âyetle bitiyor. Tercüme bitince 30 cilt olacaktır.

Bu tam tercümenin ilk cildinde uzunca bir mukaddime vardır.⁸¹ Burada tercüme yapan Hilmi, pek çok tefsir kitabı okuduğunu, ayrıca başka alanlarla da ilgili muhtelif kitapları sayfa sayfa incelediğini, fakat hiçbirinin *Rûhu'l-beyân* kadar kendisini etkilemediğini ve *Rûhu'l-beyân*'dan aldığı zevki hiçbirinde bulmadığını belirtiyor. Bundan dolayı bu tefsiri tercüme etmeyi murad ettiğini yazıyor.

Mütercim tercümede şunlara dikkat ettiğini söylüyor: Meâller *Hak Dini Kur'an Dili*'nden alınmıştır. Tefsirde bulunan her kelimenin manası verilmiştir. Açıklama yapılması gereken yerde parantez açıp orada açıklama yapmıştır. Mümkün mertebe konuşulan dil kullanılmıştır. Ancak âyet-i kerimelerin kıraati, belağat, nahiv, sarf ve iştikak ilimlerinin ıstılahları ve bu arada bilhassa tasavvufi ıstılahlar ilmî dil ile yazılmış, bu ıstılahlar olduğu gibi bırakılmıştır. Metinde âyetler harekelendirilmiş, hadis-i şerif ve kelimayı kibarın⁸² Arapçaları da yazılmıştır. Bu hadislerin tahriç ve tahkikleri yapılmış, bunun için CD ortamında bulunan ilgili hadis kaynaklarından da yararlanılmıştır. Arapça beyitlerin hem Türkçeleri, hem Arapçaları; Farsçaları ise sadece Türkçeleri verilmiştir. Beyitlerin tercümesi sadece düz yazı olarak konulmuştur. Tercümede orijinal metnin hangi sayfada bittiği belirtilmiştir. Mesela tercümede geçen (I/30) rakamı, burada orijinal metindeki birinci cildin 30. sayfasının bittiğini göstermektedir.

Sonra mukaddimenin devamı olarak “İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri” başlığı kullanılmış ve bunun altında Bursevî'nin hayatı, tefsirini yazması vs. anlatılmaktadır. Burada verilen bilgilere göre Bursevî tefsirini 12 yılda bitirmiştir.⁸³ Tefsir, camide verdiği derslerden oluşmuştur. 1707 yılında son

81 Mukaddimedede sayfa numarası kullanılmadığı için biz de burada sayfa numarası veremiyoruz.

82 Metinde kibar-ı kelamın diye yazılmış.

83 Oysa ilgili kaynaklarda Tefsirin, Kur'an'ın nüzul süresine denk düşün diye 23 yılda tamamlandığı belirtiliyor. (Bkz. Munî b. Abdülhalim Mahmûd, *Menâhucu'l-müfessirin*, (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısıriyye - Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Lübnânî, 1421/2000), s. 268; Sakıp Yıldız, “Türk Müfessiri İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1, s. 113-114).

dersle tefsir dersi bitince, o zamana kadar görülmemiş ihtişamda bir merasim yapılmış ve pek çok kişi buna iştirak etmiştir.

Mukaddimedede daha sonra Bursevî üzerine yapılmış akademik çalışmaların listesi verilmiştir.

Bundan sonra müellif Bursevî'nin mukaddimesi geliyor. Ardından alfabetik fihris vardır. Bunun ardından tefsir başlıyor. İlk önce istiaze⁸⁴ ve besmele⁸⁵ tefsir ediliyor, daha sonra "Fatihatü'l-Kitap sûresi" adıyla Fatiha suresi tefsir ediliyor.⁸⁶

Tefsirin 1-16. ciltlerini Ömer Faruk Hilmi, 17-25.ciltleri ise Osman Şen tercüme etmiştir. Tercüme önce Fatih, sonra da Osmanlı Yayınları tarafından basılmıştır.

(20) – (12 – c) - *Ruhu'l-Beyan Kur'ân Meali ve Tefsiri*

Bursevî'nin tefsirinin diğer bir tercümesi Erkam Yayınları tarafından *Ruhu'l-Beyan Kur'ân Meali ve Tefsiri* adıyla yapılmaktadır. Bu tercüme de yine tam metin olup, bir heyet tarafından yapılmaktadır. Eserin redaksiyonunu H. Kamil Yılmaz, Abdullah Sert ve Mustafa Eriş yapmaktadırlar.

Tefsirin ilk cildi 2004 yılında basılmıştır. 17. cilt ise 2013 yılında basılmıştır. Diğer ciltler bittikçe peyderpey basılacaktır.

13 – (21) - *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*

Eser, Muhammed Esed'in (v. 1992) aslı İngilizce olan *The Message of The Qur'an* adlı meâl-tefsirinin tercümesidir. Bu mühim eser, *Kur'an Mesajı Meâl - Tefsir* adıyla Türkçeye çevrilmiş ve İşaret yayınları arasında 1996 yılında üç cilt halinde yayınlanmıştır. Metin, Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı* adlı meâl-tefsiri de, *Fî zilâl, Tefhîm, Safvet* gibi halkımızın teveccühüne mahzar olmuş tefsirlerden biridir. *Kur'an Mesajı*, kısa ve özlü olması, müellifinin Yahudi iken Müslüman olmuş bir zat olması, Batı kültürü içinde yetişmiş olması gibi nedenlerden dolayı çok ilgi görmüştür, halen de görmeye devam etmektedir. *Kur'an Mesajı* Türkiye'de entelektüel kesim arasında diğer tefsirlerden daha fazla ilgi görmüştür. 1996 yılında basımından hemen sonra çok kısa sürede kimi tez, kimi müstakil kitap, kimi makale ve kimi de tebliğ olmak üzere eser ile ilgili çok çalışma yapılmış, *Kur'an Mesajı* pek çok tartışmanın ve eleştirinin konusu olmuştur.

84 Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân Tefsiri (Tam Metin Tercüme)*, (trc. Ömer Faruk Hilmi), İstanbul: Osmanlı Yayınları, ts., c. 1, s. 17-32.

85 Bkz. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân Tefsiri (Tam Metin Tercüme)*, c. 1, s. 33-44.

86 Bkz. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân Tefsiri (Tam Metin Tercüme)*, c. 1, s. 45-113.

“İşaret Yaynevinin ve mütercimlerin, esere ihtimam gösterdikleri; kitabın güzel ve sağlam bir Türkçe ile yazılmasından, güven veren çeviri prensiplerinden, dizgi, baskı, kâğıt, cilt gibi hususlardaki kaliteden anlaşılmaktadır.”⁸⁷ Diğer özellikleri yanında bu özelliği yüzünden olsa gerek eser kısa sürede tükenmiş ve ardı ardına pek çok baskılar yapmıştır. Aynı zamanda 1997 yılından itibaren aynı yayınevi tarafından tek cilt halinde de neşredilmiştir.

14 – *Taberî Tefsiri*

(22) - (14 - a) - *Taberî Tefsiri*

İbn Cerîr et-Taberî'nin (v. 310/920) *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı muazzam eseri *Taberî Tefsiri* adıyla Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin tarafından çevrilmiştir. “Tefsirin Tercümesi” başlığı altında bu tercümede Dâru'l-Fikr tarafından 1978 yılında Beyrut'ta basılmış olan nüshanın esas alındığı belirtilmektedir. Mütercimler, Taberî metni uzun olduğu için özetlediklerini ve zübdesini verdiklerini söylemektedirler. Ancak Taberî'nin tarzının bilinmesi açısından Bakara sûresinin neredeyse tamamı tercüme edilmiştir.

Tercüme İstanbul'da Hisar Yayınevi tarafından 1996 yılında 9 cilt olarak tabedilmiştir.

(23) - (14 - b) - *Taberî Tefsiri*

Taberî Tefsiri ayrıca Mehmet Keskin tarafından da Türkçeye çevrilmiştir. *Taberî Tefsiri* adıyla yapılan çeviri tefsirin tamamını kapsamaz, sadece Muhammed Ali es-Sâbûnî ile Salih Ahmed Rıza tarafından muhtasar hale getirilerek yayınlanan nüsha tercüme edilmiştir. Tefsirde Arapça âyetler verildikten sonra, bunların altında Türkçe olarak tefsirleri verilmektedir.

Eser, İstanbul'da Ümit yayıncılık tarafından 1995 yılında 6 cilt halinde neşredilmiştir.

15 – (24) - *et-Tefsîru'l-Hadîs Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*

Arapçadan Türkçeye tercüme edilen en önemli tefsirlerden biri de İzzet Derveze'nin (v. 1984) *et-Tefsîru'l-hadîs* adlı tefsiridir. Derveze'nin bu önemli tefsiri *et-Tefsîru'l-Hadîs Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* adıyla 1997 yılında bir heyet tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Ekin Yayınları tarafından 7 cilt halinde basılmıştır.

Yayınevinin sunuş yazısında, bu tefsirin teorisinin ve yönteminin, müellifi hapisteyken oluştuğu belirtiliyor. Müellif, bu tefsirin müsveddelerini

87 Suat Yıldırım, “Muhammed Esed'in “Kur'an Mesajı” Adlı Tefsiri Hakkında”, *Yeni Ümit Dergisi*, sy. 58.

Türkiye’de ikamet ettiği 1941-1945 yılları arasında hazırlamıştır.⁸⁸ Sunuşta daha sonra İzzet Derveze’nin bilhassa siyasî kişiliği, tefsirinin özellikleri ve diğer tefsirlerden farklı yanları ve önemi gibi hususlar üzerinde durulmaktadır.⁸⁹

Bunun ardından müellifin önsözü ve diğer konular yer almaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla tercüme, asıl metni yansıtacak şekilde yapılmış ve bu konuda başarı elde edilmiştir. Türkçe bakımından da eserin dili gayet iyidir.

16 – (25) - *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*

Orijinal ismi *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân* olan ve aynı adla Türkçeye çevrilen eser, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî’ye (v. 671/1273) aittir. Kurtubî’nin bu mühim ahkâm tefsiri, M. Beşir Eryarsoy tarafından *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri 19 cilt tefsir, 1 cilt de fihristler olmak üzere toplam 20 ciltten ibarettir. 1. cildin basım tarihi 1997, 19. cildin basım tarihi ise 2003’tür. 20. cild de 2006 yılında basılmıştır. Eser Buruç Yayınları tarafından neşredilmiştir. Eserin tamamı Beşir Eryarsoy tarafından çevrilmiştir. Eryarsoy aynı zamanda notlar da ilave etmiştir.

Tefsirin başında yayinevinin notu kısmından sonra Eryarsoy’un önsözü geliyor. Eryarsoy burada, Kurtubî’nin Türk kamuoyu tarafından iyi bilinmediğini, bundan dolayı tercümenin önüne koymak üzere Kurtubî’yi ve tefsirini tanıtan bir çalışma yaptığını anlatıyor. Bunun için de Kurtubî üzerine yapılan çalışmaları tespit edip tetkik ettiğini ve onlardan da yararlanarak bu çalışmayı yaptığını yazıyor.⁹⁰ Sonra da aşağıda gelecek olan bölümlerden bahsediyor.⁹¹

Tefsirin başında altı bölümlük bir kısım vardır. Birinci bölümde Kurtubî’nin hayatı ve yaşadığı dönem;⁹² ikinci bölümde Kurtubî’nin şahsiyeti ve eserleri;⁹³ üçüncü bölümde Kurtubî’nin Tefsirdeki usulü;⁹⁴ dördüncü bölümde Kurtubî’nin Tefsirinin kaynakları⁹⁵ anlatılıyor. Beşinci bölüm meziyet ve

88 M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, (çev. Heyet), İstanbul: Ekin yayınları, 1997, c. 1, s. VII (Sunuş).

89 Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, c. 1, s. VII-XII (Sunuş).

90 Beşir Eryarsoy, “Önsöz”, İmam Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*, (trc. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1997, c. 1, s. 9-10.

91 İmam Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 10-11.

92 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 13-16

93 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 17-68.

94 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 69-94.

95 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 95-128.

zaaflarıyla Kurtubî Tefsiri⁹⁶ ve altıncı bölüm de Kurtubî Tefsirinin tesiri⁹⁷ konularına tahsis edilmiştir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılıyor.⁹⁸

Bundan sonra da “Tercüme Dair” başlığı altında tercümeyle ilgili bazı bilgiler veriliyor. Buna göre, tefsirde bulunan uydurma ve israiliyat türü haberlere notlar eklenerek dikkat çekilmiştir. Mümkün olduğunca hadislerin kaynağı ve âlimlerin hadisin sıhhatiyle ilgili görüşleri verilmiştir. Hanefi mezhebinin görüşleriyle ilgili bilgilerin verildiği yerlerde şayet bu bilgi yetersiz ise tamamlayıcı bilgiler ve açıklamalı notlar ilâve edilmiştir. Tefsirin tercümesi, zorunlu ve istisnaî haller dışında, müfessirin yaptığı şekilde âyet nazmına uygun olarak yapılmıştır. Ancak nadiren Türkçe cümle yapısına uygun ve meâldeki sıra esas alınarak nazımda değişiklik yapılmıştır. Tefsirde Kurtubî'nin birinci mesele, ikinci mesele diye verdiği ara başlıklar, tercümede uygun başlıklar atılarak, 1, 2, 3, şeklinde verilmiştir.⁹⁹

17 – *Celâleyn Tefsiri*

(26) - (17 - a) - *Celâleyn Tefsiri Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*

Bu eser, Celâlüddin el-Mahallî (v. 864/1459) ile Celâlüddin es-Süyûtî'nin (v. 911/1505) Arapça olarak hazırladıkları *Tefsiru'l-Celâleyn* adlı özlü tefsirin dilimize yapılmış çevirisidir. Bu tefsir Ali Rıza Kaşeli, İbrahim Serdar ve Yusuf Şensoy tarafından *Celâleyn Tefsiri Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri* adıyla tercüme edilmiştir. Tercüme Mehmet Talu tahkik ve kontrol etmiştir. Bu çeviri, Nisan 1997 tarihinde İstanbul'da Fatih Enes Kitabevi tarafından üç cilt olarak basılmıştır.

Tercümenin ilk cildinde Mehmet Talu'nun tercümeyi öven “Eseri Tetkik ve Takdim” yazısı vardır. Talu burada, eserde mümkün olduğunca yanlış yapılmamasına özen gösterildiğini belirtiyor ve eserin bilhassa İmam Hatip ve İlahiyat öğrencileri için faydalı olacağını söylüyor.¹⁰⁰

Daha sonra Ali Rıza Kaşeli tarafından yazılan mukaddimede, tefsirin tercümesinde mümkün olduğunca dilin kolay ve yumuşak olmasına, sade ve anlaşılır olmasına dikkat edildiği belirtiliyor.¹⁰¹ Kaşeli'nin verdiği bilgiye göre *Celâleyn* tefsirinde âyetlerdeki kapalı kelimeler, mümkün olduğu kadar Arapçada çokça kullanılan kelimelerle karşılanmıştır. Âyetlerdeki bazı kelime

96 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 129-155.

97 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 157-168.

98 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 169-172.

99 Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, c. 1, s. 185-187.

100 Mehmet Talu, “Eseri Tetkik ve Takdim”, *Celâleyn Tefsiri*, (trc. Ali Rıza Kaşeli), İstanbul: Fatih Enes Kitabevi, ts., c. 1, s. 5-6.

101 Bkz. Ali Rıza Kaşeli, “Takdim”, *Celâleyn Tefsiri*, c. 1, s. 7.

ve cümlelerin irabı yapılmış, muhtelif kıraatler zikredilmiş ve birçok âyetin sebab-i nüzulu zikredilmiştir.¹⁰²

Tercümede önemli bazı Arapça (*Neseftî, Bahru'l-Muhît, İrâbu'l-Kur'ân, Celâleyn tefsiri haşiyesi Sâvî, Celâleyn tefsiri haşiyesi Cemal, Tefsir-i Kebîr*) ve Türkçe (Ömer Nasuhi Bilmen tefsiri, *Hak Dini Kur'an Dili, Hasan Basri Çantay'ın meâlî*) tefsirlerden yararlanılmıştır.¹⁰³

Tefsirin en sonunda Mehmet Talu tarafından, Peygamberimizin Zeyneb'e âşık olduğu yönündeki rivayetlerin doğru olmadığı; onun gönlünde sakladığı şeyin Zeyneb'e olan aşkının değil, daha önce Allah'ın kendisine, Zeynep'le evleneceğine dair ona verdiği bilgi olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴

(27) - (17 - b) - Celaleyn Tefsiri Kelime Anamlı Ve Açıklamalı Tercümesi

Tefsîru'l-Celâleyn aynı zamanda *Celaleyn Tefsiri Kelime Anamlı Celâleyn Tercümesi* adıyla da çevrilmiştir. Bu çeviriyi Taha Alp, Abdulkadir Yılmaz ve Orhan Ençakar yapmışlardır. Tercüme Yasin Yayınları tarafından 2005-2006'da beş cilt halinde basılmıştır. Tefsirin başında Yasin Yayınlarınca yazılan önsözde, tefsirin önemi anlatılmış ve Ömer Nasuhi Bilmen'in birinci derecede kaynağı olduğu belirtilmiştir. Daha sonra yazılan mukaddimede de tefsir ve müellifleri hakkında bilgi verilmektedir.¹⁰⁵

Tercümede şöyle bir çalışma yapıldığı belirtilmektedir: 1 – Önce *Celâleyn* tefsirinin ulaşılabilen tüm nüshaları toplanmış ve aralarında karşılaştırmalar yapılarak tashihli bir nüsha ortaya çıkarılmıştır. 2 – Türkçe tercümede Arapça metin harekeli olarak verilmiş ve kelime anlamlı tercüme tarzı benimsenmiştir. 3 – Tercümede müelliflerin tercih ettiği kıraatler esas alınmış; bu kıraatlerin Asım kıraatinden farklı olduğu yerlerde Asım kıraatine altı çizilerek işaret edilmiştir. 4 – Tercümede kıraat ve gramerle ilgili izahlar, dipnot olarak altta verilmiştir.

18 – (28) - Eyserü't-Tefâsîr Kur'an'ı Anlamanın En Kolay Yolu (En Kolay Tefsir)

Eser, Mescid-i Nebevî'nin vaizi olarak tanıtılan Ebubekir Câbir el-Cezâirî'ye ait olan *Eyserü't-tefâsîr li kelâmi'l-aliyyi'l-kebîr* adlı tefsirin çevirisidir. Tefsir, *Eyserü't-Tefâsîr Kur'an'ı Anlamanın En Kolay Yolu* adıyla bir heyet tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eser 10 cilt olarak önce Mektup Yayınları tarafından 1997 tarihinde basılır. Daha sonra eserin haklarını Miraç Yayınları alır. Eserin yeni baskıları bu yayınevi tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Üzerinde herhangi bir baskı tarihi yoktur. Her cildin üstünde o cildin kim(ler) tarafından tercüme edildiği yazılıdır.

102 Bkz. Kaşeli, "Takdim", *Celâleyn Tefsiri*, c. 1, s. 8.

103 Bkz. Kaşeli, "Takdim", *Celâleyn Tefsiri*, c. 1, s. 8.

104 Bkz. Mehmet Talu, "Mühim Bir Açıklama", *Celâleyn Tefsiri*, c. 3, s. 2233.

105 "Önsöz", *Celâleyn Tefsiri Kelime Anamlı ve Açıklamalı Tercüme*, İstanbul: Yasin Yayınları, 2005, c. 1, s. I-IV.

Tefsirin başında Miraç Yayınları tarafından, tefsirin Türkçeye kazandırılması ve Müslümanların istifadesine sunulmasında hiçbir maddi sıkıntıdan kaçmadan destek veren Recep Özkan ve Emine Özkan Şenlikoğlu'na teşekkür edilmektedir.¹⁰⁶

Ardından “Yayıncıdan” başlığı altında bu eserin, halen hayatta olan Ebubekir Cabir el-Cezâirî adındaki âlime ait olduğu belirtiliyor. Bu âlim hal-i hazırda Medine’de Peygamberimizin mescidinde va’z etmektedir. Ayrıca yıllarca üniversite hocalığı yapmıştır. İşte bu tefsiri, üniversite hocalığı ve vazilikten elde ettiği tecrübelerin ışığı altında hazırlamıştır.¹⁰⁷

Sonra “Tefsiri Nasıl Okumalıyız” başlığı altında okuyucunun bir tefsirden en üst seviyede yararlanabilmesi için Kur’an’ın ortaya koyduğu metotları devamlı göz önünde bulundurması gerektiğine dair bilgiler verilmektedir.¹⁰⁸ Bu yazıyı yazan Ziya Eryılmaz, Kur’an’ın *Anlaşılmasında Yüz Esas* adında bir çalışmasının olduğunu belirtiyor. Henüz basılmamış olan bu çalışma ona göre hem bir tür Fıkıh usulü, hem de bir tür Tefsir usulü niteliğindedir. Burada vahyin yine vahiyle izah edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun anlamı, Kur’an Allah katından olduğu için, onun tefsiri de yine Allah katından olan âyet ve hadisler ışığında yapılmalıdır.¹⁰⁹ Vahiy ve sünnette hata ve tutarsızlığın olamayacağını, bunun dışında tefsirler de dâhil diğer tüm eserlerde kusurların olabileceğini hesaba katmak gerektiğinin belirtildiği yazıda, bu tefsiri okurken bunun göz önünde bulundurulması gerektiği belirtiliyor. Yani ona göre bu tefsirde de hatalar vardır, zaten kendisi bu hataları dipnot düşmeden metin içinde düzelttiklerini yazıyor.¹¹⁰

Eryılmaz daha sonra *Kur’an’ın Anlaşılmasında Yüz Esas* adlı çalışmasını beş madde halinde özetleyerek buraya koyduğunu, yazıyor. Bu maddeler de Tevhid, Nübüvvet, Fitrat, İllet ve Adalettir.¹¹¹ Sonra da bu meyanda bazı açıklamalar yapıyor.¹¹²

Tefsirde önce sûrenin veya bir grup âyetin orijinal metni, sonra bunların meâli verilmekte, ardından tefsire geçilmektedir. Tefsir kısmında, önce sözlük kısmında geçen kelimeler teker teker izah ediliyor, sonra “açıklama” başlığı altında kısa izahlar yapılıyor. Genelde her âyetin sonunda “sonuç” başlığı altında kısa bir değerlendirme yapılıyor. Nitekim Fâtiha sûresinin böyle tefsir

106 Bkz. Câbir b. Musa Ebubekir el-Cezâirî, *Eyserü't-Tefâsîr Kur'an'ı Anlamanın En Kolay Yolu*, (trc. Ziya Eryılmaz-Salih Uçan-Vahdettin İnce), İstanbul: Miraç yayınları, ts., c. 1, s. 6.

107 Cezâirî, *a.g.e.*, s. 7.

108 Cezâirî, *a.g.e.*, s. 9.

109 Cezâirî, *a.g.e.*, s. 10.

110 Cezâirî, *a.g.e.*, s. 10.

111 Cezâirî, *a.g.e.*, s. 11.

112 Cezâirî, *a.g.e.*, s. 11-15.

edildiğini görebilmekteyiz.¹¹³ Zaman zaman dipnotlarda da bazı açıklamalar yapılıyor.

19 – (29) - *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'an Tefsiri*

Orijinal adı *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân* olan eser, İranlı ünlü âlim Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'ye (v. 1981) aittir. Tabâtabâî'nin bu mühim eseri 1999 yılında *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'an* adıyla Türkçeye çevrilmiş ve Kevser Yayınları tarafından basılmıştır. Eseri Vahdettin İnce ve Salih Uçan tercüme etmişlerdir. Bugüne kadar 11 cilt yayınlanmıştır. 11. cilt Vahdettin İnce tarafından tercüme edilmiş ve 2011 yılında basılmıştır. Bu cilt Enfâl ve Tevbe sûrelerini kapsamaktadır. Geri kalan ciltler henüz basılmamıştır.

Tefsirin neden tercüme edildiği konusunda yayınevinin yazdığı takdim yazısında şöyle deniyor: “Çeşitli İslami mezhep ve çevreler mensubu Müslüman halkların birbirinin inanç ve düşüncelerini, temel kaynaklar aracılığıyla tanımalarını sağlamak ve böylece birbirlerini daha iyi anlamalarını, İslami vahdet ve kardeşliğini gerçekleştirmek yönünde daha bir kararlılıkla gayret etmelerine katkıda bulunmayı kendine ilke edinmiş yayınevimiz, *el-Mizân* gibi eşsiz bir eseri Türkçe'ye kazandırmakla bu doğrultudaki hizmetlerine bir diğerini daha eklemiş bulunmaktadır.”¹¹⁴

Tefsirin Türkçesinde takdimin hemen ardından, Seyyid Hüseyin Nasr tarafından yazılmış olan, Tabâtabâî'nin hayatı gelmektedir. Nasr, burada Tabâtabâî'nin soyunu Hz. Ali'ye dayandırmaktadır ve Tabâtabâî soy kütüğünde 34. göbekte yer almaktadır.¹¹⁵

Bundan sonra Âyetullâh Cevâdî Âmulî'nin kaleminden *el-Mizân* tefsirinin özellikleri anlatılıyor. Âmulî'nin belirttiğine göre tefsirde, âyeti âyetle tefsir yöntemine büyük önem verilmiştir. Böylece âyetler arasındaki ilişki ve bağ ortaya çıkarılmış; aralarında herhangi bir çelişki ve tenakuzun olmadığı özellikle belirtilmiştir. Ardından âyetlerin sünnetle tefsirine büyük özen gösterilmiştir.¹¹⁶ Zira onun kaydettiğine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “O ikisi (Kur'an ve sünnet) havuzun başında bana ulaşıncaya kadar birbirinden ayrılmazlar.”¹¹⁷ İlgili bazı âyetleri açıklarken dirayet yöntemine başvurmuş ve akıl yoluyla, akli deliller kullanarak geniş yorum ve açıklamalar yapmıştır. Ancak hiçbir zaman bunları ilgili âyetlere aykırı olacak

113 Bkz. *Eyserü't-Tefâsîr Kur'an'ı Anlamanın En Kolay Yolu*, c. 1, s. 25-34.

114 Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (çev. Vahdettin İnce), İstanbul: Kevser Yayınları, ts., c. 1, s. 4 (Takdim yazısı).

115 Seyyid Hüseyin Nasr, “Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabâî Kimdir”, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (çev. Vahdettin İnce), İstanbul: Kevser Yayınları, ts., c. 1, s. 10-11.

116 Âyetullâh Cevâdî Âmulî, “el-Mizân Tefsirinin Özellikleri”, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (çev. Vahdettin İnce), İstanbul: Kevser Yayınları, ts., c. 1, s. 10.

117 Amulî, “el-Mizân Tefsirinin Özellikleri”, c. 1, s. 10.

şekilde açıklamamıştır.¹¹⁸ Esasen ona göre “akıl aydınlatan bir lamba, vahiy dosdoğru bir yoldur; bu ikisinin hiçbirisi ötekisinden ayrı faydalı olmaz.”¹¹⁹

20 – (30) - Edebi Mesaj Kur’an:

Eser Abdülmüteâl es-Saidî'nin *en-Nazmu'l-fennî fi'l-Kur'ân* adlı tefsirinin Türkçeye çevrilmiş halidir. Tefsir, mütercim Hüseyin Elmalı'nın yazmış olduğu önsözle¹²⁰ başlıyor. Elmalı önsözde Kur'an ve Kur'an'ın nüzul ortamı hakkında bazı bilgiler verdikten sonra, “işte bu sebeple İslam âlimleri Kur'an'ı daha iyi anlamak için değişik eserler kaleme aldılar. Kimisi, Kur'an'ı dil yönünden, kimisi edebî yönden, kimisi hukukî ve kimisi de ahlakî yönden açıklamaya çalıştılar. Bütün bu çalışmaların amacı Kur'an'ı daha iyi anlamak ve onun mesajını insanlara daha doğru bir şekilde ulaştırmak, sonuç itibariyle de onun hidayetinden maddi ve manevi olarak yararlanmaktır” diyor.¹²¹

Ardından bu tefsirin neden yazıldığına değinerek şöyle demektedir: “İşte elinizdeki bu kitap da bu amaçla yazılmış eserlerden biridir. Yazarın bu eseri kaleme almaktaki amacı Kur'an'ın edebî yönden de bir mucize olduğunu ve Kur'an nazmına karşı Dozy (1820-1883) ve Carlyle (1762-1805) gibi bazı müsteşriklerin yönelttikleri eleştiriler doğru olmadığını göstermektir.”¹²²

Tefsir, 1999 yılında İzmir'de Anadolu Yayınları tarafından tek cilt olarak basılmıştır.

21 – (31) - Muhtasar Bahru'l-Ulûm Tefsiri (İlimler Deryası)

Ali Kara tarafından tercüme edilen eser Seyyid Alaaddin Ali b. Yahya es-Semerkandî'ye (v. 860/1456) ait *Bahru'l-ulûm* adlı tefsirin muhtasar bir şekilde yapılmış tercümesidir. Eser 2000 yılında 6 cilt olarak basılmıştır. Tercümeyi takdim yazısında belirtildiğine göre eser, matbu bir baskıdan değil, kütüphanede bulunan elyazma bir nüshadan alınarak yapılmıştır. Nitekim takdimi yazan mütercim Ali Kara, bu konuda şöyle demektedir: “Bu eserin aslını, bulunduğu nadir kütüphaneden temin edebildiğimiz en okunaklı nüshasını esas alarak, fesahat ve belağatla alakalı derin teşbih, istiare ve mecazları, kıraat vecihlerini, mantık ve kelim konularını günümüz Müslümanlarının anlayacağı sade ve öz bir ifade ile sizler için tercüme çalıştık.”¹²³

118 Amulî, “el-Mizân Tefsirinin Özellikleri”, c. 1, s. 10.

119 Amulî, “el-Mizân Tefsirinin Özellikleri”, c. 1, s. 10.

120 Bkz. Hüseyin Elmalı, “Mütercimin Önsözü”, *Edebi Mesaj Kur'an*, İzmir: Anadolu Yayıncılık, 1999, s. 25-28.

121 Elmalı, “Mütercimin Önsözü”, *Edebi Mesaj Kur'an*, s. 25-27.

122 Elmalı, “Mütercimin Önsözü”, *Edebi Mesaj Kur'an*, s. 27.

123 Seyyid Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkandî, *Muhtasar Bahru'l-Ulûm Tefsiri (İlimler Deryası)*, (trc. Ali Kara), Ankara, 1421, c. 1, s. III.

Tercümede önce âyetlerin toplu tercümeleri verilmiş, sonra tercümesi yapılan âyetlerin *Bahru'l-ulûm* tefsirinden izahları Türkçeye aktarılarak verilmiştir. Meâl kısmı, ismi verilmeyen fakat halen istifade edilen makbul tefsir ve tercümelerin yardımıyla beyan edilmiştir.¹²⁴

Tercümenin takdiminde, “insanların Kur’an’dan uzak ve cehalet denizinde bocaladığı bir dönemde, ehl-i sünnet itikadını ve özellikle Hanefî fıkhını esas kabul ederek Kur’an âyetlerini izah eden bu eser, net ve sade bir dille ilâhî hükümleri beyan etmekte ve kulları Rableriyle tanıştırmak ve onunla irtibat kurmalarını kolaylaştırmaktadır” denilmektedir.¹²⁵

22 – (32) - *Gerçeğin Doğuşu -Alevî Kur’an Tefsiri*

Bu tefsirin aslı, Mir Muhammed Kerim b. Mir Cafer el-Alevî el-Hüseynî el-Musevî el-Baküvî (v. 1939) tarafından 1905 yılında Azerice yazılmış olan *Keşfu'l-hakâyık an nüketi'l-âyati ve'd-dekâyık* adlı tefsirdir. Tefsir, Ahmed Bedir tarafından önce Dolunay imzasıyla tahric ve tahlil yapılarak *Gerçeğin Doğuşu -Alevî Kur’an Tefsiri* adıyla Türkiye Türkçesine çevrilmiş olup, ilk olarak 2000 yılında Merkür Yayınları tarafından İstanbul’da 2 cilt halinde ikinci kez ise Bedir imzasıyla 2012 yılında Altınpost Yayınları’na tek cilt halinde basılmıştır.

Mir Muhammed’in tefsirine isim olarak seçtiği *Keşfu'l-hakâyık an nüketi'l-âyati ve'd-dekâyık* başlığı, eser Türkiye Türkçesine çevrilirken *Gerçeğin Doğuşu -Alevî Kur’an Tefsiri* şeklinde değiştirilmiştir. İsmail Çalışkan bu konuda şöyle diyor: “Kapak ismi olarak seçilen bu tür Türkçeleştirmeye karşı olmamakla beraber, bu isimlendirmenin özellikle de alt başlığın böylesi bir esere uygun olmadığını düşünüyoruz. Madem böyle bir şey yapıldı, kitabın ismi tercüme edilebilir veya orijinal adına uygun bir isim bulunabilirdi. Çünkü kitabın şu andaki görünüşü, onun tefsiri kıymetinin göz ardı edildiği izlenimini vermektedir. Popülizm ve manipülasyona en az bu alanda yer verilmesi gerekir diye düşündüğümüzden belirtmekte yarar umuyoruz ki, kendi mezhebi de dâhil hiçbir mezhebe açıkça pirim vermeksizin hepsini birlikte görmeye çalışan, dil ve ırk ayrılığını gözetmeden İslam dairesine girmiş bütün insanları ortak bir isim altında toplayıcı olarak “İslam milleti” tabirini ısrarla kullanan ve daima kanayan yara olmuş olan ayrılık ve düşmanlığı sert dille yeren müellifin bu hassasiyeti göz ardı edilerek tefsirin isminin bir kesime yönelik kılınması doğrusu ne ilmîdir, ne Kur’an gibi bir kitaba ve ne de müellifin zihniyetine yakışır. İlmi değildir, zira İslam ilim geleneğinde özellikle Kur’an tefsiri ve tercümesi sahasında eser vermiş olan hiçbir kimse kitabının ismini bu şekilde isimlendirmemiş ve böyle bir spekülasyona izin vermemiştir.

124 Semerkandî, *a.g.e.*, c. 1, s. III.

125 Semerkandî, *a.g.e.*, c. 1, s. III.

Olsa olsa müelliflerin isimlerine mezhebî nisbetini veya memleketini anlatan (*eş-Şafi'î, el-Hanefî, eş-Şi'î, el-Mekkî, el-Basrî vb.*) kelimeler eklenmiştir. Buna yukarıda isimleri geçen Şii tefsirler de dâhildir. Bir istisna olarak İmam Mâtürîdî'nin (v. 333/944) *Te'vîlâtü Ehli's-sünne* isimli eseri akla gelebilir. Ancak unutulmamalıdır ki bu eserin ismi, *Te'vîlât* veya *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'dır. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne* ismi ise daha sonrakiler tarafından kullanılmış ve böylece meşhur olmuştur.¹²⁶

Tefsirin Türkiye Türkçesi'ndeki yayını hazırlayan, daha faydalı ve kullanışlı olması bakımından bazı ekler yapmıştır. Öncelikle hazırladığı "içindekiler" listesi ile müellifin koymadığı bazı başlıkları koyarak önemli bazı bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.¹²⁷ Yine yukarıda çok azına temas ettiğimiz müellifin hayatı ve eserleri geniş bir şekilde incelemiştir. Müellifin kullandığı hadisleri tahrir etmiş ve diğer kaynakların yerlerini göstermiştir.

23 – (33) - *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*

Burada zikretmemiz gereken diğer bir eser de *Konulu Tefsir* adlı eserdir. Eserin orijinal adı *Nahve tefsirin mevdûyyin li süveri'l-Kur'âni'l-kerim* olup, müellifi Muhammed Gazâlî'dir (v. 1996). Eser, Gazâlî'nin en önemli çalışmalarından biri olup, eseri müellif hayatının son demlerinde 80 yaş civarındayken yazmıştır. Bu mühim eser Şahin Güven ve Ekrem Demir tarafından *Kur'an'ın Konulu Tefsiri* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve 2000 yılında İstanbul'da Şura Yayınları tarafından tek cilt olarak basılmıştır.¹²⁸

Mütercimler eserin mukaddimesinde geçen *et-Tefsîru'l-mevdû'yi Konulu Tefsir, et-Tefsîru'l-mevdû'yi* ise *Tahlili Tefsir* diye çevirmişlerdir.¹²⁹

Görebildiğimiz kadarıyla çeviri gayet başarılı bir şekilde yapılmıştır. Gazâlî'nin anlaşılır, akıcı ve kolay olan üslubu, benzer bir şekilde Türkçeye aktarılmıştır. Tercümede zaman zaman müellifin metin içinde verdiği bazı bilgiler daha anlaşılır olsun diye maddeler halinde verilmiştir. Mesela Fâtiha sûresinde hamd kavramının manaları verilirken böyle yapılmıştır.¹³⁰

24 – (34) - *et-Tefsîrü'l-Münîr*

Eserin asıl ismi *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akideti ve's-şeriatı ve'l-menhec*'tir. Eserin müellifi Suriyeli âlim Vehbe Zuhaylî'dir. Bu mühim Arapça tefsir, içinde Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Halil İbrahim Kutlay ve

126 İsmail Çalışkan, "Türkçe'de İlk Şii Tefsir" (Kitap Tanıtımı), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, c. 5, sy. 1, s. 219.

127 Çalışkan, "Türkçe'de İlk Şii Tefsir", s. 219.

128 İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 2005.

129 Bkz. Muhammed Gazâlî, *Kur'an-ı Kerim'in Konulu Tefsiri*, (çev. Şahin Güven-Ekrem Demir), İstanbul: Ağaç Yayınları, 2005, s. 7-9.

130 Bkz. Muhammed Gazâlî, *Kur'an-ı Kerim'in Konulu Tefsiri*, s. 11.

Nurettin Yıldız'dan oluşan bir heyet tarafından *Tefsîrû'l-Münîr* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve İstanbul'da Bilimevi tarafından 2003 yılında, aslındaki gibi 15 cilt olarak neşredilmiştir. Eserin takdim yazısını Emin Saraç yazmıştır. Saraç Ezher'de eğitim gördüğü zamandan beri tanımakta olduğu Zuhayli'nin önemli bir âlim, eserinin de mühim bir eser olduğuna vurgu yapmaktadır.¹³¹

Daha sonra yayınevinin Sunuşu gelmektedir. Burada da eserin tercümesinde ve basımında çok büyük hassasiyet ve titizliğin gösterildiği belirtilmektedir. Zira bu, herhangi bir eser değil, Allah'ın kelimidir.¹³²

25 – (35) - Kur'an'a Bakışlar

Eser, Zeynep el-Gazâlî'nin (v. 2005) *Nazarât fi Kitâbillah* adlı eserinin çevirisidir. Tefsir, Ali Akpınar tarafından *Kur'an'a Bakışlar* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Akpınar'ın yaptığı çeviri 2003 yılında Konya'da Uysal Kitabevi tarafından tek cilt olarak basılmıştır. Akpınar tercümede 1994 yılında Kahire'de Daru's-Şurûk tarafından yapılmış olan baskıyı esas almıştır.

Akpınar, başta Zeyneb Gazâlî'nin kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi verir ve bu bilgileri yazarın kendisiyle yaptığı görüşmelerde bizzat kendisinden aldığını söyler.¹³³ Daha sonra *Nazarât fi kitâbillah* tefsiri hakkında bilgi verir.¹³⁴

Akpınar daha sonra tercümede dikkat edilen hususlar hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, burada motamot bir tercümeden çok, tefsirî bir tercüme ile eser mümkün merteye Türk okuyucusuna aktarılmaya çalışılmıştır. Daha çarpıcı olması açısından kitabın orijinal adının tercümesi değil, *Kur'an'a Bakışlar* şeklinde yeni bir isim seçilmiştir. Tercümede âyetlerin meâlleri verilirken Hasan Basri Çantay, Elmalılı, Süleyman Ateş ve Diyanet meâllerinden yararlanılmıştır. Büyük ölçüde metne sadık kalınmış, gerekli görülen yerlerde yapılan açıklamalar dipnotta verilmiştir. Sûre girişinde sûreyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Farklı anlaşılabilen âyetler hakkında özellikle İbnü'l-Cevzî'nin Tefsirinden kısa bilgiler aktarılmıştır.¹³⁵

26 – (36) - Neseî Tefsiri

Eser, Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (v. 710/1310) *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* adlı tefsirinin tercümesidir. Tefsir, Türk bir müfessir tarafından

131 Vehbe Zuhayli, *Tefsîrû'l-Munîr*, (trc. Heyet), İstanbul: Bilimevi, 2003, c. 1, s. 6 (Emin Saraç, Takdim yazısı).

132 Bkz. Zuhayli, *Tefsîrû'l-Munîr*, c. 1, s. 7 (Yayınevinin Sunuş yazısı).

133 Ali Akpınar, "Zeyneb el-Gazâlî el-Cübeyli", *Kur'an'a Bakışlar*, Konya: Uysal Kitabevi, 2003, s. V-VI.

134 Akpınar, "Zeyneb el-Gazâlî el-Cübeyli", s. VI-XI.

135 Akpınar, "Zeyneb el-Gazâlî el-Cübeyli", s. XIII.

yazılmış ve maalesef asırlarca Türkçe'ye tercüme edilmemiştir. Bir Türk müellif tarafından yazılan bu tefsir nihayet günümüzde Harun Ünal ve Şerafettin Şenaslan tarafından *Neseî Tefsiri* adıyla tercüme edilmiştir.

Eserin isminin üstüne Arapça olarak *Tefsîru'n-Neseî* ve onun da altına yine Arapça olarak *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* ismi yazılmıştır. Müfessirin adı da İmam Neseî diye verilmiştir. Eser, Mustafa Kasadar tarafından yayına hazırlanmıştır. Tefsir, Ravza Yayınları tarafından İstanbul'da basılmıştır. 10 cilt olması planlanan tercümenin birinci cildi 2003 yılında basılmıştır. Son iki cilt de 2011 yılı içinde çıkmıştır.

Zaman zaman ciddi cümle düşüklüklerinin olduğu çeviride, Kahraman Yayınlarınca basılmış olan ve ülkemizde yaygın olarak kullanılan, ayrıca tahkiki yapılarak yayınlanmış olan orijinal metinde olmayan bazı ilaveler metne dâhil edilmiştir. Mesela, Fâtiha sûresinin sonunda orijinal metinde sadece bir satırlık bir şiir verilmişken,¹³⁶ tercümede bir şiir daha verilmiştir.¹³⁷ Bunlar hangi nüshadan alındı, acaba Muhammed b. Abdülhak b. Şah el-Hindi el-Hanefî'nin *el-İklil alâ Medariki't-tenzil ve hakaiki't-te'vil* adlı haşiyesinden mi aktarıldı, bu konularda bilgi verilmemiştir.

Mütercimler, bazen dipnot düşerek gerek duydukları açıklamaları yapmışlardır. Tefsirin aslında olmayan başlıkları tefsire ilave ederek, eseri daha kolay istifade edilir hale getirmişlerdir.

**27 – (37) - Ahkâm Âyetleri Tefsiri,
Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin Mine'l-Qur'an**

Eser, Mukâtil b. Süleyman'ın (v. 150/767) *Tefsîru hamsi mie âyetin mine'l-Kur'an* adlı eserinin tercümesidir. Bu çalışma Beşir Eryarsoy tarafından *Ahkâm Âyetleri Tefsiri, Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin Mine'l-Qur'an* adıyla tercüme edilmiştir. Pek çok dînî eseri Türkçeye çevirmekle meşhur olan Eryarsoy'un tercüme ettiği bu eser, İstanbul'da İşaret Yayınları tarafından 2005 yılında roman kitapları boyutunda 328 sayfa olarak yayınlanmıştır.

Kitapta Arapça ibareler ve âyetler yoktur. Önsözde eserin yazma nüshası, günyüzüne çıkarılması ve özellikleri hakkında tahkiki yapan Goldfeld tarafından bilgiler verilmektedir.¹³⁸ Sonra “Helal ve Haramın Tefsiri” kısmıyla

¹³⁶ İmam en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, (trc. H. Ünal-Ş. Şenaslan), İstanbul: Ravza Yayınları, 2003, c. 1, s. 8.

¹³⁷ Neseî, *Neseî Tefsiri*, c. 1, s. 136.

¹³⁸ İsaiah Goldfeld, “Önsöz”, *Ahkâm Ayetleri Tefsiri, Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin Mine'l-Qur'an, Mukatil b. Süleyman*, (ed. İsaiah Goldfeld), (trc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2005, s. 19-27.

tefsir başlamaktadır.¹³⁹ Ardından imanın tefsiri,¹⁴⁰ namaz bahisleri,¹⁴¹ farz zekât bahisleri, sıla-ı rahim ve akrabalık, komşuluk, oruç bahisleri, vs. işlenmektedir. Son olarak emr-i bil'ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker ve sabır konuları ele alınmıştır.¹⁴² Tefsirde sadece beşyüz tane ahkâm âyeti ele alınmıştır.

Eryarsoy, gerek önsözde, gerekse metin içerisinde kapalı ve çelişkili gördüğü ifadeleri, “çeviren” ibaresiyle açmaya ve düzeltmeye çalışarak eklemelerde bulunmuştur. Aynı şekilde zaman zaman metnin içerisinde de bazı eklemeler yapılmış ve bunlar parantez içinde verilmiştir.

28 – (38) - Ebussuûd Tefsiri

Bu eser, Ebussuûd Efendi'nin (v. 982/1574) *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezaya'l-kitabi'l-kerim* adlı Arapça tefsirinin Türkçe tercümesidir. Eser *Ebussuûd Tefsiri* adıyla Türkçeye aktarılmıştır. Arapça isminin de yazıldığı kapakta, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezaya'l-kitabi'l-kerim* şeklindeki orijinal isim, *Kur'an-ı Kerim'in Meziyetlerinin Akl-i Selîme Açıklanması* şeklinde çevrilmiş ve parantez içinde verilmiştir. Bu başlık, Arapça ismin birebir karşılığı oluyorsa da Türkçe mantık açısından çok da anlaşılır değildir. Tercüme Ali Akın yapmıştır.

Tercüme 12 cilt halinde Boğaziçi yayıncılık tarafından 2006 yılında basılmıştır. Tefsir büyük boy olup sayfaların kenarları oldukça boş bırakılmıştır. Bu boş yerlere sol sayfaya ağaç, sağ sayfaya ise çiçek deseni konulmuştur. Oldukça lüks bir baskısı vardır. Kâğıt da çok hafiftir.

Eserin Yayınevi adına yapılan Sunuş kısmında eser için, “İslam Medeniyetinin zirvesini teşkil eden Kanuni Sultan Süleyman'ın muhteşem devrinin muhteşem bir meyvesidir. Nasıl ki Süleymaniye o devrin, hatta bütün devirlerdeki İslam mimarisinin şaheseridir, bu eser de tefsirlerin şaheseri, tabiri caizse Süleymaniye'sidir. Zira nasıl Süleymaniye'yi Kanuni Sultan Süleyman Mimarbaşı Sinan'a yaptırmışsa, bu eseri de Kanuni Sultan Süleyman, Şeyhülislam'ı Ebussuûd Efendi'ye yazdırmıştır. Böylece İslam dünyasının en muhteşem camii Hilâfet merkezi olan İstanbul'a nasip olduğu gibi, İslam dünyasının en muhteşem tefsirini vermek de İstanbul'a nasip olmuştur”¹⁴³ denmektedir.

139 Bkz. *Ahkâm Ayetleri Tefsiri*, s. 31.

140 Bkz. *Ahkâm Ayetleri Tefsiri*, s. 32-35.

141 Bkz. *Ahkâm Ayetleri Tefsiri*, s. 35-73.

142 İsmail Cerrahoğlu, “Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1976, c. 21, s. 24-35.

143 Yayınevinin Sunuşu, *Ebussuûd Tefsiri*, (trc. Ali Akın), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2008, c. 1, s. 17.

29 – (39) - *Tefsîru's-Sa'dî*

Eserin özgün adı *Teysîru'l-kerîmi'r-rahmân fi tefsîri'l-kelâmi'l-mennân* olup Abdurrahman es-Sa'dî (v. 1956) tarafından yazılmıştır. Beşir Eryarsoy tarafından *Tefsîru's-Sa'dî* adıyla Türkçeye çevrilen eser 2006 yılında Guraba tarafından 5 cilt olarak basılmıştır. Eserde önce bir gurup âyet verilmiş, ardından bu âyetlerin tercümesi yazılmış sonra da tefsiri yapılmıştır.

Eserin Türkçe çevirisini yayınlayan Guraba yayın gurubu adına yazılan Sunuş'ta, daha önceki dönemlerde yazılmış tefsirlere değinildikten sonra şöyle denmektedir: “Yakın dönem ehl-i sünnet âlimleri, insanlardaki istidat yetersizliğini, ilim talebinin azaldığını, himmetin zayıfladığını görünce, bazıları bu imamların tefsirini özetlemeye, bazıları da insanların yeni gereksinimlerini göz önünde tutarak yeni tefsirler kaleme almışlardır. Bu yakın dönem âlimlerinden biri ve belki de en büyüğü Allame Şeyh Abdurrahman b. Nasır es-Sa'dî rahmetullahi aleyhtir. Şeyh Sa'dî ilmi genişliği, fıkhıdaki derinliği, Kur'an ilimlerindeki mahareti, hikmeti, zühdü, takvası ile nasıl meşhur olmuşsa, Tefsiri de birçok mümeyyiz vasıfları ile meşhur olmuştur. İlim ehlinden muasırları ve kendinden sonra gelenler, Kur'an tefsiri ve diğer Kur'an ilimleriyle ilgili yazmış olduğu eserler dolayısıyla onu takdir etmişlerdir.”¹⁴⁴

30 – (40) - *Tefsir-i Kebîr*

Bu eser, Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) tarafından yazılan ve Arapça adı *et-Tefsîru'l-kebîr* veya *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* olan ilk tam tefsirin¹⁴⁵ tercümesidir. Eser, *Tefsir-i Kebîr* adıyla M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Tercüme 2006 yılında İşaret yayınları tarafından lüks bir kapak içerisinde 4 cilt halinde basılarak piyasaya sunulmuştur. Eryarsoy, tercümede Abdullah Mahmûd Şahhate'nin neşrettiği nüshayı esas almıştır.

Eryarsoy, eserin başına koyduğu Çeviri hakkında başlıklı yazıda, Mukâtil'in tefsirinin bize ulaştığı ilk ve en eski tam tefsir olduğunu, bunun, eserin en önemli özelliği olduğunu belirtmektedir. Daha sonra da bu tercümede takip ettiği bazı hususlar hakkında bilgi vermektedir. Buna göre o, Esmâ-ı Hüsnâyî meâl kısmında çoğunlukla aynen korumuş, bazen siyaktan anlaşılan bir iki kelimeyi tefsir kısmına ilâve ederek tercüme etmiştir. Bazı hallerde mana itibariyle meâlde münderiç olduğu için, tefsirde asıl itibariyle var olan bir-iki kelimenin anlamını tekrardan kaçınmak amacıyla ayrıca vermemiştir. Müfessirin açıklamalarına çok gerekli haller müstesna –dipnotla dahi olsa- müdahalede bulunmamıştır. Müstensihthen, muhakkikten ya da mürettepten

¹⁴⁴ Guraba, “Sunuş”, *Tefsîru's-Sa'dî*, (trc. B. Eryarsoy), İstanbul: Guraba, 2006, c. 1, s. 5.

¹⁴⁵ Bkz. Hidayet Aydar, *Tarih Perspektifinden Örnek Tefsir Metinleri 1*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2013, s. 81-102.

kaynaklanan, fark edip tahkik edebildiği bir takım okuma hatalarını düzeltmeye çalışmış ve yaptığı düzeltmeyi, kaynağı ya da gerekçesi ile birlikte notta belirtmiştir. Yapılan tefsirin, Kur'anî lafzın anlaşılması için gerekli açıklamaları ihtiva etmediğini gördüğü yerlerde genellikle meâl bölümünde parantez içinde bir iki kelimelik meâl-açıklama koymuştur. Âyetlerin meâlini, kendisinin tercih ettiği şekilde değil, Mukâtil'in yaptığı tefsir ile uyum arz edecek şekilde yapmıştır. Böylece tefsir ile meâl arasında kopukluk olmamasına çalışmıştır. Mümkün olduğu kadar Mukâtil'in tefsirini aynen tercüme etme cihetine gitmiştir.¹⁴⁶ Eryarsoy, muhakkik tarafından sûre başına konulmuş olan sûreyi tanıtıcı bilgileri ve tahkik gereği düştüğü notları çok gerekli görmediği sürece tercüme etmemiştir.¹⁴⁷

31 – (41) - Tefsir-i Kebîr Te'vîlât

Bu kitap, Muhyiddin İbn Arabî'ye (v. 638/1240) atfedilen eserin Türkçeye tercümesidir. Eser, Vahdettin İnce tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Kitsan tarafından 2008 yılında 2 cilt halinde İstanbul'da tabedilmiştir.

Kitsan yayınları adına yazılan Giriş'te bu kitabın İbn Arabî'ye ait olduğu belirtilerek, eserin orijinal adının Atıf Efendi Kütüphanesi Mustafa el-Babi bölümünde 0.100 numarada Muhyiddin Arabî, *Tefsir-i Kebîr* adıyla kayıtlı olduğu yazılıyor. Eserin aslı Arapçadır ve tek ciltten ibarettir. Eser daha sonraları birçok kez Beyrut'ta tıpkıbasım olarak 2 cilt halinde basılmıştır. Tercümede bu tıpkıbasım esas alınmıştır.¹⁴⁸

32 – Beyzâvî Tefsiri (Envârü't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl)

(42) - (32 - a) - Muhtasar Beydâvî Tefsiri

(Envârü't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl)

Nâsiruddîn Ebû Said Muhammed el-Kâdî el-Beyzâvî'ye (v. 685/1286) ait olan *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* adlı tefsir, Şadi Eren tarafından *Muhtasar Beydâvî Tefsiri* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Eren eseri notlar ilavesiyle 442 ders halinde 4 cilt içinde Türkçeye aktarmış ve eser İstanbul'da 2010 yılında Selsebil yayınlarınca basılmıştır.

“Kâdî Beyzâvî'nin tefsiri de dâhil, ağırlıklı olarak Arap diline dayalı gramatik tahliller yapan bu tür eserleri Türkçeye çevirmek gerekli midir?” diye bir soru sorabilir ve konu tartışılabilir. Bize göre bunları, bu yönünü olduğu gibi yansıtarak tercüme etmek doğru değildir. Zemaşşerî, Beyzâvî, Neseî, Suyûtî'nin Celâleyn adlı tefsiri, bunlar ve benzeri tefsirler, söz formundaki

¹⁴⁶ Beşir Eryarsoy, “Çeviri Hakkında”, *Tefsir-i Kebir*, (trc. B. Eryarsoy), İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, c. 1, s. 5-6.

¹⁴⁷ Eryarsoy, “Çeviri Hakkında”, *Tefsir-i Kebir*, c. 1, s. 6.

¹⁴⁸ Muhyiddin İbn Arabî, *Tefsir-i Kebir Te'vîlât*, (trc. Vahdettin İnce), İstanbul: Kitsan Yayınları, ts.,c. 1, s. 10.

ilâhi hitabı, kitap formuna sokan eserler niteliğindedirler. O yüzden bunları çevirip çevirmemek hususu tartışılmalı ve en azından olduğu gibi çevrilmemelidirler.

Tefsiri Türkçeye çeviren Şadi Eren, eseri olduğu gibi çevirmek yerine, serbest çeviri tarzında çevirmeyi tercih etmiş, böylece eserin gramatik tahliller yapan kısımları ihtiyaç hâsıl olmadıkça Türkçeye aktarılmamıştır. Eren aynı zamanda gerektiği zaman dipnotlar ilâve etmiş ve buralarda bazı açıklamalar yapmıştır.

Yapılan tercümenin başlıca özellikleri şunlardır: Mota-mot tercüme yerine, ifade edilen mananın Türkçe'deki karşılığının verilmesi esas alınmıştır. Anlaşılması zor olan veya açıklanmasında fayda görülmemeyen yerlerde dipnotlar şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Eren, Beyzâvî'nin cümlelerinde maddeler halinde ele alınabilecek durumlar olduğunda, cümleyi alt alta maddeler şeklinde yazmayı tercih etmiştir.¹⁴⁹

(43) - (32 - b) - *Envârü't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl Beydâvî Tefsiri*

Şadi Eren'in bu çevirisinin yayınlanmasının ardından *Beydâvî Tefsiri* adıyla Beyzâvî tefsirinin ikinci bir tercümesi yayınlanmıştır. Bu tercümeyi Abdülvehhap Öztürk yapmıştır. Tercüme, Beyzâvî tefsirinin tam metin eksiksiz tercümesidir. Tercüme Kahraman Yayınları tarafından 2011 yılında 5 cilt halinde basılmıştır.

Tefsirin başında müellif Beyzâvî ve Tefsiriyle ilgili bilgiler veren Öztürk, Kâtib Çelebi, Ömer Nasuhi Bilmen, Celâlüddin Süyûtî gibi âlimlerin tefsirle ilgili sitayişkâr sözlerine yer vermektedir. Öztürk, "Beydâvî tefsirini ne kadar övsek azdır, Bizim bu dev esere hizmetimiz tercüme çapındadır" dedikten sonra günümüzde Arap gramer ve edebiyatına, ayrıca tefsir için gerekli ilim dallarına aşına olanların azlığını göz önünde bulundurduğunu, Beyzâvî tefsirinin şöhretine binaen okumaya çalışanların şevklerini kırmamak için elinden geleni esirgemediğini, bunu temin etmek için şerhlerine, özellikle Şeyhzâde, Konevî ve İbn Temcîd'e satır satır bakarak tefsiri doğru anlamaya çalıştığını söylemektedir. Müellifin zamirler veya muğlak ifadelerle geçiştirdiği yerler parantez içerisinde gösterilmiştir. Kıraat farklarını doğru okumak için büyük gayret gösterilmiştir. Şahit getirilen örnek beyitler tercüme edildiği gibi bazen ilgili yerler Latin harfleriyle de gösterilmiştir. Az bir Arapça bilgisi olanın bile bunların altından kalkması için büyük gayret sarf edilmiştir. Hiçbir kelime eksik kalmamak üzere tam tercüme yapmaya özen gösterilmiştir.

Bununla birlikte şiirle şahit getirilen ve kıraat farklılıklarını anlatan kısımlar genelde tercüme edilmemiştir. Zaten üst düzey Arapça bilenler bu eseri

149 Kâdi Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, (trc. Şadi Eren), İstanbul: Selsebil Yayınları, 2010, c. 1, s. 9-10.

aslından okuyup anlamaktadırlar. Arapça bilmeyenler için ise, -ehline malum olduğu üzere- bunları tercümede ifade edebilmek hayli müşkildir. Böylece “bir tefsir klasiği” olan Beyzâvî tefsirinin yaklaşık % 90’ı Türkçeye kazandırılmıştır.

33 – (44) - *Kur'an- ı Kerim Tefsiri Zâdü'l Mesîr fi İlmi't Tefsîr*

Bu, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'ye (v. 597/1201) ait olan *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* adlı eserin tercümesidir. Tefsir Abdulvehhab Öztürk tarafından *Kur'an-ı Kerim Tefsiri Zâdü'l Mesîr fi İlmi't Tefsîr* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.¹⁵⁰ *Zâdü'l-mesîr*'in bu baskısı tam metin olup, eksiksiz olarak Türkçeye aktarılmıştır. Eser, Kahraman Yayınları tarafından 2010 yılında İstanbul'da tabedilmiştir. Tercüme 6 ciltten ibarettir.

34 – (45) - *İbn Kayyim Tefsiri (Bedâiu't-Tefsîr) İbn Kayyim el-Cevziyye*

İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (v. 751/1350) ait olan eserlerden derlenerek oluşturulmuş olan *Bedâiu't-tefsîr el-câmi' limâ fesserehu İmam İbn Kayyim el-Cevziyye*¹⁵¹ adlı eser bir heyet tarafından İbn Kayyim Tefsiri adıyla altı kişilik bir ekip tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Tercümenin editörlüğünü Halil Aldemir yapmıştır. Tefsir, Karınca-Polen yayınları tarafından 4 cilt olarak 2011 tarihinde basılmıştır.

35 – (46) - *Menâr Tefsiri Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menâr*

Tefsir Muhammed Reşid Rıza'ya (v. 1935) aittir. *Tefsîru'l-Menâr* veya *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm* diye bilinen eser ağırlıklı olarak Muhammed Abduh'un (v. 1905) Ezher'de verdiği derslerden oluşmaktadır.¹⁵² Tefsir Nisâ sûresinin de yer aldığı 4. cilde geldiğinde Abduh'un vefatı üzerine yarım kalmıştır. Ardından Reşid Rıza, Abduh'un Ezher'deki tefsir derslerinden aldığı notlar ışığında tefsiri yayınlamaya devam etmiştir. Ne var ki tefsir bu kez de Reşid Rıza'nın vefatı üzerine Yûsuf sûresinde inkıtaa uğramıştır. Bu yüzden tefsir tamamlanamamıştır. Ancak bu kadarlık kısmı bile İslam âleminde çok ses getirmiş, tefsir büyük bir ilgiye mahzar olmuştur. Tefsir, bu alanda araştırma yapmak isteyenler için hâlâ önemli bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir.

İşte bu mühim tefsir, *Menâr Tefsiri Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menâr* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çevirinin kapağında Şeyh Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rıza isimleri yazılmıştır. Böylece tefsirin bu iki

150 İstanbul: Benli Kitabevi.

151 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr el-câmi' limâ fesserehu İmam İbn Kayyim el-Cevziyye rahimehullah*, (cem' ve tahrir: Yusri es-Seyyid Muhammed müraca ve nesik: Salih Ahmed eş-Şami), el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suudiyye: Dâru İbnü'l-Cevzi, ts. (2005?).

152 Bkz. Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm tefsîru'l-Menâr*, 2. Baskı, Kahire: Dâru'l-Menar, 1366/1947, c. 1, s. 1.

zâtın ortak eseri olduğu gibi bir intiba uyandırılmıştır. Her ne kadar tefsiri yazan Reşid Rıza ise de vakıa tefsir bu iki zâtın ortak eseridir. Eser, Mehmet Erdoğan başkanlığında Ali Rıza Temel, İbrahim Tüfekçi, Rahmi Yaran, Nedim Yılmaz, Harun Ünal ve Nusret Bolelli'den oluşan bir heyet tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Tefsirin tercümesi 2011 yılında 12 cilt halinde İstanbul'da Ekin yayınları tarafından basılmıştır. İlk cildin başında redaksiyon sorumlusu Hamza Türkmen tarafından "Menar Tefsiri Çevirisi Hakkında" başlığı altında yazılan yazıda tercüme hakkında bazı bilgiler verilmiştir.¹⁵³ Burada çeviri heyetinin ismi verilmekte, bu heyetin tefsirin Arapça orijinalinin bittiği Yusuf süresi 54. âyete kadarki kısmını yaptığı, ayrıca Abduh'un bizzat kendisinin yazmış olduğu *Amme Cüzü Tefsiri* adlı eserin de Oktay Altın tarafından tercüme edilerek tefsire ilave edildiği belirtilmektedir.¹⁵⁴

36- (47) - el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd Tefsiri

el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd adlı tefsir Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Acîbe (v. 1224/1809) adındaki Faslı âlime aittir. Tasavvufî yönü ağır basan eser *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* adıyla Dilaver Selvi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Takdim ve takriz yazısını ise eseri redakte eden Abdulaziz Hatip yapmıştır. Mütercim "Önsöz"ün ardından zâhir-bâtın, işârî/tasavvufî tefsirler, müellif İbn Acîbe'nin hayatı gibi muhtelif konulara değindiği uzunca bir "Giriş" yazmıştır. Burada tefsirin zahiri ve bâtınî ilimlerde üstat Ahmed İbn Acîbe el-Hasenî es-Şâzelî'ye ait olduğu belirtildikten sonra, baştan sona yüce Kur'an'ın zâhiri tefsiri ile tasavvufî işaretlerini bir arada sunan; zâhirle bâtını, şeriatla hakikati, ilimle irfanı, nakille tecrübeyi, delille müşahedeyi, amelle edebi, dille gönlü, sözle aşkı kaynaştıran orijinal bir tefsir olduğundan bahsediliyor.

Tercümede âyetlerin Arapça metninden sonra tefsir kısmıyla uyumlu bir meâl oluşturulmuştur. İrab, kıraat şekilleri ve kelime tahlilleri tercüme edilmemiştir. Bazen kelimenin kullanımına delil olarak zikredilen veya detay bilgi olarak verilen bazı şiirler de tercüme edilmemiştir. Zâhirî tefsir kısmı "Tefsir", tasavvufî açıklamalar ise "Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri" başlığı altında verilmiştir. Bütün hadislerin tahricleri mütercim tarafından yapılmıştır. Önceki tefsirlerden nakledilen fakat bazı yönlerden tenkide açık bir takım bilgiler ve nakiller tercüme edilmemiştir. Mananın tam olarak anlaşılması için tercümede metne bir takım cümleler ilave edilmiştir. Tercümenin dilinin anlaşılır ve sade olmasına özen gösterilmiştir. Ancak tefsirin konu ettiği bazı tasavvufî incelik, manevi makam ve haller, bir mürşid terbiyesi olmadan anlaşılmayacak şeyler ehline havale edilmiştir.

¹⁵³ Bkz. Hamza Türkmen, "Menar Tefsiri Çevirisi Hakkında", *Menar Tefsiri Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menar*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2011, c. 1, s. 11-12.

¹⁵⁴ Türkmen, "Menar Tefsiri Çevirisi Hakkında", c. 1, s. 11.

Eser 11 cilt olacak şekilde Semerkand yayınları tarafından Ekim 2011'den itibaren neşredilmeye başlanmıştır.

37 – (48) - *Geylânî Tefsiri*

Muhyiddin Abdülkâdir b. Musa b. Abdillâh Geylânî'ye (v. 561/1166) atfedilen *Tefsîru'l-Ceylânî*, Türkçeye *Geylânî Tefsiri* diye çevrilmiştir. Geylânî'ye atfedilen bu tefsir ve diğer eserlerinin uzun yıllar kayıp olduğu belirtiliyor. İfade edildiğine göre bunların bulunup günyüzüne çıkarılmasını Geylânî'nin 23. kuşak torunu olan Fâdıl Geylânî sağlamıştır. Bunun için 30 yılı aşkın uzun bir süre araştırmalar yapan Geylânî, bu maksatla 25 ülke gezmiş, bu ülkelerde buluan 200'ü aşkın kütüphaneyi taramıştır. Bu çalışmalarının ardından burada üzerinde durduğumuz tefsir de dâhil Geylânî'ye ait 28 kitap tespit etmiştir.¹⁵⁵

Tefsir ilk olarak *Tefsîru'l-Ceylânî* adıyla Arapça olarak basılmıştır. Tefsir üzerinde araştırma ve tahkik yapan Fâdıl Geylânî ve Hasan et-Teylânî'dir. Tefsir 6 cilt hâlinde İstanbul'da bulunan Merkezu'l-Ceylânî li'l-Buhûsi'l-İslâmiyye tarafından 2009 yılında basılmıştır. Daha sonra da çoğunluğu akademisyen olan bir grup tarafından *Geylânî Tefsiri* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercüme İstanbul Ceylani İlim Araştırma ve Yayın Merkezi tarafından 2012 yılında 6 cilt halinde basılmıştır.

Her sûrenin başında “Sûrenin Girişi” diye bir başlık atılmış, burada sûreye tasavvufî bir nazarla bakılmış ve yine bu anlayışla sûre hakkında özet bilgiler verilmiştir. Aynı şekilde her sûrenin sonunda “Sûrenin Hatimesi” başlığı atılmıştır. Burada da tasavvufî ifadelerle insanı manevî dünyaya yönlendirici bir üslupla uyarılarda bulunulmakta, nasihatler verilmektedir.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, bazı âlimler ve araştırmacılar bu tefsirin Abdülkâdir Geylânî'ye ait olmadığını yüksek sesle ve altını çizerek dile getirmektedirler. Bunlardan biri merhum Saîd Ramazan el-Bûtî'dir. Bûtî, Geylânî'ye atfedilen bu tefsiri incelediğini, içinde Geylânî gibi büyük bir âlime ve muttaki bir sufiye yakışmayacak, genel İslâmî ilkelerle, şeriatin prensipleriyle, Ehl-i sünnetin anlayışıyla örtüşmeyecek çok sayıda bilgi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca içinde dil bakımından anlaşılması zor olan çokça ibare bulunmaktadır. Bûtî'ye göre Abdülkâdir Geylânî gibi muhterem bir zat, bu tefsirden, bu tefsirde dile getirilen fikir ve görüşlerden uzaktır. Bunları Geylânî'ye atfetmek ona haksızlıktır.¹⁵⁶

155 “Fâdıl Geylani, Hz. Ali'nin kayıp tefsirinin peşinde”, (10 Ağustos 2010), <http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Hz-Alinin-kayip-tefsirinin-pesinde/441988/>.

156 Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, “Kütletun mine'z-zindika yelsikhâ mechûlûne bi nasiri'l-Kur'âni ve's-sünneti el-âlim er-rabbâni eş-şeyh Abdülkâdir el-Ceylânî kaddasallâhu rûhehu”, (11 Ekim 2013), http://naseemalsham.com/ar/Pages.php?page=readarticle&pg_id=25397&page1=3.

Ne var ki tahkik için kullanılan nüshaların üstünde bu tefsirin Abdülkâdir Geylânî'ye ait olduğunun tasrih edildiği, Abdülkerim el-Müderri, Cemâleddin Fâlih el-Keylânî ve daha başka bazı araştırmacıların, tefsirin Geylânî'ye ait olduğunun kesinliğini ortaya koydukları belirtilmektedir.¹⁵⁷

38 – (49) - *ed-Dürrü'l-Mensûr Tefsiri*

Rivayet tefsirlerinin en güzel örneğini teşkil eden Celâlüddin Süyûtî'nin (v. 911/1505) *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* adlı büyük tefsiri de Türkçeye tercüme edilmiştir. Eseri Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriya Yıldız çevirmişlerdir. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr* adıyla çevrilen tefsir, İstanbul'da 16 cilt olarak 2012 yılında Ocak yayınevi tarafından neşredilmiştir.

39 – (50) - *Ahkâmü'l-Kur'ân*

Son zamanlarda Türkçeye tercüme edilen Arapça tefsirlerden biri de Ebu Cafer Tahavî'ye (v. 321/933) ait olan *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserdir.¹⁵⁸

Tefsir Mustafa Genç tarafından *Ahkâmü'l-Kur'ân Hadislerle Ahkâm Tefsiri* adıyla Türkçeye çevrilmiş ve İstanbul'da Beka yayınları tarafından 2012 yılında 3 cilt halinde basılmıştır. Eser 1700 sayfa civarındadır.

Tahkik edilip basılmış olması itibariyle kolay olacağı sanılan eserin tercümesinde, bilhassa müstensihthen kaynaklanan hatalardan dolayı, bir hayli zorlanıldığı belirtiliyor. Tercüme yapan Mustafa Genç, "Açıklama" başlığı altında verdiği bilgilerde eserin eksiklerden beri olması için çok çaba gösterildiğini, ancak yine de eserin kusurlardan hali olduğunun söylenemeyeceğini dile getiriyor. Bugüne kadar bilinen tek nüshası olan ve Sadettin Ünal tarafından tahkik edilerek basılmış bulunan eserin bazı ciltleri kayıptır, sadece mevcut ciltler dizilip tabedilmiş ve yine bu tahkikli nüsha tercümede esas alınmıştır. Tek nüshası Vezirköprü'de Fâzıl Ahmed Paşa Kütüphanesi'nde (nr. 814) bulunan eserin bazı kelime ve ibarelerin düşmüş olmasından veya okunamadığından bunların anlaşılması konusunda çok zorluklar yaşanmış, çeviride sıkıntılar çekilmiş, bu cümleden olarak daha rahat anlaşılması amacıyla konunun akışına uygun ilaveler yapılmış, ancak bunlar metin içinde değil, dipnotlarda verilmiştir. Bunun için müellifin diğer eserleri olan *Şerhu Meâni'l-âsâr* ve *Şerhu Müşkili'l-âsâr* gibi eserlerinden de yararlanılmıştır. Yine aynı maksatla Serahsî'nin *el-Mebsûr*'undan da istifade

157 "Tefsîru'l-Ceylânî", (11 Ekim 2013), http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AA%D9%81%D8%B3%D9%8A%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%8A%D9%84%D8%A7%D9%86%D9%8A.

158 Müellif ve eseri için bkz. Ahmet Karadut, "Ebû Cafer et-Tahavî Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi Dini İlmî Edebi Üç Aylık Dergi*, c. 19 sy. 2 (Nisan-Mayıs-Haziran 1983), s. 53-64; Sa-
duddin Önal, "Mukaddimetü't-Tahkik", Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdi et-Tahavî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Tahk. Saduddin Önal), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995/1416), c. 1, s. 13-49.

edilmiştir. Çeviride asıl metnin yapısından ziyade, Türk okurunun anlayışı esas alınmış, çeviri buna göre yapılmıştır.¹⁵⁹

Hanefî mezhebi esas alınarak yazılmış olan¹⁶⁰ ve üzerinde Emrullah İşler'in doktora tezi hazırladığı¹⁶¹ eser *Kitabu't-Taharet* (Temizlik bölümü) ile başlıyor, zekât, oruç, itikâf, menâsik, talak ve benzeri bölümlerle devam ediyor.

40 – (51) - *Letâifu'l-İşârât Kuşeyrî Tefsiri*

Abdulkerim el-Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) *Letâifu'l-işârât* adlı mühim işârî tefsiri de Türkçeye tercüme edilen tefsirlerden biridir. Mehmet Yalar'ın çevirdiği tefsir, *Letâifu'l-İşârât Kuşeyrî Tefsiri* adıyla İstanbul'da İlk Harf Yayınevi tarafından 2012 yılında 6 cilt halinde tabedilmiştir. Tercümenin başında “Âyetler Fihristi” başlığıyla ilk ciltte yer alan Fâtiha, Bakara, Al-i İmran ve Nisâ sûresinde tefsiri yapılan her âyetin sayfa numarası verilmiştir. Zira tefsirde arada-sırada “Fasıl” şeklinde verilmiş olan başlıklardan başka herhangi bir başlık bulunmamaktadır.

Mütercim Mehmet Yalar, tasavvufî tefsirlerin en önemli klasik örneklerinden biri şeklinde takdim ettiği bu eseri, genelde tasavvuf ve tefsir alanlarına ilgi duyan Türk okuyucu kitlesi için, özelde ise tefsir alanında akademik çalışmalar yapan araştırmacıların istifadesine sunmak maksadıyla Çelik Yayınevi'nin önerisi üzerine tercüme ettiğini belirtiyor. Yoğun bir tasavvufî nitelik arzeden tefsirde, zaman zaman ahkâm, kelâmî, lügavî izahlar da yapılmıştır.

Eser tercüme edilirken hareket tarzı, “tasavvufî terimler ve yorumların bulunduğu aslını doğru anlamak ve anlaşılır bir dille Türkçeye aktarmak” olmuştur. Bunun için Arapça lafızlar ve ifade biçimlerine bağlılık değil, müellifin meramını doğru ve yeterli bir şekilde aktarmak esas alınmıştır. Eserde yer alan şiirlerin tamamı şiir üslubunda çevrilmiştir.

Eserin Arapça aslı üzerinde mastır ve doktora çalışması yapmış olan İbrahim Besyûnî'nin tahkiki, takdimli ve açıklayıcı dipnotları olan baskısı esas alınmıştır. Besyûnî'nin okunamadığını veya silik olduğu için anlaşılmadığını belirtip boş bıraktığı yerler, tercümede de (...) şeklinde gösterilerek boş bırakılmıştır.

Tercümede Arapça aslında geçen (يقال) tabiri, yerine göre “bir yoruma göre”, “bu konuda şu iki yorum da yapılmıştır”, “bu konuda şu yorumlar da yapılmıştır”; (قيد) tabiriyle dile getirilen hususlar ise görüş veya iddia şeklinde aktarılmıştır.

159 Mustafa Genç, “Çeviriyle İlgili Birkaç Söz”, *Ahkâmü'l-Kur'ân Hadislerle Ahkâm Tefsiri*, İstanbul: Beka Yayınları, 2012 c. 1, s. 23-25.

160 Önal, “Mukaddimetü't-Tahkik”, c. 1, s. 3.

161 Emrullah İşler, “Tahavi (ö. 321/933) ve Ahkamu'l-Kur'an'ı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 1993.

Tercümenin başında Kuşeyrî'nin kısa biyografisi verildikten sonra tefsir kısmı başlamaktadır.

41 – (52) - *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak Fehmu'l-Kur'ân Tefsiri*

Eser Faslı âlim Muhammed Âbid Câbirî'nin (v. 2010) *Fehmü'l-Kur'âni'l-kerim* adlı 3 ciltlik eserinin Türkçeye yapılmış tercümesidir. Tercüme Muhammed Coşkun tarafından yapılmış, 2013 yılında 3 cilt hâlinde Mana Yayınları tarafından İstanbul'da basılmıştır. Tefsirin en önemli özelliklerinden biri İzzet Derveze'nin tefsiri gibi nüzul sırasını esas alması ve onu dahi aşarak siyer eşliğinde Kur'an'ı açıklamasıdır.

Müellif Câbirî tefsirinde iki temel prensip üzerinde durmaktadır; biri Kur'an'ın Hz. Peygamber'in sireti eşliğinde okunması prensibidir. Câbirî bunun için Hz. Peygamber'in 23 yıl süren hayatını yedi ayrı aşamaya ayırmış ve her bir aşamada Kur'an'ın tebliğ seyrini, bu aşamada Hz. Peygamber'in davet sürecini tafislatlı bir şekilde anlatmıştır. Bunun için kullandığı kaynaklar İbn Hişâm'ın *Siyer'i*, *es-Siretü'l-Halebiyye*, *Tefsîru't-Taberî*, Vâhidî'nin *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*'ı gibi eserlerdir. Bunlardan yararlanarak hangi sûrenin hangi dönemde, hangi aşamada indiğini tespit eder, o aşamanın koşullarını, toplumun yapısını, yaşayış tarzlarını göz önünde bulundurarak tefsir yapar. Ona göre Kur'an'ın doğru anlaşılması ancak bu sayede olabilir.

İkincisi de sûrelerin içbütünlüğü ilkesidir. O, âyet ve sûrelerin nüzulü konusunda esbâb-ı nüzul kitaplarında verilen bilgilerle yetinmez, hatta zaman zaman onları eleştirir, bu konuda bilhassa Kur'an metninin içbütünlüğü prensibini öne çıkarır, oradan hareketle sûrelerin Hz. Peygamber'in tevcihâtı doğrultusunda teşekkül ettirilmiş olmasına (tevkîfilik ilkesi) işaret eder. Ona göre Hz. Peygamber bir âyetin hangi sûrede nerede olacağını belirtmiş ve oraya koydurmuşsa, o âyet o sûre içinde belli bir anlama delalet ediyor demektir.

Câbirî'nin bu yöntemi metodolojik bir teklif olarak yeni ve özgündür, bununla birlikte öteden beri bazı klasik tefsirlerde Kur'an metninin içbütünlüğü üzerinde durulduğu, buna vurgu yapıldığı, âyetlerin buna ve nüzul ortamına göre tefsir edildiği de vâkidir.¹⁶²

42 – (53) - *Furkan Tefsiri*

Eser, Muhammed Mahmud Hicâzî'ye aittir. Orijinal ismi *et-Tefsîru'l-vâdih* olup Dâru'l-İlim tarafından pek çok baskısı yapılmıştır. Emekli müftü olan Mehmet Keskin tarafından *Furkan Tefsiri* adıyla Türkçeye aktarılan tefsirin tercümesinde Halil Gönenç, M. Sait Şimşek ve Ali Rıza Temel danışman olarak görev almışlardır.

¹⁶² "Fehmu'l-Kur'ân, Siyer Eşliğinde Kur'ân'ı Anlamak", (11 Ekim 2013), <http://www.benlikitap.com/Fehmull-Kuran-3-Cilt-Takim-Siyer-Eslingeninde-Kurani-Anlamak-Muhammed-Abid-El-Câbiri,PR-3186.html>.

Eserin isminin *Furkan Tefsiri* diye çevrilmesi, yayınevinin tercihiyle olmuştur. Yayınevi, orijinal isminin telaffuzundaki zorluğu göz önünde bulundurarak eseri bu isimle neşretmeyi uygun görmüştür. Eser Fatih'te bulunan İlim Yayınları tarafından 6 cilt olarak basılmıştır; baskı tarihi yoktur. Yukarıda verdiğimiz birçok tefsirden önce tercüme edilip basıldığını bildiğimiz halde, kesin olarak basım tarihini bilemediğimiz için burada zikrettik.

Yayınevinin yazdığı önsözde, müellifin tefsir hocası olmasının, süre ve âyetleri akademik bir disiplin içinde yorumlamasına neden olduğu belirtiliyor. Önsözde belirtildiğine göre belli bir konu başlığı altında sıralanan âyetlerdeki bazı Kur'anî terimlerin sözlük ve teknik anlamlarının verilmesi, İmam Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakülteleri öğrencileri için Arapça dil çalışması bakımından kolaylık sağlayacaktır.¹⁶³

43 – (54) - *Ahkâmu'l-Kur'an*

Eser, İmam Şâfiî'nin (v. 204/820) muhtelif eserlerindeki ahkâm ile ilgili görüşlerinin Ebû Bekir el-Beyhakî (v. 458/1066) tarafından derlenmesiyle oluşturulmuştur. *Ahkâmu'l-Kur'an* adıyla neşredilen eser bir heyet tarafından aynı isimle Türkçeye çevrilmiş olup, Tevhid yayınları tarafından tek cilt olarak basılmıştır. Tercüme üzerinde belirtilmediği için heyette kimlerin olduğunu ve eserin ne zaman basıldığını tespit etmek mümkün olmadı. O yüzden tefsiri burada zikrettik.

Tercümede bu eserin, Beyhakî'nin Şâfiî'nin metinlerinden derlediği *Ahkâmu'l Kur'an* adlı kitabı olduğu belirtiliyor. Şâfiî'nin Kur'an-ı Kerim'deki ince manalara değinme özelliğini gösteren, fıkıh çalışanlarını ihtilafı meselelerle delillendirme basamaklarına yükselten, yararlı bir eser olduğu söyleniyor. Beyhakî, İmam-ı Şâfiî'nin kitaplarında, ayrıca Müzenî, Büveytî er-Râbii'l-Cizî, er-Râbii'l Murâdî, Hirmale, Zeğferânî, Ebû Sevr, Ebû Abdurrahman, Yunus b. Abdilâla ve diğer arkadaşlarının kitaplarındaki metinleri araştırarak çok güzel bir eser oluşturmuştur. Kitabında, İmam Şâfiî'nin çıkardığı manaları, bize ulaşan sünnetle destekleyerek nakletmiştir.

II- Genel Değerlendirme

Cumhuriyet döneminde, ülkemizde, telif tefsir hareketi yanında tefsirlerin Türkçeye tercümesi işi de oldukça ciddi bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Hatta tercüme tefsir hareketinin, telif tefsir hareketinden çok daha ileride olduğu görülmektedir. Burada telif tefsir hareketiyle mukayese dâhil, muhtelif yönlerden tercüme tefsir hareketini değerlendirmek istiyoruz.

163 Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri*, (trc. Mehmet Keskin), İstanbul: İlim Yayınları, t.sts., c. 1, s. 9.

1 – Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirlerin Sayısal Mukayesesi

Ülkemizde Cumhuriyetin ilanından sonra neşredilen ve bizim tespit edebildiğimiz telif tefsirlerin sayısı 30 civarındadır.¹⁶⁴ Buna en son yayınlanmış tefsirler olan M. Sait Şimşek'in *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), Ömer Çelik'in *Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013) ve Hasan Elik'in *Tevhid Mesajı* (İstanbul: Fikir Yayınları, 2013) tefsirleri de dâhildir.

Bunlara birkaç meâl-tefsir karışımı eser daha ilave edebiliriz. Bütün bunlarla birlikte sayı ancak 35'i bulabilir. Tercüme tefsirlerin sayısı ise müstakil tefsir olarak 43, farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda tekrarları yapılanlarla birlikte 54'tür. *Terceme-i Tefsir-i Ebi'l-Leys, Tefsir-i Tibyân, Tefsir-i Mevâkib* gibi Osmanlılar döneminde tercüme edilip Cumhuriyet döneminde Latinize edilerek yeniden basılanları eklediğimiz zaman tercüme tefsirlerin sayısı altmışa(60) yaklaşır. Hemen belirtelim ki tercüme tefsir hareketi hızla devam etmektedir. Nitekim Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî'nin (v. 333/944) *Te'vilâtu'l-Kur'ân* ve Cârullah ez-Zemahşerî'nin (v. 538/1144) *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vil* adlı tefsirleri hâlen tercüme edilmektedirler.

Görüldüğü gibi tercüme tefsirlerin sayısı telif tefsirlerden çok daha fazladır. Bunun muhtelif nedenleri olabilir. Bunların başında mevcut bir tefsiri tercüme etmenin, müstakil yeni bir tefsir yazmaktan daha kolay olması hususunun geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü müstakil yeni bir tefsir yazmak için oldukça donanımlı olmak gerekir. Tabi biz bundan, tefsir ilminin kurallarına uygun olarak yazılmış tefsirleri kast ediyoruz. Zira son zamanlarda Kur'an ve tefsir alanında hiç de donanımlı olmayan bazı insanların müstakil telif tefsirler yazdıklarını/yazmakta olduklarını görüyoruz. Bunları bu kategoriye dâhil etmek mümkün değildir. Esasen bunlar ehil insanlar tarafından ciddiye alınmamaktadırlar. Yine de sonuçta bunlar da piyasada Kur'an tefsiri olarak satılmakta ve halkımız tarafından alınıp okunmaktadırlar. Bununla birlikte biz yine de yabancı dili iyi olan biri için mevcut bir tefsiri tercüme etmenin, en basitinden bile olsa- yeni bir tefsir yazmaktan daha kolay olduğu kanaatindeyiz.

Öte yandan mevcut bir tefsiri tercüme etmek, o tefsirde bulunması muhtemel bazı aykırı fikirler noktasında tercüme eden kişiyi fazlaca sorumluluk altına sokmaz ve eleştirilmesine neden olmaz. Neticede o sadece bir mütercimdir, o fikirleri ileri süren kişi değildir. Müellifin görüşlerine katıldığı gibi, onları tasvip etmeyebilir veya onları eksik bulabilir. Hatta bazen mütercim, tercüme ettiği tefsirdeki görüşleri eleştiriye tabi tutabilir. Nitekim

¹⁶⁴ Bkz. Aydar, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Kur'an Tefsirler", s. 284.

Ebubekir Cezâirî'nin yazdığı *Eyseru't-Tefâsîr En Kolay Tefsir*'de bunun örneğini görebiliyoruz. Nisâ sûresi 34. âyetin tefsirinde eserin müellifi Cezâirî'nin yazdıkları, mütercim Ziya Eryılmaz'a eksik ve hatta yanlış geldiği için, kendisi ilgili âyetteki tefsir metnini tercüme ettikten sonra, "Önemli bir açıklama" başlığı altında uzunca bir açıklama yaparak konuyla ilgili kendi görüşlerini vermiştir.¹⁶⁵

Oysa müstakil bir tefsir yazanın durumu böyle değildir. O, yazdıklarından dolayı sorumludur ve fikirleri beğenilmediği takdirde icabında çok sert eleştirilere maruz kalabilir. Hatta kendisine hakaret bile edilebilir, dinsizlikle, din düşmanlığıyla itham edilebilir. Bunun da örneğini Ahmet Tekin'in, Muhammed Esed ve Yaşar Nuri Öztürk meâlleri ile Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* ve Hayrettin Karaman'ın da aralarında bulunduğu bir heyet tarafından yazılmış olan *Kur'an Yolu* tefsirleri üzerine yaptığı eleştirilerde görmek mümkündür. Tekin, bu zatlara son derece ağır ithamlarda bulunmakta, bunların bir kısmını din düşmanı olarak göstermektedir.¹⁶⁶

İşte bu da, müstakil bir tefsir yazmak yerine, mevcut bir tefsiri tercüme etmeyi tercih nedenlerinden biridir.

2 – Osmanlı Dönemi ile Cumhuriyet Döneminin Tercüme Tefsirler Bakımından Mukayesesi

Burada Cumhuriyet döneminde yapılmış olan tercüme tefsirleri Osmanlı döneminde yapılmış olanlarla da kısaca kıyaslamak istiyoruz. Bu dönemi – Türkçeye tercüme edilmiş tefsirler bağlamında- Osmanlı devriyle mukayese ettiğimizde aralarında oldukça ciddi bir farkın olduğunu görüyoruz. Zira Osmanlı döneminde tercüme edilerek oluşturulmuş tefsirlerin sayısı oldukça azdır; daha doğru bir ifadeyle şu ana kadar tespit edebildiklerimize göre Osmanlı döneminde *Ebü'l-Leys es-Semerkandî*, *Tibyân*, *Mevâkib* ve *Tefsiru'l-Cemâli* gibi dört tane tefsirin tam olarak tercüme edildiğini biliyoruz. Bunlara tercümesi eksik olanlar veya *Ebü'l-Leys Tefsiri* gibi tercümesi tekrarlananları da katarsak bu sayı en fazla 10 olur.¹⁶⁷ Nitekim Osmanlı döneminde yazılmış tefsirle ilgili eserler üzerinde çalışma yapan Muhammed Abay, bu dönemde tefsir, haşiye/ta'lik, cüz/süre tefsirleri veya tefsir çevirisi olarak 403 yazara ait 583 eser tespit ettiğini ve bunların sadece %3'ünü teşkil eden 15 tane eserin çeviri olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁸ İshak Doğan ise Osmanlı dönemine ait

165 Bkz. *Eyserü't-Tefâsîr Kur'an'ı Anlamanın En Kolay Yolu*, c. 2, s. 137-156.

166 Bkz. Ahmet Tekin, *Kur'an Yolunda Kalem Oynatanlar Hayrettin Karaman'ların Kur'an Yolu Tefsiri ve Meali*, Süleyman Ateş'in *Çağdaş Tefsiri ve Meali*, M.Esed'in *Kur'an Mesajı*, Yaşar Nuri Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali üzerinde Eleştirel Bir Değerlendirme*, İstanbul: Kelam Yayınları, 2006, s. 24-30; 149-179.

167 Bkz. Aydar, "Osmanlılar Dönemi Türkçe Kur'an Tercüme ve Tefsirleri", s. 40-56.

168 Muhammed Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası", *Divan İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1999/1, yıl 4, sy. 6, s. 256-257.

haşiyeler, şerh ve ta'likler dâhil 336 eser tespit ettiğini, Kur'an araştırmaları alanında dört adet Arapçadan tercüme eserin yer aldığını söylüyor.¹⁶⁹ Abay'ın verdiği rakamdan sûre tefsirlerini çıkarırsak geride Doğan'ın verdiği rakama yakın bir rakam kalacaktır. Yani her iki yazarın verdiği rakamdan Osmanlı dönemindeki tercüme tefsirlerin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

Sûre ve âyet tefsirleri bağlamında Osmanlı döneminde yapılmış tercüme tefsirler ile Cumhuriyet dönemini karşılaştırmaya gelince, Cumhuriyet döneminde Arapçadan veya başka bir dilden yapılmış sûre veya âyet tefsirlerine çok az rastlanmaktadır. Buna Mevlana Ebu'l-Kelam Azad'ın (v. 1958) *Fatiha Tefsiri*¹⁷⁰ adlı eserini örnek verebiliriz ki bu tefsir Urducudan Türkçeye yapılmış bir çeviridir. Ayrıca son dönemlerde Ekrem Demirli'nin tercüme ettiği Sadreddin Konevi'nin *Fatiha Sûresi Tefsiri* gibi bazı sûre tefsirlerinin Türkçeye çevrildiği de bilinmektedir.¹⁷¹ Bunların dışında yapılmış daha başka tercüme varsa da bunların sayısının çok olduğunu söyleyemeyiz. Gerçi başta Mahmud Sami Ramazanoğlu olmak üzere bazı zevat tarafından yapılmış sûre tefsirleri, ağırlıklı olarak Arapça tefsirlerdeki bilgilerin çevirisiyle oluşturulmuşlardır, ama yine de bunları birebir bir tercüme olarak değerlendiremeyiz.

Buna karşılık Osmanlı döneminde daha fazla sûre tefsiri yapılmıştır. Gurabzâde'nin Yakub-i Çerhi'den yapmış olduğu sûre tercümesi, Muallim Naci ve Giritli Sırrı Paşa'nın Râzî tefsirinden yaptıkları sûre tercümeleri¹⁷² ve Manastırlı Davud Paşa'nın İbn Kemal Paşa'ya ait olan *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha* adlı Arapça eserini tercümesi gibi eserleri burada zikredebiliriz.¹⁷³ Osmanlı dönemindeki tefsir eserleriyle ilgili bir bibliyografya yayınlayan Abay, bu dönemde oluşturulmuş 583 eserin %47'sini oluşturan 273 tanesinin sûre ve cüz tefsiri olduğunu belirtiyor.¹⁷⁴ Fakat bunların kaçının Arapça veya Farsça bir sûre/âyet tefsirinin tercümesi olduğunu belirtmiyor. Ne var ki Abay yukarıda geçtiği gibi bu eserlerin içinde sadece %3'e tekabül eden 15 tanesinin tercüme olduğunu söylüyor.¹⁷⁵ Bundan hareketle sûre tefsirlerinin tercümesiyle ilgili eserlerin sayısının da az olduğunu söyleyebiliriz.

169 İshak Doğan, "Osmanlı Dönemi Kur'an Araştırmaları", *Makalat*, 1999/1, s. 99

170 Eser Orhan Bekim tarafından tercüme edilmiş olup 1984 tarihinde Bir yayınevince basılmıştır.

171 Bkz. Sadreddin Konevi, *Fatiha Sûresi Tefsiri*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

172 Bkz. Ekrem Gülşen, "19. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/2, c. 12, sy. 22, s. 166.

173 Ayrıca bkz. Doğan, "Osmanlı Dönemi Kur'an Araştırmaları", s. 100-135; a. mlf., *Osmanlı Müfessirleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s. 231-282; Ziya Demir, *XIII-XVI. Yüzyıllar Arası Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Ensar neşriyat, 2007, s. 165-319.

174 Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası", s. 256-257.

175 Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası", s. 256-257.

Buna göre 1299'dan 1923'e kadar 600 yıldan fazla süren Osmanlı döneminde tam ve eksik olanlar dâhil toplam 10 civarında tefsir tercüme edilmişken, 1923'ten 2013'e kadar 90 yıl süren Cumhuriyet döneminde 50'den fazla, yani Osmanlı döneminde yapılanların 5 katı kadar tefsir tercüme edilmiştir.

Buna bakarak –Türkçe tefsirler bağlamında- Cumhuriyet dönemine kıyasla Osmanlı dönemi tercüme tefsir hareketi hakkında bir takım değerlendirmeler yapılabilir. Ancak biz, her devrin kendi şartları içerisinde değerlendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Osmanlıda bu kadar az sayıda tefsirin tercüme edilmiş olmasının mutlaka bazı sosyo-kültürel nedenleri vardır. Buna o zamanlar eser tercüme edip bunları tabetmenin zorlukları gibi teknik nedenler, tercüme yapacak zevatın Arapça eğitim görüp yine Arapça eser vermeye daha çok itibar etmesi gibi eğitim-öğretim boyutunu ilgilendiren nedenler vs.yi de ilave etmek gerekir.

Osmanlı'nın güttüğü siyasetin etnik yapı, yani milliyet eksenli olmayıp Osmanlılık, Osmanlı tebası olma anlayışına, bu cümleden olarak ümmet anlayışına dayanması da Türkçe eserlerin fazlaca vücuda getirilmemesinde etkili olmuştur. Zira Türkçe eserler sadece belli bir etnik guruba –velev ki bu gurup çoğunluğu teşkil ediyor ve esas unsuru oluşturuyor olsun- hitab ediyor olacaktı, oysa eserin Arapça olması, eğitim yoluyla bu dili öğrenen tüm etnik yapılara, yani bütün bir ümmete seslenme imkânı sağlıyordu. Bu da Türkçe eserlerden ziyade Arapça eser verme konusunda etkili bir husus oluyordu.

Öte yandan Cumhuriyet dönemine geldiğimizde bir kere bu dönem matbaanın ülkede rahatlıkla kullanıldığı bir dönemdir. Bazı yıllarda bir takım sıkıntılar söz konusu olmuşsa da genelde dinî eserler de dâhil her türlü eser kolaylıkla tabedilebilmektedir. Gerçi Cumhuriyetin başından 1970'li yıllara kadar çokça telif tefsir yahut tercüme tefsir hazırlanıp basılmamıştır. Ancak bilhassa bu tarihten sonra tefsire büyük ilgi gösterilmesi –ki yukarıda Seyyid Kutub'un *Fî zilâli'l-Kur'ân* adlı tefsirine gösterilen ilgi hakkında bilgi vermiştik- yeni tefsirlerin yazılması veya mevcut Arapça bir tefsirin tercüme edilmesi hareketini hızlandırmıştır. Bu ilgi ve alaka, çok sayıda telif veya tercüme tefsirin vücut bulmasına imkân sağlamıştır.

Aslında Osmanlı'nın ilk dönemlerinde dinî eserlerin Türkçe'ye çevrilmesine, Cumhuriyet döneminde verilenden çok daha fazla önem verilmiştir. Anadolu'daki bazı beyliklerde olduğu gibi Osmanlı'nın da ilk yıllarında Türkçe rağbet gören bir lisandı. Bundan olacak ki bu dönemde yaşamış olan bazı zevat, Türkçe eser vermeye, daha doğrusu bazı mühim eserleri Türkçeye tercüme etmeye önem vermiştir.¹⁷⁶ Bu cümleden olarak bilhassa halk arasında fazlaca okunan ve hadislerde de mühim olduğu dile

176 Suat Ungan, "Türkçenin yazı Dili Oluşum Sürecinde Karşılaştığı Bazı Tutumlar", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2008, sy. 20, s. 305, 307.

getirilmiş olan bazı Kur'an sûreleri Türkçeye tercüme edilmiş ve bu tercüme başta sultan olmak üzere bazı devlet ricaline takdim edilmiştir. Bunlar da kendilerine sunulan bu eserlerden dolayı memnuniyetlerini izhar etmiş, eseri takdim eden müellif/mütercime azımsanmayacak hediyeler vermişlerdir. Buna dair ilgili kitaplarımızda önemli sayıda bilgiler, örnekler vardır. İlk tefsir tercümesi olan Ebu'l-Leys tefsirinin tercümesi de aynı şekilde bu dönemlerde yapılmış ve dönemin devlet adamlarına takdim edilmiş; onlar da buna karşılık atıyyede bulunmuşlardır. Bilhassa Orhan Gazi, Yıldırım Bayezit, Mehmed Çelebi ve II. Murad¹⁷⁷ zamanında Türkçe eserlere ve tercümelere dair daha fazla örnek mevcuttur. Zaman zaman bizzat padişahın veya ileri gelen bir devlet adamının bu yönde talepte bulunduğu, bu talep üzerine tercüme işinin yapıldığı da olmuştur. Çelebi Mehmed'in Edirne'ye Semerkant'tan gelen İbn Arabşah'tan bazı eserleri Türkçeye çevirmesi talebi bunlardan biridir. Ancak Fatih döneminden itibaren artık bu tür örnekleri pek göremiyoruz. Bunun yerine Arapça eserler daha fazla rağbet görmeye başlamıştır. Bunda padişahların önemli âlimleri çağırıp onlara ikram ve ihsanda bulunmaları, onlara önemli medreselerde eğitim görevi vermeleri vs. de etkili olmuştur. Aynı şekilde yine Osmanlı âlimlerinin ve medrese öğrencilerinin bilgilerini arttırmak ve Arapça dil seviyelerini yükseltmek maksadıyla Arap memleketlerine gitmeleri Arapçanın çok iyi öğretildiği beldelerde eğitimlerini yapmaları gibi amillerin, Osmanlıda Türkçe yerine Arapça eserlerin yazılmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Her dönemi kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir. İşte bundan dolayı Osmanlı dönemini bugünkü imkânlar, bugünkü ihtiyaçlar ve bugünkü şartlar üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutmak ve tenkide çalışmak bize sağlıklı sonuçlar vermez. Osmanlı tefsir tarihi ve hareketini kendi dönmesel bütünlüğü içerisinde ele alıp öyle analiz etmek, ilmi açıdan daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Öte yandan çok tefsir tercüme etmiş olmak faydalı mıdır? Bunun bir takım sakıncaları olabilir mi? Toplumun ilmî ve kültürel yapısı üzerinde bir takım olumsuz etkileri olabilir mi? Ekonomik yönden kattıkları değerlerin derecesi nedir? Osmanlılar döneminde fazlaca tercüme yapılmamış olması bu yönlerden ele alınıp tartışılabilir ve bir takım değerlendirmeler yapılabilir.

3 – Basıldıkları Tarihlerle Göre Tercüme Tefsirler

Cumhuriyet döneminde yapılmış tercüme tefsirleri basıldıkları tarihlere göre incelediğimizde şunu görüyoruz. 1923 yılından 1970 yılına kadarki 47 yıllık dönemde, yani yarım asra yakın bir dönemde herhangi bir tefsirin

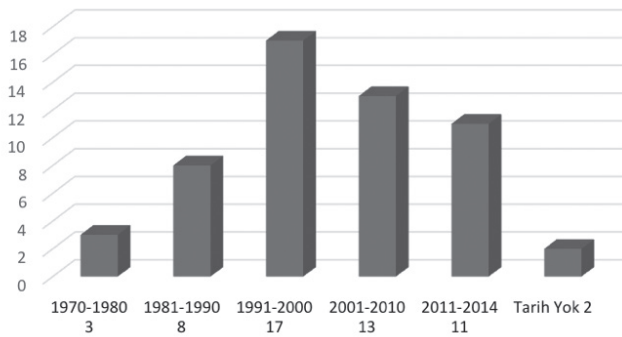
177 Tam tefsirlerin Türkçeye çevrilmesinin II. Murad döneminde gerçekleştiğine, bunun da II. Murad'ın Türkçeye önem vermesinden kaynaklandığına işaret edilmektedir. (Bkz. Ahmet Faruk Güney, "Gaza Devrinde Kur'an'ı Yorumlamak: Fetih Öncesi Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Eserleri", *Divan İlmî Araştırmalar*, 2005/1, sy. 18, s. 208).

tercüme edildiğini göremiyoruz. Esasen bu dönem, telif tefsirler için de çok verimli bir dönem değildir. Gerçi bu dönemde *Hülasatü'l-Beyân*,¹⁷⁸ *Hak Dini Kur'an Dili*,¹⁷⁹ *Tanrı Buyruğu*,¹⁸⁰ *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*,¹⁸¹ *Füyûzât* gibi bazı eserler vücuda getirilmiştir, ancak 50 yıla yakın bir süre içinde 5 eserin meydana getirilmiş olması çok sayılmaz. Hemen belirtelim ki, bu dönem Kur'an tercümelemeleri açısından da verimsizdir. Bu dönemde yapılmış önemli tercümelemelerin sayısı oldukça azdır ve bunlar bir elin beş parmağını geçmez. İşbu açıdan mezkur dönemi (1923-1970 arası yılları) Kur'an ilimleri ve Tefsir noktayı nazarından verimli bir dönem olarak addedemeyiz.

Ancak 1970 yılından sonra, telif tefsirler yanında, Arapça bazı tefsirlerin tercüme edilmesinin gündeme geldiğini, bu hareketin hızlı bir ivme kazandığını ve gerek telif, gerekse tercüme tefsirlerin sayılarının giderek arttığını görmekteyiz. Biz burada tercüme tefsirleri basıldıkları yılları esas alarak belli periyotlar halinde tasnif etmek istiyoruz. Hemen belirtelim ki bizim burada verdiğimiz tarihler, tefsirin ilk cildinin basıldığı yıldır. Tefsirlerin bazılarının tüm ciltleri aynı zamanda, yani aynı yıl içinde basılmışken, diğer bazı tefsirlerin önemli bir kısmı ise birkaç yıl, hatta daha uzun süren bir süreç içinde basılmışlardır. Erkam Yayınlarınınca basılmakta olan *Rûhu'l-Beyân* tefsirinin ilk cildi 2004 yılında basılmıştır. Tefsirin basımı bitmeyip devam etmektedir. Yani tefsirin basım süreci şu ana kadar 10 yıl almıştır, bunun birkaç yıl daha süreceği ise müsellemdir. Biz burada ilk cildin basıldığı tarihi esas aldık.

Birden fazla tercümesi yapılmış olan tefsirlerin her bir farklı çevirisini müstakil bir tefsir olarak değerlendireceğiz. Buna göre *Fi zilâl*'in 3 ayrı basımını ayrı ayrı zikredeceğiz.

Tercüme Tefsirlerin Basıldıkları Yıllara Göre Dağılımı (Grafik 1)

178 Konyalı Mehmetd Vehbi Efendi, 1927.

179 Muhammed Hamdi Yazır, 1935

180 Ömer Rıza Doğrul, 1934, 1947.

181 Hasan Basri Çantay, 1952.

Bu tefsirlerin basıldığı periyotların dağılımına baktığımızda şunu görüyoruz (Bkz. Grafik 1): Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1970 yılına kadar basılmış herhangi bir tercüme tefsir yoktur. Yani 1923-30, 1930-40 ve 1940-50, 1950-60 ve 1960-70 periyotlarında basılmış olan tercüme tefsir sayısı sıfırdır. 1970-80 arasında 3, 1981-90 arasında 8, 1991-2000 arasında 17, 2001-2010 arasında 13 ve 2011-2014 yılları arasında da 11 tefsir basılmıştır. Tercümelerden bazılarının üzerinde basım tarihi yoktur. Bunlardan –Kahraman Yayınlarınca basılmış olanlarda olduğu gibi- bazılarının üzerinde basım yılı yazılı olmadığı halde, biz bu tercüme tefsirleri basan yayınevlerinin yetkilileriyle telefonla görüşerek, bunların basım tarihlerini öğrendik ve onları ona göre yukarıda sıraladık. Fakat üzerinde basım yılı olmayan 2 tefsiri basan yayınevlerine ulaşmak mümkün olmadı. Kimisi kapanmış, kimisi artık yayın faaliyeti yapmıyor, kimisi el değiştirmiş... Telefonla ulaşabildiğim Tevhid Yayınlarının yetkililerine, İmam Şâfiî'nin *Ahkâmu'l-Kur'an*'ının tercüme heyetini ve basım yılını sorduğumda, bana, onun çok önceleri basıldığını, ellerinde hiçbir nüshasının kalmadığını, o yüzden bu konuda bilgi veremeyeceklerini belirttiler.

Tefsirlerin yıllara göre dağılımına baktığımızda, bazı yıllarda çok sayıda tefsir tercümesinin basıldığını görüyoruz. Mesela 2000, 2003, 2006 ve 2010 yıllarının her birinde 3'er tefsir tercüme edilmiştir. 1989 yılında ise 4 tane tercüme tefsir basılmıştır. 1997, 2011 ve 2012 yıllarının her birinde 5 tefsir tabedilmiştir. Buna göre en çok tefsirler bu üç yılda tercüme edilip basılmıştır. 1994, 1998, 2001, 2002, 2007 ve 2009 yılları herhangi bir tercüme tefsirin basılmadığı yıllar olmuştur. İçinde bulunduğumuz 2014 yılında da henüz basılmış bir tercüme tefsir bilmiyoruz.

4 – Tertip ve Nüzul Sırasına Göre Tercüme Tefsirler

Cumhuriyet döneminde tercüme edilerek yayınlanmış olan tefsirlerin neredeyse tamamı mushaf tertibi sırasını esas almışlardır; yalnızca Muhammed İzzet Derzeze'nin *et-Tefsîru'l-hadis*'i ve Muhammed Âbid el-Câbirî'nin *Tefhîmu'l-Kur'âni'l-kerîm*'i nüzul sırasına göre yapılmıştır.

5 – Cilt Sayısına Göre Tercüme Tefsirler

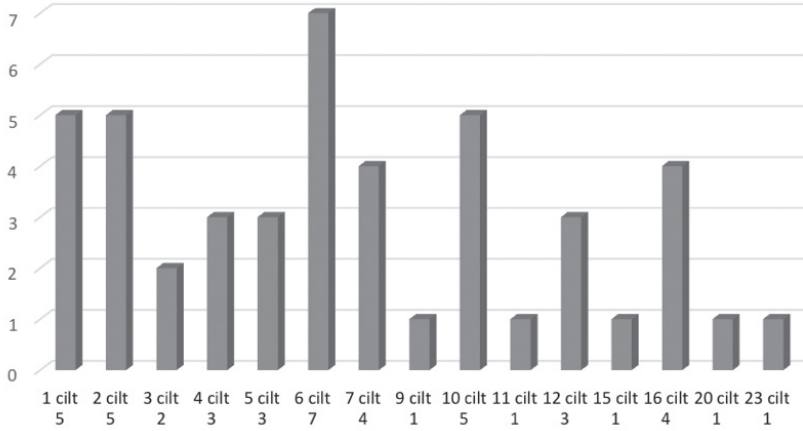
Burada sözünü ettiğimiz 54 tefsirden 46 tanesinin tercüme ve basımı tamamlanmıştır. Buna karşılık 8 tanesinin tercüme ve basımı devam etmektedir.

a – Tamamlanmış Tefsirler

Tercüme ve basım işi tamamlanmış 46 tefsirin cilt sayısı açısından durumuna baktığımızda (Grafik 2) bazılarının tek ciltten ibaret olduğunu, buna karşılık bazılarının da 20 ciltten fazla olduğunu görebiliyoruz. Şu ana kadar basılmış olan tefsirler arasında cilt sayısı en fazla olan Suat Yıldırım ve arkadaşları tarafından tercüme edilen Fahreddin er-Râzî'nin *Tefsir-i Kebîr*

adıyla basılan tefsiridir. Tefsir 23 cilt halinde basılmıştır. İkinci sırada 20 ciltle Kurtubî'nin *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı geliyor.

Ciltlerinin Sayısına Göre Tercüme Tefsirlerin Dağılımı (Grafik 2)

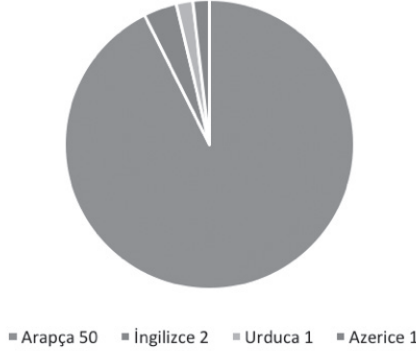
16 ciltten ibaret 4 adet tefsirimiz vardır. 15 ciltten ibaret 1, 12 ciltten ibaret 3, 11 ciltten ibaret 1 ve 10 ciltten ibaret 5 tefsirimiz vardır. Diğerlerine gelince, 5 tanesi 1'er, yine 5 tanesi 2'şer ciltten ibaretken, 2 tanesi 3'er ciltten, 3 tanesi de 4'er ciltten ibarettir. 5 cilt olanların sayısı 3, 6 cilt olanların sayısı 7, 7 cilt olanların sayısı 4'tür. 1 tefsirimiz de 9 ciltten ibarettir. Buna göre en çok 6 ciltlik tefsirler vardır. Bütün bu tefsirlerin toplam cilt sayısı ise 346'dır.

b – Tercüme ve Basım İşi Devam Eden Tefsirler

Henüz basımı devam eden veya yarıda kalan 8 adet tercüme tefsir mevcuttur. Bunlardan 2 tanesi Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirinin tercümesidir. Osmanlı Yayınlarınca basılmakta olan *Rûhu'l-Beyân* tefsiri şu ana kadar 25, Erkam yayınlarınca basılmakta olan *Rûhu'l-Beyân* tefsiri ise şu ana kadar 17 cilt olarak basılmıştır. Bu tefsirin tercümesi devam etmektedir. Ahmed Merâğî'nin tefsiri 2 ciltten sonra basılmamıştır. Dolayısıyla bu tefsir eksiktir. Diğer 3 tefsir ise *Davetçinin Tefsiri* (9 cilt), *Min Vahyi'l-Kur'ân* (10 cilt) ve *Mîzân* (11 cilt) adlı tefsirlerdir. Henüz basımları devam ettiğinden onların kaç cilt olacağını da kesin olarak bilemiyoruz. *el-Menâr* (12 cilt) ve Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* (3 cilt) adlı tefsirleri ise orijinaleri eksik olduğu için tercümeleri de eksiktir. Buna göre tercüme ve basım işi devam eden tefsirlerden şu ana kadar basılmış olanların cilt sayıları toplamı 89'dur. Bunları basımı tamamlanmış olanlara eklersek (346+89) tüm tercüme tefsirler toplam 435 cilt yapmaktadır.

6 – Orijinal Dillerine Göre Tercüme Tefsirler

Tercüme Tefsirlerin Orijinal Dillerine Göre Dağılımı (Grafik 3)

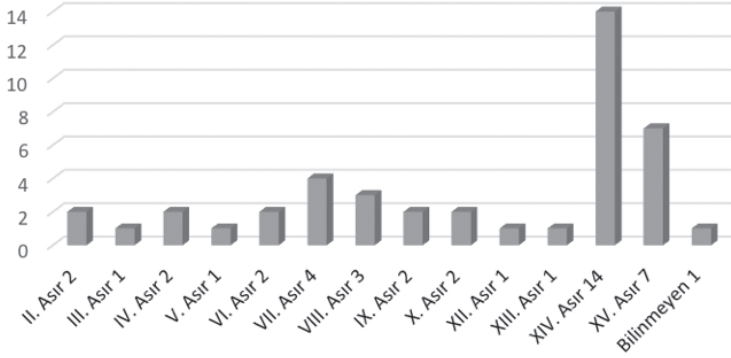
Tefsirlerin hangi dillerden tercüme edildiğine gelince, toplam 54 tefsirden 1'i Urduçadan (*Tefhîmu'l-Kur'ân*), 2'si İngilizceden (*Tafkîm al-Qur'an* ve *The Message of Qur'an*), 1'i Azerice'den (*Keşfu'l-hakâyık an nüketi'l-âyâti ve'd-dekâyık*) geriye kalan 50 tefsir ise Arapçadan tercüme edilmişlerdir (Bkz. Grafik 3).

7 – Tercümesi Yapılan Tefsirlerin Orijinallerinin Yazıldıkları Dönemlere Göre Dağılımı

Biz burada tercüme edilen tefsirlerin orijinallerinin hangi döneme ait olduğu hususunda da biraz bilgi vermek istiyoruz. Öncelikle şunu belirtelim ki mütercimler, en erken dönemlerde yazılmış tefsirlerden, bugün halen müellifi hayatta olanlara kadar neredeyse her döneme ait bir veya birkaç tefsiri tercüme etmişlerdir. Şüphesiz ki o dönemleri bilmek ve tanımak açısından bu husus, Türk okuyucu için büyük bir imkân sunmaktadır. Bugün Arapça veya başka bir dil bilmeyen bir Türk okuyucu, ilk tefsir olan Mukâtil b. Süleyman'ın *et-Tefsîru'l-kebir*'ini de, ondan sonra gelen Taberî, İbnü'l-Cevzî, Beyzâvî, İbn Kesîr gibi önemli müfessirlerin tefsirlerini ve halen hayatta olan Muhammed Ali Sâbûnî, Vehbe Zuhaylî gibi zevatın tefsirlerini, yani ilk dönemlerden günümüze kadar gelen süreçte yazılmış olan belli başlı önemli tefsirleri okuma imkânına sahiptir.

Şimdi bunları dönem dönem görmeye çalışalım. Ancak biz bunu yüzyıllık periyotlar halinde ve müfessirlerin vefat tarihlerini esas alarak yapacağız. Şayet bir tefsirin yazımında birden fazla kişi görev almışsa, onların her birini vefat ettiği döneme ayrı ayrı kaydedeceğiz. Burada Romen rakamıyla yazılan ilk rakam tefsirin ait olduğu hicrî, ikincisi de milâdî tarihi göstermektedir.

Tercüme Tefsirlerin Orijinallerinin Yazıldıkları Asırlara Göre Dağılımı (Grafik 4)

Buna göre (bkz. Grafik 4) burada üzerinde durduğumuz tefsirlerden en eski olan, hicrî II, milâdî VIII. asırda yaşamış olan ve günümüze ulaşmış en eski tefsirin sahibi olan Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiridir. Mukâtil'in burada 2 tefsiri (*et-Tefsîru'l-kebîr* ve *Tefsîru hamsi mieti âyetin mine'l-Kur'ân*) söz konusudur.

III/IX. asırda İmam Şâfiî'nin (*Ahkâmu'l-Kur'ân*) adlı eserinin çevrildiğini görüyoruz. Bu dönemde orijinal tefsirler olmadığı için sadece bunun çevrilmiş olmasını anlayabiliyoruz. Esasen İmam Şâfiî'nin bu tefsiri de onun tarafından yazılmış sistematik bir tefsir değildir. Yukarıda geçtiği gibi daha sonra el-Beyhakî tarafından düzenlenmiştir. Ancak biz burada Beyhakî'yi değil, İmam Şâfiî'yi esas aldık.

IV/X. asırda ise Ebû Cafer İbn Cerîr et-Taberî'nin (*Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân*) ve Tahâvî'nin (*Ahkâmü'l-Kur'ân*) adlı tefsirleri vardır.

V/XI. asırda Kuşeyrî'nin (*Letâifü'l-İşârât*) adlı tefsiri vardır.

VI/XII. asırdan İbnü'l-Cevzî'nin (*Zâdü'l-mesîr*) ve Abdülkadir Geylânî'nin (*Tefsîru'l-Ceylânî*) adlı eserleri çevrilmiştir.

VII/XIII. asırda Râzî'nin (*et-Tefsîru'l-kebîr* veya *Mefâtihu'l-ğayb*), Beyzâvî'nin (*Envâru't-tenzîl*), Muhyiddin İbn Arabî'ye atfedilen (*et-Tefsîru'l-kebîr Te'vîlat*) ve Kurtubî'nin (*el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*) adlı tefsirleri tercüme edilmiştir.

VIII/XIV. asırda da tefsiri tercüme edilen 3 müfessir görüyoruz. Bunlar Nesefî (*Medâriku't-tenzîl*), İbn Kayyim el-Cevziyye (*Bedâiu't-Tefsîr*) ve İbn Kesîr (*Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*)'dir.

IX/XV. asırdan Celâlüddin Mahallî'nin (*Tefsîru'l-Celâleyn*) ve Seyyid Alaaddin Ali b. Yahya Semerkandî'nin (*Bahru'l-ulûm*);

X/XVI. asırda ise Celâlüddin Süyûtî'nin (*ed-Dürri'l-mensûr*) ve Ebussuûd Efendi'nin (İrşâdu'l-akli's-selîm) adlı tefsirlerinin tercüme edildiğini görüyoruz.

XII/XVIII. asırda İsmail Hakkı Bursevî'nin (*Rûhu'l-beyân*) ve XIII/XIX. asırda da İbn Acîbe'nin (*el-Bahru'l-medîd*)'i tercüme edilmiştir.

XIV/XX. asra geldiğimizde tercüme edilen tefsirlerin sayısında ciddi bir artış görüyoruz. Bu dönemde 14 müfessire ait 14 tefsir (Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rıza: *Tefsîru'l-Menâr*; Seyyid Kutub: *Fî zilâli'l-Kur'ân*; Muhammed Ali Sâyis: *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*; Mevdûdî: *Tefhîmu'l-Kur'ân*; Ahmed Mustafa Merâğî: *Tefsîru'l-Merâğî*; Mir Muhammed Baküvî: *Keşfu'l-hakâyık*; Abdurrahman es-Sa'dî: *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân*; Muhammed Ali Sâbûnî: *Safvetü't-tefâsîr* ve *Revâi'u'l-beyân Tefsîru âyâti'l-ahkâm*; Said Havvâ: *el-Esâs fi't-tefsîr*; Muhammed Esed: *The Message of Quran*; Muhammed İzzet Derveze: *et-Tefsîru'l-hadîs*; Tabâtabâî: *el-Mizân*; Abdülmüteâl es-Saidî: *en-Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*) Türkçeye çevrilmiştir.

XV/XXI. asra geldiğimizde; içinde yaşamakta olduğumuz bu asırda şu ana kadar 7 tefsir tercüme edilmiştir. Bunlardan 4 tanesinin müfessiri vefat etmiştir. Bunlar Muhammed Hüseyin Fadlullâh (*Min vahyi'l-Kur'ân*), Muhammed Gazâlî (*Kur'an'ın Konulu Tefsiri*), Zeynep Gazâlî (*Nazarât fi'l-Kur'ân*) ve Muhammed Âbid el- Câbir'dir (*Fehmü'l-Kur'âni'l-kerim*). Diğer üç müfessirimiz ise hâlen hayattadırlar. Bunlar da Ebûbekir Cezâirî (*Eyserü't-tefâsîr*), Vehbe Zühaylî (*et-Tefsîru'l-münîr*) ve Mahmud Hicâzî (*et-Tefsîru'l-vâdih*)'dir.

Seyfuddin Muvahhid'e (*Tefsîru'd-dâiye*) gelince maalesef biyografii hakkında bilgi edinemedik.

Son iki asırda yazılmış tefsirlerin tercümesinde ciddi bir artışın olduğu dikkat çekmektedir. Müelliflerinin vefat tarihlerini esas alarak baktığımızda XIV. asırda yazılmış ondört tefsirin tercüme edildiğini görüyoruz. İçinde bulunduğumuz ve henüz 34 yılını geçirdiğimiz XV. asırda yazılmış tefsirlerden ise bugüne kadar yedi tanesi tercüme edilmiştir. Bunların diğer asırlara göre oldukça yüksek bir rakam olduğu ortadadır.

8 – Mezhebî Yaklaşımlar ve Tercüme Tefsirler

Burada şuna da dikkat çekelim ki, Türkçeye tercüme edilen tefsirlerin neredeyse tamamı Ehl-i sünnet çizgisinde olan müfessirlerin yazdığı tefsirlerdir. Bilhassa eski tefsirlerin tamamı böyledir. Ancak son zamanlarda çevrilmiş olan Tabâtabâî, Fadlullah ve Baküvî tefsirleri Şîî kökenli âlimlere aittir. Fakat bunların da Ehl-i sünnet anlayışına son derece yakın oldukları bilinmektedir. Diğer bazı meşhur Şîî tefsirleri henüz tercüme edilmemişlerdir.

Diğer taraftan Ebû Müslim el-İsfahânî (v. 322/934), Kâdî Abdulcebbar (v. 415/1024) ve Zemahşerî (v. 538/1144) tarafından Mutezilî anlayışa göre yazılmış oldukça önemli tefsirlerden hiçbirinin tercüme edilmemiş olması da dikkat çekicidir.

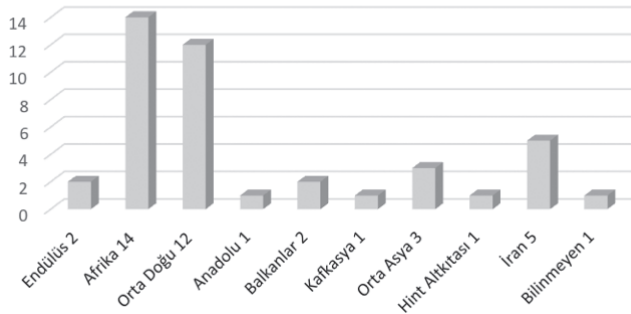
Aynı şekilde İbâdiyye, Zeydiyye, Havâriç ve benzeri anlayışlar üzere yazılmış tefsirlerden de henüz Türkçeye tercüme edilen olmamıştır.

Son zamanlarda tercüme edilen ve özellikle de Suudi Arabistan tarafından desteklenen müfessirlerce yazılmış olan tefsirlerde yeni Selefî anlayışın dikkat çektiğini belirtelim.

9 – Bölgelere Göre Tercüme Tefsirler

Şu ana kadar tefsirleri dilimize tercüme edilmiş olan müfessirlerin doğup geliştikleri bölgelere baktığımızda neredeyse İslam coğrafyasının her bölgesinden bazı müfessirlerin tefsirlerinin çevrildiğini görürüz (Bkz. Grafik 5).

Tercüme Tefsirlerin Müfessirlerinin Doğdukları Bölgelere Göre Dağılımı (Grafik 5)

Müfessirlerden Kurtubî ve İbn Arabî Endülüs bölgesindedir. Kurtubî hayatının son 40 yılını Mısır'da; İbn Arabî ise hayatının en verimli dönemlerini Anadolu ve Ortadoğu'da geçirmiştir. Afrika (Kuzey Afrika) bölgesinden 14 müfessir vardır. Bunların 11'i (Tahâvî, Mahallî, Süyûtî, Muhammed Abduh, Merâğî, Seyyid Kutub, Sâyis, Muhammed Gazâlî, Zeynep Gazâlî, Mahmud Hicâzî, Abdülmüteâl Saidî) Mısırlı, 1'i Cezairli (Ebubekir el-Cezairî) ve 2'si de (İbn Acîbe ve Âbid el-Câbirî) Faslıdır. Ortadoğu bölgesinden 12 müfessir vardır. Bunların 6'sı (İbn Kesir, İbn Kayyim, Derveze, Said Havva, Sâbûnî ve Zühaylî) Suriyeli; 3'ü (İbnü'l-Cevzî, Geylânî ve Muhammed Hüseyin Fadlullah) Iraklıdır. Fadlullah hayatının en önemli dönemini Lübnan'da geçirmiş ve eserlerini burada vermiştir. Yine bu bölgenin âlimlerinden olan Abdurrahman es-Saidî Suudi Arabistanlı, İmam Şâfî Filistinli ve Muhammed Reşid Rıza da Lübnanlıdır. İmam Şâfî Irak ve Mısır'da meşhur olmuşken, Reşid Rıza da Mısır'da hizmet vermiştir. Ebussuûd Efendi Anadolu'da yetişmiş bir

müfessirdir. İsmail Hakkı Bursevi Bulgaristan'da doğmuşsa da asıl yetişip hizmet verdiği bölge Anadolu'dur. Esed Ukrayna'da doğmuşsa da Müslüman olduktan sonraki hayatını önemli kısmını Arabistan ve Pakistan'da geçirmiştir. Baküvî Azerbaycanlıdır. 3 Orta Asyalı âlimden Alaüddin Semerkandî ve Neseî Özbekistanlıdır; Mukâtil b. Süleyman ise Afganistan'da bulunan Belh şehrinde doğmuştur. Mevdûdî Pakistanlı bir âlimdir. İran bölgesinden de 5 müfessirin tefsiri dilimize çevrilmiştir. Bunlar Taberî, Kuşeyrî, Râzî, Beyzâvî ve Tabâtabâî'dir. Seyfüddin Muvahhid'in doğup geliştiği bölgenin neresi olduğu hakkında bir malumat edinemedik.

Buna göre tercüme edilmiş tefsirler Orta Asya-İran-Orta Doğu-Kuzey Afrika-Endülüs-Anadolu bölgelerine ait tefsirlerdir. Mevdûdî'nin *Tefhîmu'l-Kur'ân*'ını hariç Hint altkıtasında yazılmış herhangi bir tefsirin tercüme edildiğine rastlamadık. Oysa bu bölgede yetişmiş başka önemli müfessirlerin tefsirleri vardır ve bunlar tercümeyi fazlasıyla hak etmektedirler.

10 – Çeşitlerine Göre Tercüme Tefsirler

Taberî Tefsiri, *İbn Kesîr Tefsiri*, Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-mensûr* adlı tefsirleri gibi buraya kadar verdiğimiz tercüme tefsirlerin bir kısmı rivayet yöntemi üzere yazılmışken, *Râzî Tefsiri*, *Beyzâvî*, *Neseî*, *Mevdûdî*, *Said Havvâ Tefsiri* gibi tefsirlerde dirayet yöntemi esas alınmıştır. İmam Şâfiî, Tahavî, Kurtubî, Sâys ve Sâbûnî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*ları gibi eserler fikhî tefsirlerken, Mahallî ve Süyûtî'nin *Tefsîru'l-Celâleyn*'i bir lügat tefsiridir. *Menâr*, *Merâğî* ve *Fî zilâl* tefsirleri içtimâî nitelikler arz etmektedirler. *Letâifü'l-İşârât*, *Rûhu'l-beyân*, *Bahru'l-ulûm* ve *el-Bahru'l-medîd* ise tasavvufî tefsirlerdir. Dolayısıyla neredeyse her tefsir tarzına göre bir veya birden fazla tefsir tercüme edilmişken, Tantâvî Cevherî'nin *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiri gibi ilmî tefsir anlayışını yansıtan herhangi bir tefsir tercüme edilmemiştir.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden, muhtelif dönemlere ait pek çok tefsirin Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Şüphesiz ki bunlardan bazılarının çevrilmesine şiddetle ihtiyaç vardı. Ama bunların arasında tercüme edilmesinin herhangi bir katkı sağlamadığı, yani çevrilmelerine hiç de ihtiyaç olmayan tefsirler de vardır. Bunların hangi saikle tercüme edildiğine anlam veremedik. Buna karşılık Âlûsî'nin *Rûhu'l-meânî*, Tâhir İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* gibi oldukça mühim tefsirlerinin tercümesine ilgi gösterilmemesini de anlayamıyoruz.

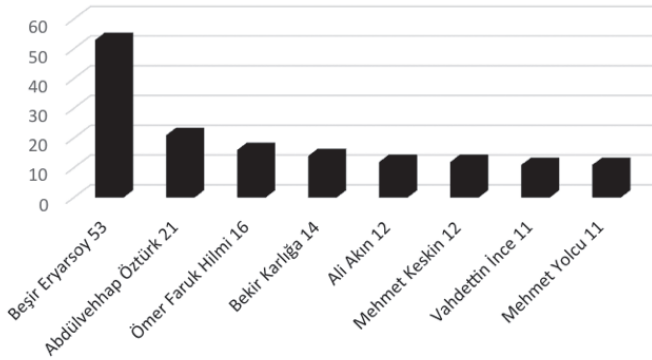
11 – En Çok Tercüme Yapan Mütercimler

Yukarıda künyelerini verdiğimiz 54 tefsirin tercümesinde 154 mütercim görev almıştır. İmam Şâfiî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı tefsirinin kim(ler) tarafından tercüme edildiğini tespit edemediğimiz için bunu hariç tutuyoruz. Bu 154 mütercim toplam 435 cilt tefsir tercüme etmiştir. Bunların içinde en çok tefsir tercüme edenin M. Beşir Eryarsoy olduğunu görüyoruz. (Bkz. Grafik

6). Eryarsoy tespitlerimize göre 7 ayrı tefsirin tercümesinde görev almıştır. Bu tefsirler şunlardır: (*el-Esâs fi't-tefsîr*, 16 cilt), (*el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20 cilt), (*Tefsîru hamsi mi'ti âyetin mine'l-Kur'ân* 1 cilt), (*Tefsîru's-Sa'dî*, 5 cilt), (*Tefsîr-i Kebir*, 4 cilt), (*et-Tefsîru'l-münîr*, 15 cilt) ve (İbn Kesir Tefsiri –*tam metin-*, 12 cilt). Eryarsoy bunların çoğunu tek başına tercüme etmiştir. 16 ciltlik *el-Esâs fi't-tefsîr*'in 15 cildini tek başına çevirmiş, son cilt olan 16. cildi ise Abdüsselam Arı çevirmiştir. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* tefsirinin 20. cildi tefsir olmayıp fihristlerden ibarettir ve başkaları hazırlamıştır. Geri kalan 19 cildi Eryarsoy tek başına çevirmiştir. *et-Tefsîru'l-münîr*'e gelince 15 ciltlik bu tefsir beş kişi tarafından yapılmıştır ki, ortalama her bir mütercime 3 cilt düşmüştür. İbn Kesir Tefsiri tam metin de 12 cilt olup 2 kişi tarafından çevrilmiştir. Buradan Eryarsoy'un payına 6 cilt düştüğünü söyleyebiliriz. Buna göre Eryarsoy (15+19+1+5+4+3+6) olmak üzere toplam 53 cilt tefsir tercüme etmiş olmalıdır.

Beşir Eryarsoy bu performansı ile tercüme alanında, ama bilhassa tefsir tercümesi konusunda ciddi bir başarı, adeta kırılmayacak bir rekor elde etmiştir.

En Çok Tefsir Tercüme Eden Mütercimler (Grafik 6)

Bu konuda ikinci sırayı Abdülvehhap Öztürk alıyor. Öztürk 3 tefsirin tercümesinde görev almıştır. Bunlar (*Zâdü'l mesîr*, 6 cilt), (İbn Kesir Büyük Kur'an Tefsiri, 10 cilt) ve (*Beydâvi Tefsiri*, 5 cilt)'dir. Öztürk bunların tamamını tek başına yapmıştır, herhangi bir komisyon içinde görev almamıştır. Buna göre Öztürk 21 cilt tefsir tercüme etmiştir ve cilt sayısı açısından baktığımızda Eryarsoy'dan sonra ikinci sırayı almaktadır. Ömer Faruk Hilmi (*Rûhu'l-beyân*) 16, Bekir Karlığa (*Fî zilâl - Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*) 14, Ali Akın (*Ebussuûd Tefsiri*) 12, Mehmet Keskin (*Taberi Tefsiri – Furkan Tefsiri*) 12, Vahdettin İnce (*Fî zilâl – Rûhu'l-beyân – et-Tefsîru'l-hadis – Mizan – Eyerü't-tefâsîr – Tefsîr-i Kebir Tevilât*) 11 ve Mehmet Yolcu (*Fî zilâl – Min Vahyi'l-Kur'ân*) da 11 ciltle 10'dan fazla cilt tercüme etmiş olan mütercimlerdir. Bu sekiz mütercim toplam 150 cilt çevirmişlerdir.

Diğer mütercimlerin çevirdiği tefsir ciltlerinin sayısı ise bunların altındadır.¹⁸²

En çok tercüme yapmış bu sekiz mütercimden Beşir Eryarsoy Mardinlidir. Abdülvehhap Öztürk Gaziantep, Ömer Faruk Hilmi Şanlıurfa, Mehmet Keskin Şanlıurfa, Bekir Karlığa Adıyaman ve Vahdettin İnce Vanlıdır. Mehmet Yolcu ile Ali Akın hakkında bilgi bulamadık.

12 – Mütercimlerin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Buraya kadar sözünü ettiğimiz tefsirlerin Türkçeye aktarılmasında 154 mütercim rol almıştır. Bunların içinden sadece 2'si bayandır. Tercüme tefsir işinde görev alan ilk bayan olan Nazife Şişman, Mevdûdî'nin *Tefhîmu'l-Kur'ân* adlı tefsirinin İngilizce nüshasını Türkçeye aktaran ekip içinde görev almıştır. İkinci bayan mütercim Betül Güçlü ise *Geylânî Tefsiri*'nin tercümesini yapan ekip içinde yer almıştır.

13 - Türkçe Tefsirlerin Başka Dillere Çevrilmesi

Görüldüğü gibi tefsir tarihi boyunca oluşturulmuş tefsirlerin önemli olanlarının büyük bir kısmı Türkçeye aktarılmıştır. Buna karşılık Türkçe yazılmış hiçbir tefsir Arapça veya başka bir dile çevrilmemiştir. Oysa Mevdûdî'nin Urduca yazmış olduğu *Tefhîmu'l-Kur'an* ve Muhammed Esed'in İngilizce olarak yazmış olduğu *The Message of Qur'an* adlı tefsirleri pek çok dile çevrilmişlerdir. Başta Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsiri olmak üzere başka dillere çevrilmeyi hak eden ve tercüme edildiği takdirde büyük ilgi göreceğine inandığımız tefsirlerimiz vardır. Bunların henüz çevrilmemiş olması bizler için bir ayıptır, bir kusurdur. Bunların bazılarının mutlaka en yakın zamanda Arapça ve İngilizceye çevrilmesi gerekir.

Sonuç

Buraya kadar verilen bilgilerden, başta Arapça olmak üzere diğer dillerden pek çok tefsirin Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Tercüme, kültür ve medeniyetlerin gelişmesinde çok büyük bir role ve fonksiyona sahiptir. Tarihte birçok medeniyete ait unsurların/ürünlerin tercüme yoluyla başka milletlere aktarıldığı ve onların gelişmesinde büyük rol oynadığı bilinmektedir. Yunan kültür ve medeniyeti tercüme yoluyla İslam âlemine intikal etmiş; bu tercüme faaliyeti İslam âleminin gelişimine katkı sağladığı gibi, Müslümanlar da tercüme yoluyla aldıkları bu medeniyete çok şey katmışlardır. Sonra İslam kültür ve medeniyeti yine tercüme yoluyla Batıya intikal etmiştir. Batının bugün ulaştığı gelişmişlik düzeyinde tercüme edilerek Batı kamuoyuna intikal ettirilen İslam kültür ve medeniyetine ait ürünlerin çok büyük payı vardır. Bugün de yine

182 Aydar, "Cumhuriyet Döneminde Türkçeye Tercüme Edilmiş Kur'an Tefsirleri", s. 596-598.

Batıda şekillenen kültür ve medeniyet ürünleri ülkemiz de dâhil başka milletlerin diline nakledilmekte ve onların değişim ve dönüşüm yaşamasında etkili olmaktadır...

Esasen kültür ve medeniyetlerin bu şekilde birbirleriyle kaynaşmaları son derece doğal ve olması gereken bir husustur. Tüm dünyada kültür ve medeniyetin gelişerek ve genişleyerek yaygınlaşması ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Bundan dolayı başka dillerde yazılmış eserlerin dilimize intikal ettirilmemesinden yanayız. Ancak bu konuda seçici olmanın da gerekli olduğu kanaatindeyiz. Çevrilen her eserin onu okuyanlara kazandıracığı bir şeylerin olduğu muhakkak olmakla birlikte, bazılarının daha çok şey katacağı, daha fazla bilgilendirici olacağı da bir gerçektir.

Tefsir açısından baktığımızda, biz bu hususta da seçici olmanın daha faydalı olacağına inanıyoruz. Esasen bazı tefsirler var ki, bunlar yazıldıkları orijinal dilde çok mana ifade etmektedirler. Bunlar başka bir dile nakledildiğinde aslı dilde yansıttıkları manaların önemli bir kısmı kaybolmakta, orijinal dildeki akıcı üslubu, etkileyici ifadeleri, derin mana taşıyan ibareleri... zayıf olabilmektedir.

Kur'an'ın kendisi de böyledir. Hiçbir tercüme Kur'an'ın aslındaki tatlı ve lirik üslubu, ifade ve ibarelerindeki derin manaları yansıtamaz. Kur'an'ın edebî ve lügavî özelliklerini, ibarelerindeki derin manaları okuduğu herhangi bir tercüme göre değerlendiren, Kur'an hakkında yanlış bir kanaate varacaktır.

Tıpkı bunun gibi –mesela- Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ını tercüme etmek de bize göre ondaki pek çok güzellik ve özelliğin kaybolmasına sebep olacaktır. *Keşşâf*, ancak Arapça olarak *Keşşâf*'tır, fakat onu başka bir dile çevirdiğiniz zaman *Keşşâf* olmaktan çıkar. Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl*'i, Neseî'nin *Medâriku't-tenzîl*'i, Celâlüddin Mahallî ile Celâlüddin Süyûtî'nin *Tefsîru'l-Celâleyn*'i, hatta Ebussuûd Efendi'nin *İrşâdu'l-akli's-selîm*'i için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Bu ve benzeri tefsirler gramer yönü ağır basan, lügavî tahlillerin fazlaca yer aldığı, irab çözümlemeleriyle bir takım derin manaların ortaya çıkarıldığı eserlerdir. Dolayısıyla bu eserlerin tercümeleri, bilhassa harfî tercümeleri bu eserleri tanınmaz hale getirir ve orijinal dilde ifade ettikleri değer, tercümede kaybolup gider...

Öte yandan bu tür eserlerin tercümesinin Türk okuyucu açısından sıkıcı olacağı da bir gerçektir. Onları okuyan, -Neseî tefsirinin tercümesinde olduğu gibi- irab tahlilleri içinde kaybolup gidecek, çoğu zaman ne dediğini anlamayacak, bundan dolayı sıkılacak, tefsirden beklediği ve umduğu bilgileri bulmadan onu okumayı bırakacaktır.

O yüzden bu tür eserlerin çevirisi konusunda iyi düşünmek, çevrildiği takdirde okuyucu kitlesine ne kazandıracığını hesap etmek ve buna göre karar

vermek gerekir. Bu cümleden hiçbir mütercimim *Zemaşşerî* tefsirini tercüme etmeye kalkışmamasını takdirle karşılıyoruz. Keşke Beyzâvî ve Nesefî tefsirleri de tercüme edilmeseydi diye düşünüyoruz. En azından motamot çevrilmeme-liydi. Nitekim Şadi Eren, Beyzâvî tercümesinde bunu kısmen yapmıştır.

Gramer yönü ağır basan tefsirler yanında içi aslı-esası olmayan israilî riva-yet ve haberler, uydurma kıssa ve hikâyeler, mitoloji kokan nakillerle dolu bazı tefsirleri tercüme edip etmeme konusunda da iyi karar vermek gerektiği kana-atindeyiz. Gerçi bu tür tefsirlerin tercüme edilmesi savunulabilir. Biz “kesin-likle tercüme edilmemelidirler” diye iddia etmiyoruz. “Nihayetinde bunlar Arapça olarak yazılmışlar, basılmışlar ve Arap kamuoyu ile Arapça bilenler bunları alıp okuyabilmektedirler. Onlara bu tür tefsirleri okuma imkânı veril-miş ise Türk okuyucuya da verilmelidir” diye düşünülebilir. Ancak yine de biz bu tür tefsirlerin tercümesi konusunda teenniyle hareket edilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Dikkatimizi çeken bir husus da aynı tefsirin farklı kişiler tarafından tercü-me edilmesidir. Mevdûdî örneğinde bunu görebiliyoruz. *Tefhîmu'l-Kur'ân* iki ayrı ekip tarafından ayrı zamanlarda tercüme edilmiş ve yine iki ayrı yayınevi tarafından basılmıştır.¹⁸³ İkinci tercümenin, birincide görülen bazı eksiklikler yüzünden yapılmış olduğunu anlayabiliyoruz, ancak acaba onca emek verilip yeniden tercüme edilerek basılacağına mevcut tercümenin eksik ve kusurlu yönlerinin giderilmesine yardımcı olunsaydı daha iyi olmaz mıydı?

Aynı husus İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân*'ı ve İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*'i için de geçerlidir. İbn Kesîr tefsiri ilk olarak *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri Kur'an-ı Kerim'in Hadislerle Tefsiri* adıyla tercüme edilir.¹⁸⁴ Sonra *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* adıyla çevrilir¹⁸⁵ ki, bu çeviri diğerin-den oldukça farklıdır; bu tefsir İbn Kesîr tefsirini kapsadığı gibi, diğer tefsirler-den yapılan ilâvelerle adeta yeni bir tefsir olmuştur. Bunları bir ölçüde anlıyo-ruz. Ancak aynı tefsirin İbn Kesîr Tefsiri –tam metin-¹⁸⁶ ve İbn Kesîr Büyük Kur'an Tefsiri¹⁸⁷ adlarıyla yeniden iki ayrı kişi tarafından iki ayrı yayınevi için tercüme edilmesine mana veremiyoruz. Zira bu son iki çevirinin ikisi de aynı metni çevirmiş oluyorlar. Aradaki tek fark, mütercimlerin ayrı olmasıdır. “Buna ne gerek var?” diye düşünmeden edemiyor insan.

183 *Tefhîmu'l-Kur'ân Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (trc. Muhammed Han Kayhani, Yusuf Kara-ca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal ve Hamdi Aktaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, 7 cilt); (ikinci tercüme: *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (trc. Dr. Ahmet Ansar, İstanbul: Bengisu Yayınları, 1997, 7 cilt).

184 Trc. Arif Erkan, İstanbul: Sağlam Yayınları, 1992, 6 cilt.

185 Trc. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993, 16 cilt.

186 Trc. Savaş Kocabaş, İstanbul: Polen Yayınları, 2010, 4 cilt, devam ediyor.

187 Trc. Abdülvehhap Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011, 10 cilt.

Rûhu'l-beyân tefsiri de önce *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri* adıyla tercüme edilir.¹⁸⁸ Sonra *Rûhu'l-Beyân Tefsiri*¹⁸⁹ ve *Tefsîru Ruhi'l-Beyân Rûhu'l-Beyân Tefsiri (Tam Metin Tercüme)*¹⁹⁰ adıyla tercüme edilmektedir ki, bu da anlaşılması zor bir husustur.

Hele *Fî zilâl* tefsirinin durumunu hiç anlayamıyoruz. Önce bir ekip tefsiri *Fi Zilâli'l-Kur'an* adıyla Türkçeye çeviriyor¹⁹¹ ve bu çeviri Hikmet Neşriyat tarafından basılıyor. Sonra aynı tefsir başka bir ekip tarafından yine *Fi Zilâli'l-Kur'an* adıyla çevrilip neşrediliyor.¹⁹² Buraya kadar kısmen anlayabiliyoruz. Birinci tercüme yetersiz görülmüş, eksik görülmüş, beğenilmemiş... her neyse, yeniden tercüme edilmiştir... Fakat üçüncü kez tercüme edilmesini,¹⁹³ özellikle de bu tercüme de yine birinci tercüme yapan Hikmet Neşriyatla yakın ilişkisi olan Hikmet Yayınlarının yaptırmasını anlamlandıramıyor, buna bir mana veremiyoruz.

Tabii ki biz bunların, yayınevlerin sahiplerinin talebi doğrultusunda yapıldığını ve hocalarımızın da bu işi emeklerine karşılık alacakları bir miktar ücreti hesaba katarak yaptıklarını biliyoruz. Ancak yine de aynı eserin yeniden tercüme ettirilmesi ve basılması konusunda harcanan paralara, verilen emeğe ister istemez insan üzüyor. Bunun yerine halkımızın istifade edeceği ve yukarıda bir kısmına temas ettiğimiz başka eserler çevrilseydi daha iyi olmaz mıydı diye düşünüyor insan.

Her şeye rağmen yapılmış bu tefsir tercümelerinin milletimizin dinî kültürünün ve bilgisinin artmasına katkı yaptığına inanıyoruz.

188 Trc. Abdullah Öz, Ali Rıza Temel, Cüneyt Gökçe, Halit Sevimli, Harun Ünal, Hasan Hüseyin Tunçbilek, Hüseyin Kayapınar - İlyas Karslı, İstanbul: Damla Yayınları, 1995, 10 cilt.

189 Trc. Ömer Çelik, Adem Ergül, Faruk Salman, Murat Sülün, Yusuf Akgün, Ali Hüsrevoğlu, Yusuf Yurt, Abdüssamet Bakkaloğlu, Süleyman Derin, Zekeriya Tüfekçioğlu, Cafer Durmuş, Mustafa Altındağ, Veli Ulutürk, Ali Hakan Çavuşoğlu, Ali Namlı, İrfan İnce, Abdullah Kahraman, İstanbul: Erkam Yayınları, 2004, 15 cilt, devam ediyor.

190 Trc. Ömer Faruk Hilmi ve Osman Şen, İstanbul: Osmanlı Yayınevi, ts. 17 cilt, devam ediyor.

191 Trc. M. Emin Saraç - İ. Hakkı Şengüler ve B. Karlığa, İstanbul: Hikmet neşriyat, 1970, 16 cilt.

192 Trc. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yılmaz, Mehmet Yolcu, Lütfullah Bender, İbrahim Türk, İbrahim Balcı, İbrahim Tüfekçi ve İbrahim Türklü, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1989, 10 cilt.

193 Trc. Yakup Çiçek, Ali Turgut, Abdülkerim Ünal, Ahmet Yaşar, Cüneyt Gökçe, Abdülaziz Hatip, Niyazi Beki ve Abdülhamit Birışık, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1991, 12 cilt.

Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çevirileri

Hidayet AYDAR

Özet

Bu çalışmada Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkçeye çevrilmiş tercüme tefsirler üzerinde durulmuştur. Bu maksatla ilk tercüme tefsir olan Seyyid Kutub'un *Fî zilâli'l-Kur'ân*'ı ve ondan sonra yapılmış olan tercüme tefsirler belli bazı nitelikleri itibariyle işlenmiştir. Bu cümleden olarak Cumhuriyet döneminde tercüme edilmiş 52 tefsir tespit edilip tanıtılmıştır. Ardından bu tefsirlerin sayısal değerlerinin neyi ifade ettiğini daha yakından anlamak için yine Cumhuriyet döneminde yazılmış telif tefsirler ve Osmanlılar döneminde yapılmış tercüme tefsirlerle mukayesesi yapılmıştır. Bu kıyaslarda Cumhuriyet döneminde yapılmış olan tercüme tefsirlerin sayısal bakımdan hem telif tercümelerden, hem de Osmanlılar döneminde yapılmış olan tercüme tefsirlerden daha fazla oldukları görülmüştür. Çalışmada tercüme edilen tefsirler basıldıkları tarihlere göre, tertip ve nüzul sırasına göre, Kur'an'ın tamamını veya sadece belli âyetleri işlemelerine göre ele alındıkları gibi cilt sayısına göre de işlenmişlerdir. Bu arada tercüme tefsirler orijinal dillerine göre de incelenmişlerdir. Tercümesi yapılan tefsirler mezhebî yaklaşımlara göre de değerlendirilmişlerdir. Bunun sonucunda tercümesi yapılan tefsirlerin neredeyse tamamının Ehl-i sünnet çizgisi üzere olanlardan seçildiği görülmüştür. Tercüme tefsirler yazıldıkları, başka bir ifadeyle mensup oldukları bölgelere göre değerlendirildiğinde, bunların neredeyse tamamının Orta Asya-İran-Anadolu-Orta Doğu-Kuzey Afrika ve Endülüs bölgesinden oldukları ortaya çıkıyor. Buna karşılık Mevdûdî'ninki hariç pek çok tefsirin yazıldığı Hint alt kıtasından herhangi bir tefsirin tercüme edilmediği görülmüştür. 200'e yakın mütercimmin görev aldığı tercüme tefsir hareketinde yalnızca iki bayanın isminin geçtiği tespiti de yapılmıştır. Çalışmada tefsir ilmi açısından oldukça mühim olan ve Türk âlimler tarafından Türkçe telif edilmiş eserlerin hiçbir dile çevrilmediği acı bir gerçek olarak ortaya konmuştur. Çalışmada Türkçe tercüme tefsirler bunlara benzer daha başka yönlerden de incelenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, tercüme tefsirler, nitelikleri, mukayeseler, değerlendirmeler.

Tafsir Translations in the Republican Period

Hidayet AYDAR

Abstract

This study deals with *tafsirs* translated into Turkish after the foundation of the Turkish Republic. The first *tafsir* translation, *Sayyid Qutb's Fî Zilâl al-Qur'ân*, is analyzed with reference to its particular aspects. Subsequent fifty-two *tafsir* translations in the Republican period have also been identified and introduced. Then, a comparison between the number of original *tafsirs* written in the Republican period and the number of *tafsirs* translated in the Ottoman period is drawn to understand their quantitative value. This comparison reflects that the number of *tafsirs* translated in the Republican period considerably outnumbers both the original *tafsirs* written in the Republican period and the translated *tafsirs* in the Ottoman period. In this study, the translated *tafsirs* are discussed not only according to their date of publication, number of volumes and their original language, but also according to the arrangement of *surahs in tafsirs* (the order of revelation or today's *surah* sequence) and their denominational approaches. As a result, it is observed that almost all *tafsirs* translated into Turkish were in accordance with *Ahl al Sunnah* and their origin lay in Central Asia, Iran, Anatolia, Middle East, North Africa or Andulasia. On the other hand, despite the multitude of *tafsirs* written in the Indian subcontinent, none was translated into Turkish with the exception of Mavdudi. Also, among two-hundred translators contributing to this translation movement, only two were found to be women. This study further demonstrates that none of the original *tafsirs* written by Turkish scholars in Turkish and deemed significant for the scholars of *tafsir* were translated into other languages. Hence this study treats *tafsirs* translated into Turkish from various angles.

Keywords: Republic, translated *tafsirs*, aspects, comparisons, analyses.

